

RUBICON

JÁSZOK *és* KUNOK

LEHEL KÜRTJE

Személyesen vagy online?

Bármelyiket választja, nálunk kényelmesen intézheti pénzügyeit.

ALAPÍTVÁ 1989

RUBICON

TÖRTÉNELMI MAGAZIN

XXVIII. ÉVFOLYAM 308. SZÁM

LEKTORÁLT FOLYÓIRAT

Szerkesztő bizottság:

Bertényi Iván, Csorba László,
Gyarmati György, Hahner Péter,
Hermann Róbert, Magyarics Tamás,
Mezey Barna, Németh György,
Orosz István, Rainer M. János,
Rác György, Romsics Gergely,
Szakály Sándor, Ujváry Gábor

Olvasószerkesztő:

Potencsik Erika

Képszerkesztő:

Basics Beatrix, Vajda László

Fotó:

Kardos Judit,
Mudrák Attila

Térkép:

Nagy Béla, Sebők László

Tervezőszerkesztő:

Czeizel Balázs

Kiadja a Rubicon-Ház Kft.

Felelős kiadó: Rác Árpád

A szerkesztőség címe:

1161 Budapest, Sándor u. 60.

Telefon: 402-1848

Fax: 402-1849

e-mail: rubicon@rubicon.hu

honlap: www.rubicon.hu

Megjelenik évente 12 szám

Nyomtatás: Ipress Center Central Europe Zrt.

2600 Vác, Nádás utca 8.

Felelős vezető: Borbás Gábor

Terjeszti a Lapker Zrt.

Előfizethető a RUBICON-HÁZ Kft.-nél

(Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt.,

10102237-77185300-00000001),

valamint Budapesten a Magyar Posta Zrt.

Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságán

(XIII., Lehel u. 10/A,

levélcím: LHI, Budapest 1900),

illetve kerületi ügyfélszolgálati irodáiban,

vidéken a postahivatalokban.

Külföldön terjeszti a COLOR Interpress Kft.

1039 Budapest, Hatvany Lajos u. 14.

Tel.: +36 1 243 9232

www.colorinterpress.hu

HU ISSN 0865-6347

4

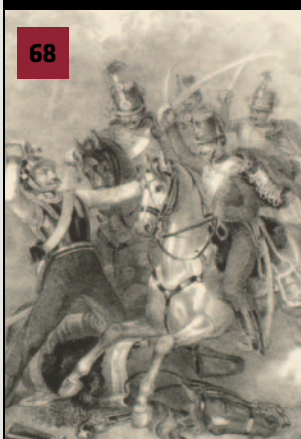
34

38

50

68

TARTALOM 2017/6

A HÓNAP TÉMÁJA: JÁSZOK ÉS KUNOK

4 Vásáry István: Egy eurázsiai török törzsszövetség.
A kun-kipcsakok

12 Pálóczi Horváth András: A kunok integrációja.
Meddig élt tovább a hagyományos sztyeppe kultúra Magyarországon?

22 Hatházi Gábor: Kunok a Dunántúlon.
A mezőföldi kunok eredete és beköltözése

26 Dobrovits Mihály: Az alánok.
Egy mindenütt jelen lévő keleti nép

28 Zsoldos Attila: Az első évtizedek.
Jászok a középkori Magyarországon

30 Weisz Boglárka: A jászok adózása a középkorban

32 Zsoldos Attila: A jász identitástudat első emléke.
Jász szójegyzék

34 Farkas Kristóf Vince: A Csörsz-árok rejtélye

38 Farkas Kristóf Vince: Jászkürt – Lehel kürtje

50 Bánkiné Molnár Erzsébet: Redemptio.
A jászkun alkotmányosság alaptörvénye

58 Babucs Zoltán: Huszárerenyek és katonai szimbólumok.
Jászkun zászlók, hadijelvények, egyenruhák

68 Hermann Róbert: Jászkun alakulatok a magyar szabadságharcban

76 Bagi Gábor: Muszaj vármegye.
A Jászkun kerület felszámolása

81 Ligeti Dávid: Jászok Jeruzsálemben.
Egy Palesztinában harcoló jász tüzer levelezőlapjai az első világháború idejéből

ONLINE PLUSZ – www.rubicon.hu

B. Szabó János: A kunok ereje. *Hadtörténelmi áttekintés*

H. Bathó Edit: A jász identitás

Csáky Imre: Jász és kun címerek

E számunk a Jászok Egyesületével együttműködésben készült.

Külön köszönjük Dobos László

és Hortiné Bathó Edit segítségét.

Fotó: Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok és Történelmi Fotótár · Magyar Nemzeti Levéltár · Hadtörténelmi Múzeum · Jász Múzeum, Jászberény · Györffy István Nagykun Múzeum · Karcag · Dobos László · Mudrák Attila · Somogyi Győző · Photocon

RUBICON A FACEBOOKON

www.facebook.com/rubicon.tortenelmi.magazin

VÁSÁRY ISTVÁN

EGY EURÁZSIAI TÖRÖK TÖRZSSZÖVETSÉG

A KUN-KIPCSAKOK

A magyarországi Kis- és Nagykunságot mint földrajzi nevet mindenki jól ismeri, és történeti tanulmányaiból arra is emlékezhet, hogy ez a terület az 1239-ben IV. Béla magyar királytól menedéket kért, majd bebocsátást nyert keleti népről, a kunokról kapta nevét. A kunok néhány évszázad alatt nyelvileg teljesen elmagyarosodtak, s csak a magyarság egy földrajzi-néprajzi csoportjaként tartják számon őket, elsősorban a néprajztudományban. A kunok magyarországi bebocsátásuktól napjainkig tartó történetével a hazai történeti, régészeti, néprajzi és nyelvészeti kutatások sokat foglalkoztak, sok eredmény született, bár több megoldandó kérdés ma sincsen tisztázva. Ezzel szemben a kunok betelepülés előtti története közel sem ilyen jól ismert, annak ellenére, hogy e kutatásokban olyan kiváló magyar tudósok is részt vettek, mint Györffy György és Czeglédy Károly. Az utóbbi negyven év nemzetközi kutatása (B. E. Kumekov, Sz. M. Ahinzsanov, Peter B. Golden) sok újat hozott, melyek nem igazán váltak a hazai kutatások részévé.

Kun lovas íjász, 13-14. század. A *Képes krónika* és a *Szent László-legendá* freskóinak ábrázolásai, valamint korabeli régészeti leletek alapján készítette Boldog Zoltán (2017)

A magyarországi kunok eredete utáni nyomozás a belső-ázsiai török-mongol világba vezet el minket. Őseiket – a kimek törzsszövetség tagjaként – már jóval kelet-európai megjelenésük előtt, a 9. században a délnyugat-szibériai sztyeppevidéken, az Artis folyó középső folyásának területén találjuk. Ez idő tájt az eurázsiai sztyeppeövezet legészakabbra lakó törzsszövetségét alkották, közel a szibériai erdőövezethez. Éppen az utóbbi közelsége tette lehetővé, hogy elinduljanak a primitív állammá szerveződés útján, ugyanis szinte predesztinálva voltak, hogy a prémgyűjtő erdei, szibériai népek kereskedelmét a déli, iszlám világ felé közvetítsék. Az iszlám országai a prémet mint fontos fényűzési cikket a szibériai tajgavidékről szerezték be, s közvetítőként a ligetes sztyeppe és a sztyeppevidék népei adódtak.

KIMEK-KIPCSAK TÖRZSEK

A kimek törzsszövetség a belső-ázsiai nomád török-mongol világ része volt, de etnikai összetételét nem tudjuk pontosan megállapítani. Feltehetően török és mongol etnikai csoportok egyaránt alkotóelemei voltak. Utóbbira utal a 11. századi perzsa történetíró, Gardízi megjegyzése, aki szerint a kimekek a tatároktól eredtek, a kimek törzsek között pedig több olyat is felsorol, mint a bajandur vagy ejmür, mely törzsneveket a törökség más részén, elsősorban az oguzok között találjuk meg.

A korai kimek törzsszövetségnek eredetileg tagja lehetett az a kipcsak törzs, melynek szállásterülete elsősorban a középső Isim és Tobol folyók vidékén volt, kissé nyugatra a kimek központi területektől. A kipcsak népnév először a 759–760-ból származó sine-uszui rovásírásos ujgur feliraton fordul elő, de a népnév etnikai konnotációja nem világos. Mindenesetre a 10. századtól kezdve a forrásokból a kimek név kikopik, helyét átveszi a kipcsak terminus. Ez jól jelzi, hogy a politikai hatalmat erre az időre már a kipcsakok szerezték meg, akik

feltevéseink szerint mind nyelvileg, mind kulturálisan a kimekekhez álltak közel, hiszen ugyanannak a török-mongol világnak a részei voltak.

Az 1030-as évekre a nomád kipcsak törzsszövetség részben lehúzódott a mai Kazak-sztyeppe hatalmas területére, elúzvén onnan a rokon oguz vagy új törzseket (a korabeli orosz forrásokban torki, tehát türk néven szerepelnek), amelyek immár visszaszorultak a Jajik (ma Urál) és Volga folyók közti területre, míg a besenyők – szintén nyugati török törzsszövetség – a Volga és az Al-Duna közti területet látkák, mely a későbbi Ukrajna, Moldva és Havasalföld vidékét foglalta magába. Természetesen e határok, tekintettel

a nomád életforma helyváltoztató jellegére, igencsak hozzávetőlegesek.

A 9. század közepén zajlott le az a nagyméretű eurázsiai nomád népmozgás, melynek eredményeképpen a kipcsak törzsszövetség megjelent a pontusi régióban, az orosz fejedelemségektől délre eső pusztai területeken, elúzvén onnan a besenyőket. Ezt a történeti eseményt a perzsa Marvazí (1120 k.) és az örmény Edesszai Máté (Matteos Urfaci, megh. 1142) írta le. Figyelemre méltó, hogy míg Marvazí egy kun népről beszél, addig Edesszai Máté a xartesk' népről szól ugyanezzel az eseménnyel kapcsolatban (a '-k' az örményben a többes szám jele). Ugyanakkor a 11. század közepének különböző forrásai más és más néven emlékeznek meg a Fekete-tenger vidékén feltűnt új nomád hódítókról.

A NÉVADÁS KÉRDŐJELEI

A bizánciak Kumanoi/Komanoi, a latin források Cumani/Comani/Cuni, a német források Valwen, az orosz források Polovcy (a Polovec szó többes száma) néven emlegetik ugyanazt a népet. Az örmény, német és orosz elnevezések nyilvánvalóan a kuman/koman önnevezés fordításai, mely név eredeti jelentése „halvány, sápadt” volt (több feltételezés is van arról, hogy miért: vagy személyre, vagy a lovak színére vonatkozhatott). A koman/kuman név és különböző fordításainak összefüggése egészen nyilvánvaló volt a kortársak számára, amit olyan megjegyzések bizonyítanak, mint például egy 1241-es latin forrás „Comani, quos Theutonice Valwen appellamus”, vagyis „Kumanok, akiket németül fakóknak nevezünk” mondata.

Bár a 11. század közepén a Pontus-vidéken feltűnt nomád törzsszövetség a kuman/koman nevet, illetve ennek különböző nyelvű fordításait viselte, a források többsége, így a mongol, a muszlim (arab, perzsa) és a kínai források végig a kipcsak elnevezést használták. A kuman név, egyedüli kivételként, a szicíliai arab Idriszínél (1099–1165/66) fordul elő, de ő is nem muszlim forrásból kölcsönözhetette e terminust. Egyedül a magyar nyelvben nevezik ezt a népet kunnak (a magyarországi latin forrásokban Cuni), nyilván az 1241 után Magyarországra telepedett

Kun lovas íjász, 13–14. század

nép önelnevezése alapján. Az általános vélemény szerint a kun népnév ugyanannak a *ku- / *ko- „halvány, sápadt” török tőnek a származéka, mint a kuman, koman szó. (Mindössze Györffy György képviselte azt az egyéni álláspontot, hogy a magyar kun elnevezést külön kell választanunk a keleti forrásokban, így Marvazínál és Bírúnínál tényleg szereplő kun népnévtől, s a magyar nevet a hun népnévből kell eredeztetni. Védhetetlen feltételezés, a kuman és kun nevek feltétlenül összetartoznak, s a magyar kun név csak a kunok egyik önelnevezésére vezethető vissza.)

Felmerül a kérdés, mi lehet az oka a muszlim és nem muszlim források eltérő névhasználatának. Marvazí fentebb említett szövege alapján állíthatjuk, hogy a kipcsak és a kuman eredetileg két különböző nép volt. A kumanok vagy kunok a Sárga folyó (Huang He) nagy kanyarulatától keletre éltek, olyan nesztoriánus török népek társaságában, mint az öngütök, s maguk is az ujuguroktól hozzájuk került nesztoriánus kereszténység hívei lehettek. A 10. század végén a kelet-belső-ázsiai, mongol nyelvű kitajok terjesztették ki

uralmukat e területre, s a kitaj terjeszkedés nyilván sok törzset kényszerített elvándorlásra, így a kumanokat is. A kun vagy kuman törzsek nyugat felé vonultak, és néhány évtized múltán, a 11. század közepén már a kipcsak törzsek délnyugat-szibériai és kazak-sztyeppe területén találjuk őket.

Egy részleteiben ismeretlen s így követhetetlen etnikai folyamat indult a két török törzsszövetség között, melynek csak az eredménye világos előttünk: a 12. század végére, néhány nemzedéknyi idő alatt a kipcsakok és a kunok összeolvadtak. Egy kulturális és politikai nivelláció zajlott le, mely a két törzsszövetség kulturális és nyelvi közelségét tekintve nem meglepő. A 12. század végétől kezdve lehetetlen különbséget tennünk az ugyanannak a törzsszövetségnek a megjelölésére használt különböző elnevezések között. Ahogyan J. Marquart, a kun történet legjelentősebb kutatója fogalmazott: „A 12. század vége óta a kipcsak, a polovci és a koman neveket már nem lehet egymástól szétválasztani.” A legfrappánsabb példa, mely a jelzett fúziót illusztrálhatja, a mongol kori ferenccses utazó, Willelmus Rubruc 1255-ös

útleírásában található. Miután a Krímet elhagyták s keleti irányban folytatták útjukat, így ír: „Itt szoktak volt a kipcsaknak mondott kunok legeltetni; a németek valaninak nevezik őket, tartományukat pedig Valaniának; [...] Az egész területen a kipcsakok és kunok laktak, sőt még a Donon túl az Etilig [Volga] is.” Egy másik helyen pedig: „E két folyó [t. i. a Don és a Volga] között elterülő földeken, hol utunk vezetett, a kipcsak kunok laktak, mielőtt a tatárok meghódították őket.” Ezért van tehát, hogy mi is gyakorlati megfontolásokból a kun-kipcsak összetett terminust használjuk.

SZTYEPEI NOMÁDOK

A 12. század végére, a 13. század elejére a kipcsak-kun törzsszövetség az Irtis folyó középső folyásától a Kazak-sztyeppén át az Al-Dunáig terjedő hatalmas sztyeppe területen uralkodott, de ezt a tágas földet az 1241-es mongol hódítást megelőzően sohasem fogta össze politikailag erős központi hatalom. Nem létezett egységes kun-kipcsak birodalom, hanem az egyes

Kun sírhalom
és áldozóhely,
12-13. század

Il. Igor novgorod-szeverszki fejedelem (1151–1202) hadjárata a kunok (polovecek) ellen, 1185. Ivan Bilibin illusztrációja az Igor-énekhez, 1941

kun-kipcsak csoportok saját törzsi vezetőik, fejedelmeik alatt önálló politikát folytattak, gyakran beavatkozva a szomszédos letelepült civilizációk politikai történéseibe, így az orosz fejedelemségek, Bizánc, a Kaukázus és Hvárezn térségeiben.

A kun-kipcsak törzsszövetségek uralta hatalmas, füves pusztai sávot a korabeli források egészen a mongol hódításokig nem tudták belátni, így egyseges elnevezéssel sem illették. Az északkeleti és keleti területek neve Kip-

csak-puszta volt a muszlim forrásokban, mely a perzsa Dast-i Kipcsak elnevezés fordítása. Később ez a terminus nyugatabbra is tolódtott, és a mai dél-orosz, ukrainai részt is beleértették. A kun-kipcsak terület középső része, a Don–Dnyeper vidéke volt az orosz fejedelemségek számára a „polovecek földje” (orosz *Zemlja poloveckaja*), míg a Kárpátoktól a Dnyeszterig terjedő területet, amelyre az európaiaknak volt bizonyos rálátásuk, Cumanianak nevezték a latin források. A kunok országa teljes kiterjedésében csak az 1241-es tájárjárást követően vált ismertté a kortársak számára, főleg a híres domonkos és ferences utazók leírásai nyomán.

1246-ban Plano Carpini személyesen utazott át a kunok egész országán, melyen négy folyó, a Dnyeper, a Don, a Volga és a Jajik (ma Urál) haladt át.

A kun-kipcsak terület keleti határa ekkor a Jajik (Urál) folyó volt, amelyen túl már a kunokkal rokon kanglik országa kezdődött. Egy arab forrásban, a szicíliai Idriszínél (1099–1165/66) előfordul a Fehér- és Fekete-Kunország elnevezés is, mely, mint maga a Kumaniija terminus is, valamilyen nyugati forrásból kerülhetett Idriszí munkájába. A magyar Kézai Simon krónikájában (1282/83 k.) is szerepel a fehér és fekete kunok országa, de sajnos ezek a források nem adnak közelebbi tájékoztatást arról, hogy hol feküdtek ezek a területek. Mindenesetre úgy tűnik, hogy eredeti kun elnevezések fordításai lehetnek, hiszen tudjuk, hogy a török nomádoknál a színek égtájakat is jelöltek, a fekete északot, a fehér pedig nyugatot.

Peter B. Golden meggyőzően fejti ki, hogy a kínai nagy faltól a Kárpát-medencéig a belső-ázsiai nomád törzsek és törzsszövetségek akkor tudtak eljutni az államiság küszöbére, ha a környező civilizált államok olyan fejlettségi szintre értek, azaz gazdasági és politikai erejük annyira megnőtt, hogy ez a hagyományos nomád-civilizált szimbiózist, az áruk és eszmék békés cseréjét már lehetetlenné tette. A nomád ekkor folyamodott hatalmas katonai erejéhez és lépett a környező államok meghódításának útjára, majd e hódítások nyomán, sokat tanulva a letelepedett „városlakók”-tól, kialakította államszervezetét. A hiungnok vagy ázsiai hunok (Kr. e. 3. sz.–Kr. u. 2. sz.), az európai hunok (Kr. u. 4–5. sz.), majd a türkök (Kr. u. 6–8. sz.) és végül a tatárok/mongolok (13–14. sz.) a legismertebb példák erre a belső-eurázsiai történelemből.

Ezeket a nagy történelmi korszakokat leszámítva a nomád világ élte saját törzsszövetségi életét, s a környező civilizációkkal csak mint kereskedelmi partner és katonai segéderő (zsoldos-sereg) lépett kapcsolatba. A nomádok életében ezt az államiság előtti korszakot és módszert nevezi Golden az állam nélküli sztyeppe alkalmazkodásnak („*stateless adaptation in the steppe*”). Ennek egyik legjobban ismert és adatolt korszaka éppen a kun-kipcsak törzsszövetségek világa. A késő 12. századi zsidó utazó, Ratisbonai (Regensburgi) Petahja jellemzi legjobban ezt az állapotot: „*nincsen királyuk, csak fejedelmeik és nemes családjaik.*” Minden egyes kun-kipcsak csoport szoros kereskedelmi és katonai kapcsolatban állt a hozzá legközelebb eső állammal.

Így keleten elsősorban Hvárezm államával érintkeztek, mely ez idő tájt már a muszlim arab–perzsa civilizáció egyik központja volt. Forrásaink sokszor jelzik, hogy a hvárezmieket nemegyszer használták kipcak zsoldosokat, és a kipcak és hvárezmi előkelők között nem volt ritka a házassági kapcsolat.

KUN BEFOLYÁS KELET-EURÓPÁBAN

Talán kevésbé ismert a magyar tudományban az a nagy befolyás, amelyre a kunok a kaukázusi Grúz Királyságban tettek szert. David Agmasenebeli király (1089–1125) uralkodása alatt, akit házassági kapcsolat fűzött a kunokhoz, jelentős kun betelepülés történt Georgiába. A kunok katonailag segítették Grúzia védelmét a terjeszkedő szeldzsuk-törökökkel szemben, és később is készséges szolgálói voltak a királynak a nemesség elleni harcaiban. A jelentős számban betelepült kunok kereszténnyé lettek és fokozatosan beolvadtak a grúzokba. Ugyanaz az asszimilációs folyamat indult el tehát itt is, mint a Magyar Királyságban jó száz év múlva, a kunok betelepülése után.

Európában talán az orosz fejedelemségek és a Don–Dnyeper menti kun

csoportok kapcsolata a legismertebb. Itt is, miként Hvárezmben és Georgiában, a kun előkelők beházasodtak az orosz fejedelmek és arisztokrácia családjaiba, s katonai segédsapataként állandóan készen álltak, hogy egyik orosz fejedelmet megsegítsék a másikkal szemben. Ezekről az eseményekről részletesen tudósítanak az orosz források, különösen az évkönyvek. Ebbe a korszakba vezet el minket a híres óorosz *Igor-ének* is (teljes címén *Szlovo o polku Igoreve, azaz Ének Igor hadáról*), mely egy helyi eseményt, Igor Szvjatoszlavics novgorod-szeverszki fejedelemnek a Don-vidéki polovecek, azaz kunok elleni sikertelen hadjáratát (1185) énekli meg epikus szárnyalással. A 11. században azokat a kun csoportokat, melyek nem léptek szövetségi viszonyra az orosz fejedelmekkel, az orosz források *dikie polovcynak*, azaz „vad kunok”-nak nevezték.

1091, a lebunioni győztes csata után, amikor a bizánciaknak kun segédlettel sikerült megtörniük a másik nomád török szövetség, a besenyők balkáni hatalmát és befolyását, a Dnyepertől nyugatra élő kun törzsek állandó szereplői lettek a Dunától délre, a Balkánon zajló eseményeknek. A 12–13. századi bizánci történelem szerves részévé vált a kun jelenlét. A kunok te-

vékenyen részt vettek Bizáncnak a latinok ellen folytatott küzdelmében a IV. kereszties hadjárat előtt és után egyaránt. A kunoknak azonban nem voltak hosszabb távú stratégiai céljaik, mindössze a rablás általi hadisarcra és zsákmányszerzésre gondoltak. Bár fontos katonai szerepet játszottak a bizánciak, a latinok és a vlakho-bolgárok hadjárataiban, hosszú távon nem jelentettek komoly veszélyt egyik háborúzó fél számára sem.

De ez a szerepük a 12. század végétől megváltozott. Közismert a kunok szerepe a Második Bolgár Birodalom restaurálásában 1185–1186-ban és az azt követő eseménysorban. Ez utóbbinak, az új bolgár–vlach birodalom alapítóinak, a testvérpár Aszennek és Péternek kun származása közismert. A kunból vlachhá (oláhhá, mai névhasználat szerint románná) vált testvérek a régi bolgár államiság újrateemtői lettek. Az új Bolgár Birodalomban később, a tatár-mongol hódítás után is óriás szerepet játszottak a kunok. Sőt, mivel a mongol hódítás

A csatátér Igor veresége után,
Viktor Vasnyecov festménye, 1880

saját törzsi világukat is felszámolta, egyre inkább vezető szerepet kezdtek játszani a középkori Bulgária életében. A mongol kor után két bolgár dinasztia alapítója is kun származású volt: Terter (uralk. 1280–1292) a terteridáké, Sisman vidini despota (1270-es évek–1310 k.) pedig a sismanidáké (1322–1422). Sisman feltehetőleg Terter rokona volt, Terter pedig az aszenidákkal tartott rokonságot.

A KUN-KIPCSAKOK ÉS A MAGYAR KIRÁLYSÁG

A 11. század végétől egészen a tatárjárás koráig, másfél évszázadon át a kunok voltak a Magyar Királyság legveszélyesebb keleti nomád ellenségei, akik a magyar államiságot ugyan nem veszélyeztették, de állandó betöréseikkel és rablóhadjárataikkal nyugtalanították a magyar határvidéket. Középkori krónikáink erről hűen adnak számot. De az 1200-as évektől kezdve a

magyar kunpolitikában fordulat állt be. Az esemény mögött két tényező húzódik. Egyrészt a domonkos rend megalapításával megélenkült a keleti keresztény térítés. A források szerint a rend Paulus Ungarus (Magyar Pál) vezetésével magának a rendalapító Szent Domokosnak az utasítására kezdte meg a működését Magyarországon 1221-ben. Cumanióban, azaz Kunországban el is indult a misszió, mely egészen a Dnyeper folyóig jutott. A másik tényező az új, félelmetes keleti hódítók, a tatárok vagy más néven mongolok kelet-európai megjelenése volt.

1223-ban a Donyectól nem messze, a Kalka folyónál az egyesült orosz–kun seregek nagy vereséget szenvedtek a tatároktól, és ez meneküléshullámot indított nyugat felé. 1227-ben Barsz (a forrásokban Barc) kun fejedelem népével együtt megkeresztelkedett és elismerte a magyar király fennhatóságát. Erre Róbert esztergomi érsek 1229-ben létrehozta a kun püspökséget a dél-moldvai Milkó központtal, amely *in partibus in-*

fideliūm, azaz a pogány területeken működött. 1233-ban Béla herceg (a későbbi IV. Béla király) felvette a „Magyarország ... és Kunország királyának elsőszülötte” címet. Mindez azt mutatja, hogy a Magyar Királyság élénken érdeklődött a határaitól keletre elterülő Kunország ügyei iránt, és a hittérítést is a befolyás-szerzés politikai céljának rendelte alá.

A kunok vallásáról azt mondhatjuk, hogy mint a legtöbb belső-ázsiai nomád török és mongol nép, a samanizmusnak nevezett népvallást gyakorolta, s a nagy világvallások csak megérintették a kunokat a periféria területein. Persze amint betelepedtek egy-egy országba, az ottani nagy vallásokat rövid időn belül felvették, és nyelvileg is hamar beolvadtak a befogadó társadalomba. Így a grúz és orosz területeken a keleti kereszténységet, míg nyugaton, Magyarországon a katolikus hitet vették fel. Kötöny vezér és népe beköltözésének feltétele a Magyar Királyság területére keresztény hitre térésük volt 1239-ben.

A KUN-KIPCSAKOK NYELVE

A kunok törzsszövetségei az 1223-as kalkai vereség után felbomlottak, s elkezdődött a kun törzsek és nemzetségek szétszórátása. Egy részük eredeti lakóhelyén maradt, ahol a mongol uralom megszilárdulásával létrejött a nyugati mongol állam, az Arany Horda. A tatár-mongol vezető réteg azután néhány nemzedék alatt összeolvadt a Kipcsak-puszta nagyobb létszámú török nyelvű lakosságával. Tehát a kunok nem tűntek el erről a területről, hanem más állami fennhatóság alá kerültek, s hamarosan az új hódítók politikai elnevezését, a tatárt vették fel. A mai krími tatár és kazanyi tatár nyelv, valamint a velük rokon kazak, karakalpak, nogáj, kumük, karacsaj-balkár nyelvek mind az egykori kunok-kipcsakok nyelvjárásaiból alakultak ki a tatár hódítás évszázadai alatt. A szétszórátott, diaszpórába került kunok pedig a befogadó ország nyelvét vették át néhány nemzedék alatt. Georgiában a grúz, az orosz fejedelemségekben az orosz, Magyarországon magyarok lettek, Bulgáriában bolgárok, a két dunai vlach (román) fejedelemségben pedig románok.

A kunoknak nem volt saját írásbeliségük, fejlett államiság hiányában erre nem volt szükségük. De a kun-kipcsak nyelveket és nyelvjárásokat meglehetősen jól ismerjük 13–14. századi állapotukban, idegen feljegyzések alapján. Legfontosabb ilyen típusú emlékünk a *Codex Cumanicus* (*Kun kódex*) néven ismert unikális kézirat a velencei Marciana Könyvtárból. A kézirat több, különböző kézzel, különböző időben írt füzet kolligátumából áll, a szövegek a 13. század végén és a 14. század első felében íródhattak. Keletkezési helyük a Krím félsziget és az attól északra elterülő egykori kun terület volt. A mongol hódítás utáni régi kun területeken készült iratok a kereskedelem és a hittérítés céljait szolgálták. Az első, latin-perzsa-kun szöszedetet tartalmazó részt, melyet nevezhetünk Ligeti Lajos után a *Kereskedők könyvének*, genovai olaszok készíthették a kaffai olasz kereskedők igényének kielégítésére. A második rész keresztény szent szövegek és imák kun fordításait tartalmazza, elsősorban a kunoknál tevékenykedő német származású keresztény szerze-

tes-hittérítők állíthatták össze; e részt nevezzük utólag a *Hittérítők könyvének*.

A *Codex Cumanicus*, melyet először gróf Kuun Géza adott ki 1880-ban, páratlan értékű és becsű emléke a korai kun-kipcsak nyelvnek és művelődéstörténetnek. A másik szövegemlékcsoport is elsősorban a 14. századból származik, és az egyiptomi mamelukok országában készült a Kipcsak-puszta és a Kaukázus vidékéről beszerzett katonai rabszolgák (mamelukok) eredeti kun-kipcsak nyelvének megismerésére. Ezek arab-kipcsak szöszedetek és nyelvtani leírások arab nyelven. Összefoglaló nevük a turkológiában mameluk-kipcsak nyelvemlékek.

A kun-kipcsakok nyelve, bár törzsi szervezetük részben felbomlott, részben szétszóródott, a mai ún. kipcsak-török nyelvekben él tovább. Ezek a nyelvek nemcsak a kipcsak nyelvi örökséget viszik tovább, hanem a kipcsak törzsi nevet is fenntartották: a mai baskír, kazak, karakalpak, kirgiz, nogáj, krími-tatár etnoszok mint törzs- és nemzetiségnevet őrzik a kipcsak etnonímot, míg a kuman terminus teljesen eltűnt a használatból, annak változatát, a kun szót csak a magyarországi kunok őrizték meg önelnevezésükként. ♦

A szerző turkológus, történész, akadémikus, professor emeritus

Nagykunsági arcok a 19. század végéről

PÁLÓCZI HORVÁTH ANDRÁS

A KUNOK INTEGRÁCIÓJA

Filigrán szegélydíszes ezüst karperecek
a balotapusztai előkelő kun hölgy sírjából

A kigyópusztai arany niellós csat lovagi harci jelenet ábrázolásával.
A lovak az 1260-as évekre jellemző csöbör sisakot viselnek

MEDDIG ÉLT TOVÁBB A HAGYOMÁNYOS SZTYEPPEI KULTÚRA MAGYARORSZÁGON?

1239 húsvétján színes, keleti öltözéket viselő kun lovasok léptek a Keleti-Kárpátokban, a Radnai-hágónál Magyarország földjére, és vonultak hosszú sorokban az ország belseje felé. A kunok nagyfejedelme, Kötöny kán a Kelet-Európa földjét már két éve kíméletlenül pusztító mongolok elől menedéket kért a magyar királytól, és miután követek útján megállapodtak, népével

együtt Magyarországra költözött. IV. Béla király (1235–1270) ünnepélyesen fogadta a neki önként behódoló kun fejedelmet, egészen az ország határáig elébe ment. A kunok megígérték, hogy felveszik a kereszténységet, a magyar király pedig kezeskedett szabadságukért, valamint hogy megőrizhetik vagyonukat és ingó javaikat. De hogyan is valósult meg mindez?

Az országgyűlés határozata szerint a kunokat az ország lakatlan vagy ritkán lakott részeire osztották szét, hogy tekintélyes állatállományukkal minél kevesebb helyen okozzanak kárt a magyarok vetéseiben, kertjeiben és gyümölcsöseiben. Ennek ellenére állandó volt az összetűzés a magyarok és a kunok között. A magyar főurak is féltékenyen nézték, hogy a király mindenben kedvez a kunoknak. Amikor 1241 márciusában a mongol hadsereg betört az országba, és a mongol előőrsök egészen Pestig kalandoztak, a közhangulat a kunok ellen fordult. Azzal gyanúsították őket, hogy tatár kémek. Közben az ország minden részéből összehívott hadak Pesten gyülekeztek.

A kunok ellen felszított hangulatban magyar és német fegyveresek megrohmozták azt a palotát, amelyben a király Kötönyt és családját elszállásolta, és mindnyájukat megölték, még mielőtt a király segítséget küldhetett volna. Ennek hallatára a tatárok ellen hadba hívott kunok uruk halálát is megbosszulva, rabolva-pusztítva dél felé kivonultak az országból. Ezzel a Magyar Királyság jelentős könnyűlovas haderőt veszített el, éppen a mongol sereggel vívott döntő összecsapás előtt.

A KUNOK MÁSODIK BEFOGADÁSA

A tatárjárás után IV. Béla király (1235–1270) újra behívta az országba a kunokat, ez is egyike volt az ország védelmi erejének fokozására tett intézkedéseinek. 1246-ban a kun könnyűlovascsapatok a királyi sereggel együtt részt vettek a II. (Harcias) Frigyes osztrák és stájer herceg elleni hadjáratban. Ettől kezdve a kunok évtizedeken keresztül a magyar királyi sereg legjelentősebb könnyűlovas-kontingensét alkották, melynek feladata az elő- és utóvédharcok biztosítása, esetenként az ellenség üldözése volt. Ez a feladatkör megfelelt a lovasnomád kunok sztyepei harcmodorának, részvételük nemegyszer eldöntötte a csata kimenetelét.

A kunok hűségének biztosítására IV. Béla 1247-ben ünnepélyesen eljegyeztette hétéves elsőszülött fiát, a trónörökös Istvánt (V. István király, 1270–1272) a kunok fejedelmének kisleányával, aki a kereszttségben az Erzsébet nevet kapta. Korabeli feljegyzés szerint ez alkalommal tíz kun főember megesküdött egy karddal kettévágott

kutyára, hogy a király híveiként megvédelmek a magyarok földjét a tatárok és más barbár népek ellen. István királyfi és Erzsébet házasságkötésére 1254-ben a budai domonkos kolostorban került sor, ekkor keresztelték meg a kun hercegnő szüleit is.

Erzsébet királynénak, V. István feleségének, a kun nagyfejedelem leányának pecsétje

Második beköltözésük alkalmával a kunok az Alföld középső és déli részén a mongolok pusztításai miatt megüresedett területeket kapták letelepedésre. IV. László király (1272–1290) 1279. évi, ún. kun törvénye sorolja fel a kun nemzetségek szállásvidékeit. Mint a mai tájelnevezésből is következik, a Nagykunság és a Kiskunság ezek közé tartozott, de a Körös–Tisza–Maros közén, továbbá a Maros és a Temes folyók közötti és a Temes folyótól délre eső területeken is éltek kun nemzetségek a 13. század közepén. A dunántúli Mezőföldre a 13. század végén költöztek kunok. Később, a 15. század elején az egykori nemzetségi területeken jöttek létre a székek, amelyek közigazgatási, bíraskodási és adó-

zási ügyeiket önállóan, a vármegyéktől függetlenül intézték.

A befogadás legfontosabb feltétele – a magyar király fennhatóságának elismerésén kívül – kezdettől fogva a kereszténység felvétele, a keresztény szokások és erkölcsök betartása volt. A térítés a domonkos szerzetesek segítségével folyt, akik a hit erősítése végett állandóan a kunok között tartózkodtak. IV. Béla 1250-ben IV. Ince pápához intézett levelében ezt írta: „Befogadtuk a kunokat is országunkba, és sajnos most pogányokkal védelmeztetjük országunkat, pogányokkal tiportatjuk le az egyház ellenségeit. Sőt a kereszténység érdekében elsőszülött fiunkat kun leánnyal házastottuk össze, hogy ezzel [...] alkalmat teremtsünk őket keresztvíz alá édesgetni.”

A király egy tíz évvel későbbi levele szerint úgy tűnik, mintha a kunok már mindnyájan megkeresztelkedtek volna. „Ezek a kunok a Szentlélek kegyelméből vett reménységben megtagadva pogányságuk tévelygéseit, az egyedül üdvözítő igaz hit világosságára tértek, s együttesen, különbség és kivétel nélkül odajárulva a keresztvíz szent forrásához, üdvösségesen kiérdemelték, hogy e hit jegyeivel jelöltessenek és a mi szent anyánkhoz, a római egyházhoz csatoltassanak.” Néhány év múlva a király mégis arról panaszkodik a pápának, hogy a megkeresztelkedett kunok is megtagadják a keresztény hitet, és istentelenségeket követnek el. A pápa már arra is gondolt, hogy keresztet hadjáratral fogja a kunokat kiűzetni az országból. Erre ugyan nem került sor, de a kun térítés még sokáig napirenden maradt.

A KUNOK HAGYOMÁNYOS KULTÚRÁJÁNAK TOVÁBBÉLÉSE

A Magyar Királyság az államalapítás utáni évszázadokban sikeresen integrálta a betelepült keleti eredetű, pogány katonai segédnépeket, mint a besenyők vagy a középp-ázsiai kálizok. Az etnikai munkamegosztás elve alapján a befogadott népcsoportoknak megvolt a helyük a magyar államszervezetben és a királyi hadseregben – a sztyepei népeknek éppen a katonaszkodás volt a fő feladatuk –, hagyományaikkal, szokásaikkal és életmódjukkal szemben pedig meglehetősen türelmes volt a keresztény magyar állam. Sokáig úgy látszott, hogy ez a mód-

Igor novgorod-szeverszkiji fejedelem üldözi a menekülő kunokat. Miniatúra a 15. századi *Königsbergi krónikából*

rejt jurtákat, amelyekben az értékeiket tárolták, s az asszonyok, a gyerekek és az öregek is ilyeneken utaztak.

ÁRULKODÓ SÍRLETEK

A kunok hagyományos sztyepei kultúrájának tovább éléséről tanúskodnak a 13. századi sírleletek is. A beköltözés utáni első két nemzedék még pogány módra temetkezett, hasonló viseletben és fegyverzetben, mint a kelet-európai sztyeppén a mongol hódítás előtt. A törzsi-nemzetségi arisztokrácia tagjait népüktől elkülönülten, magányos sírokba temették, sírjaik fölé halmot emeltek. Archaikus belső-ázsiai szokásnak számít az egész lóval való eltemetés, ami utoljára az avaroknál fordult elő a Kárpát-medencében. Szintén kun sajátosság a fejfel keletre temetés.

A kiskunsági Csengelén az M5 autópálya építését megelőző leletmentés során egy fiatalon, 25-30 évesen elhunyt harcos sírját tárták fel, akit vassisakkal, páncélinggel, nyilvesszőkkel bocsátottak a másvilági útra, kedvenc há-

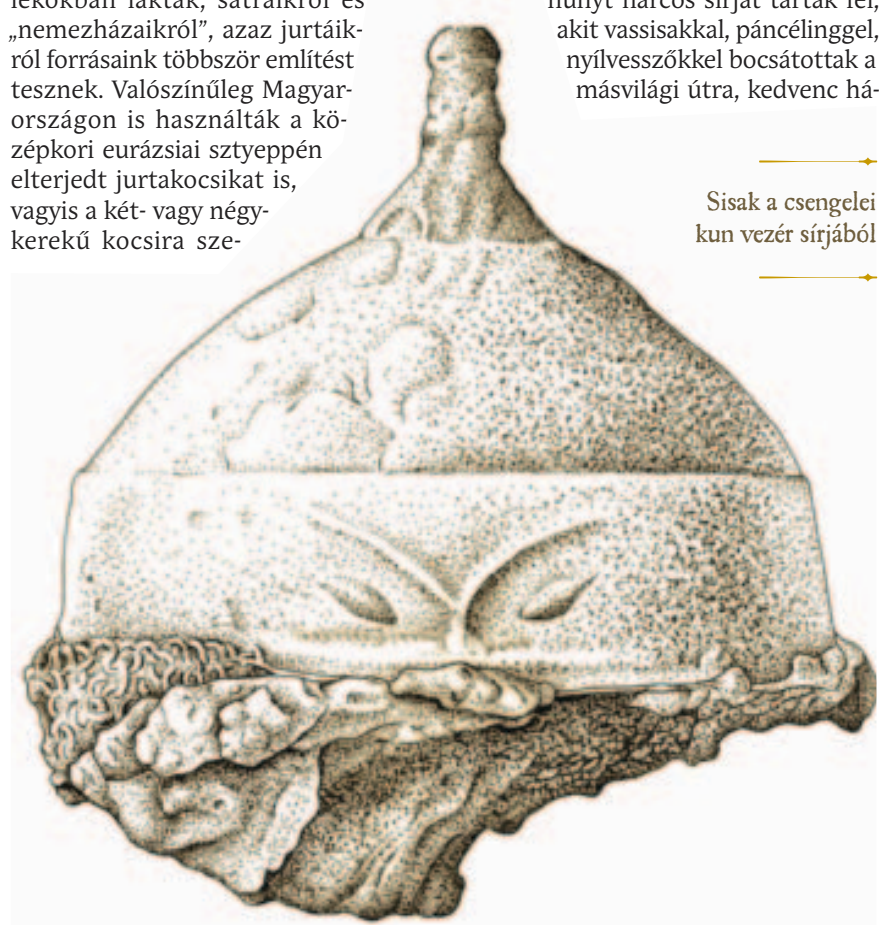
szert a kunok esetében is beválik. Alföldi szállásterületeiken szinte háborítatlanul folytathatták megszokott életmódjukat, rendszeresen részt vettek a szomszédos ausztriai, stájerországi és morvaországi hadjáratokban, ahol a zsákmányszerzésen kívül keresztény foglyokat is ejtettek, és így jelentős szolgarétegre tettek szert.

A kunok gazdálkodása a legeltető állattartáson alapult, ezt azonban már nem nevezhetjük igazi nomadizmusnak. Már előző hazájukban, a Fekete-tenger vidéki sztyeppéken kialakult egy félig letelepült életmód, amely azt jelentette, hogy a törzsi-nemzetségi központokban állandó téli szállásaik voltak, ahol kézművesek is laktak és kereskedők is megfordultak, és ezek környékén földműveléssel foglalkoztak. Tavasztól őszig a legeltetés a sztyeppén, a folyók mentén folyt, állataikkal viszonylag nagy, 50–100 km-es távolságokat jártak be, nemcsak a száraz éghajlat miatt, hanem azért is, mert tekintélyes nyájakat tartottak egyben, és azokat a népesség nagy része kísérte és őrizte.

Magyarországon a természeti adottságok és a már kialakult Árpád-kori településhálózat miatt ilyen legeltetésre nem volt lehetőség, de ez nem is volt feltétlenül szükséges. A legeltetés a folyókra merőlegesen folyt, kihasználva a széles ártéri legelőket, ahol még nyári időszakban is lehetett friss fűvet találni. A dél-országinál csapadékosabb éghajlat miatt kisebb távolságokat kellett bejárni az állatokkal. Településtörténeti adataink szerint egy-

egy szállás 10–30 km-es körzetben lefektetett. Bizonyára hamar létrejöttek az állandó téli szállások, melyek közepében a szolgásonban lévő keresztény foglyok és az elszegényedett szabadok földet is műveltek. Ezt az életmódot félnomádnak nevezzük.

Kétségtelen, hogy a kunok még az állandó szállásokon is mozgatható hajlékokban laktak, sátraikról és „nemezházaikról”, azaz jurtáikról forrásaink többször említést tesznek. Valószínűleg Magyarországon is használták a középkori eurázsiai sztyeppén elterjedt jurtakocsikat is, vagyis a két- vagy négykerékű kocsira sze-

Sisak a csengelei kun vezér sírjából

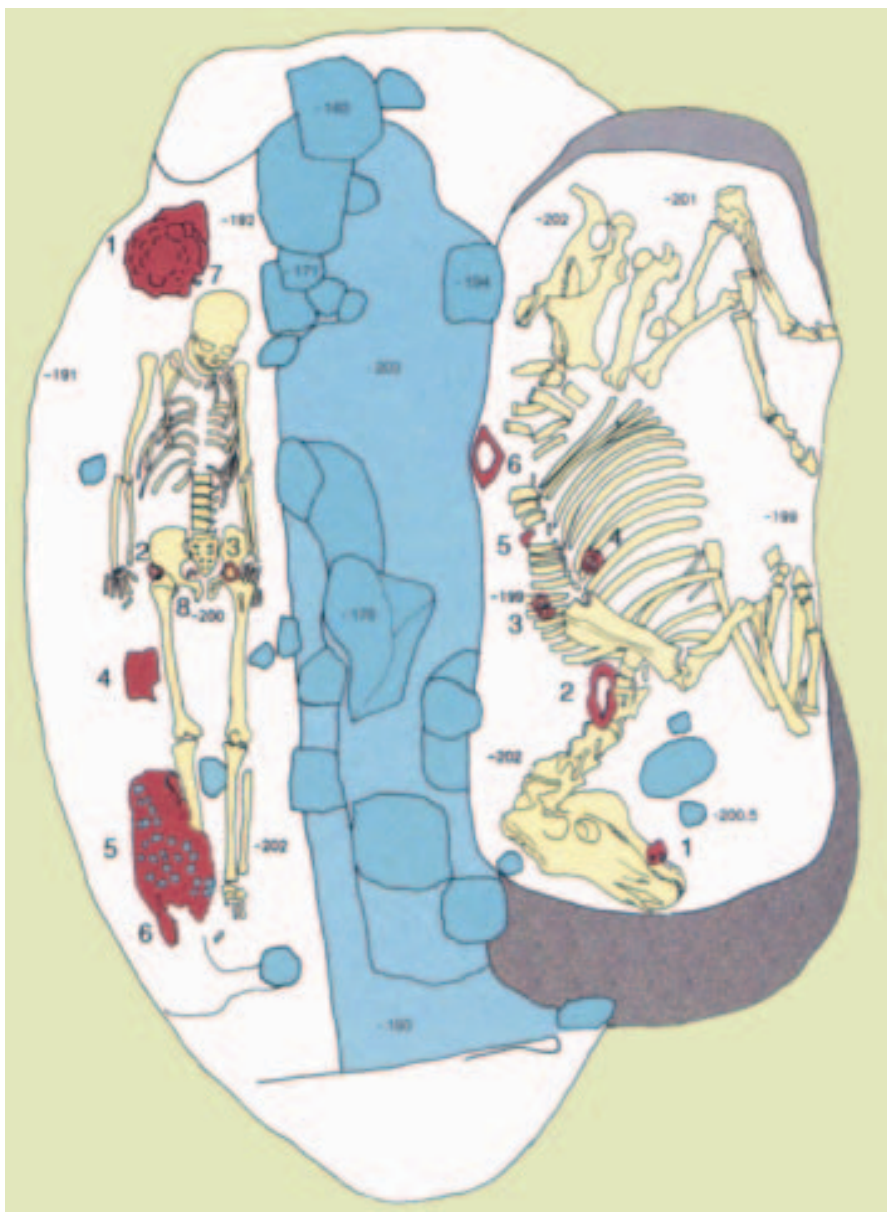
Kínai bronztükrő a nagykamarás-bánkúti kun női sírból

taslovát felszerszámozva a tágas sírgödör kőfallal elkülönített részébe, a halott bal oldalára temették. Ez a hét és fél éves mén önmagában véve is különleges lelet, ugyanis Magyarországon ez a legkorábbi arab típusú lócsontvázlelet. Az ilyen típusú háttaslovak rendkívül drágák voltak, gazdája feltehetően még a beköltözés előtt keleten szerezte be. A csengelei kun vezért 1250 körül temethették el.

A közeli Csólyospáloson a 20. század elején földmunkák során napvilágra került kun vezéri sírban hasonló fegyverzet volt: sisak, sodronying, vállvédő páncéllemezek, nyílhegyek, ezeken kívül egy aranyozott ezüstveretes

III. Ióánnész Dukasz Vatatzész nikaiai bizánci császár (1222-1254) aranypénze, a balotapusztai sír melléklete

öv és ezüstberakásos kengyel pár. A csólyosi harcos is a beköltözés első nemzedékéhez tartozott, életkorát sajnos nem tudjuk, mivel csontvázát nem vitték be a múzeumba, azonban ő valószínűleg néhány évtizeddel később halt meg. Szintén egész lóval, zablával, kengyel párral temették el azt a 23-25 éves kun nőt, akinek sírját a Békés megyei Nagykarász-Bánkúton tárták fel. A másvilágra keletről hozott, legkedvesebb viseleti tárgyait is magával vitte: egy ezüst nyakpercet és egy kínai gyártmányú, két egymást kergető halat ábrázoló bronztükröt, amelyet menyegzői ajándékként kaphatott mint a bőség, a termékenység és a hosszú élet szimbólumát, ezen a világon azonban nem sokáig használhatta, a beköltözés után nem sokkal, fiatalon elhunyt.

Egy másik előkelő kun hölgy sírját Kiskunhalas mellett, Balotapusztán találták meg a 19. század végén. Az ő ruházatához tartozó 152 db ékszer egyik csoportja bizánci stílusú műhelyben készült valahol a Balkán-félszigeten vagy a Fekete-tenger partvidékén, de vannak a sztyeppéről származó tárgyak is a leletben, főként azok az apró ezüstkarakák, amelyekből a középkori kun női viselet jellegzetes, kosszarvat utánozó fejdíszait állították össze. Ezt a sírt is a beköltözés utáni első nemzedék időszakára keltezzük a halott mellé tett bizánci aranypénz segítségével.

A csengelei kun vezéri sír rajza

Az eddigi legszebb kun sírlelet mintegy 200 évvel ezelőtt Kiskunmajsa határában, Kígyópusztán került elő, egy juhász találta meg legeltetés közben. Az elpusztult sírből mindössze az aranyöv csatja és négy verete maradt meg. A lovagi harci jelenetet ábrázoló csat és a kerek veretek a 13. századi nyugat-európai ötvösművészet reprezentatív darabjai, tulajdonosa bizonyára királyi ajándékként kapta. A latin feliratos övvereteken lovagi védőszentekhez intézett fohászok olvashatók. A kígyópusztai kun előkelő már a második generáció tagja lehetett, eltemetésére valamikor az 1270–1280-as években kerülhetett sor

A KIRÁLY KIÁTKOZÁSA

Szembetűnő, hogy a gazdag sírleletek a Kiskunság déli részén csoportosulnak, a 13. század második felében itt lehetett a kunok vezéri központja. Az 1270-es években Alpra volt a kunok első számú vezére. Természetesen a Kiskunság északi felében és a Nagykunságban is kerültek elő 13. századi vezéri sírok (például a Kecskemét melletti Szentkirályon; Tiszaföldvár határában, az egykori Homokszállás területén; Kunszentmártonban, a Jaksorér partján). A második nemzedék sírmellékletei között már előfordulnak a nyugati kultúra tárgyai is, ezek jelzik az integráció kezdeti fázisát. A pogány szokásokhoz való látványos ragaszkodásra, így a pogány temetkezési

Fonott ezüst nyakék egy kun előkelő Tiszaföldváron, a középkori Homokszállás területén előkerült sírjából

módra, valamint a keleti fegyverek, ékszerek és textíliák beszerzésére az 1280-as évek után már nemigen volt lehetősége a kunok előkelő rétegének.

A magyarok és kunok addig ki egyensúlyozottnak tekinthető viszonyában az 1270-es évek végén váratlan fordulat következett be. III. Miklós pápa (1277–1281) 1278 őszén Magyarországra küldte Fülöp fermói püspököt, hogy állítsa helyre az egyház jogait és az ország belső békéjét, a pápai udvarba ugyanis sok panasz érkezett az egyházi birtokok és létesítmények elleni támadásokról. A hatalmaskodásokért és a szinte polgárháborús állapotokért csaknem kivétel nélkül a tartományurak voltak felelősek, egyetlen esetről tudunk, hogy a kunok megtámadtak egy prépostságot.

A pápai követ megbízatásában nem is volt szó a kun ügyekről, ő azonban – vélhetően egyes magyar főurak

vagy főpapok tanácsára – fő feladatának a kunok megrendszabályozását tekintette. A királyi tanáccsal elfogadtatott egy tervezetet a kunok megtérítéséről és letelepítéséről, amelyet IV. László király 1279. június 23-án kelt oklevele foglalt írásba. Az oklevél öt cikkelye kizárólag a kunok kötelezettségeiről szól: arról, hogy az egész nép azonnal megkeresztelkedik, végleg elhagyják a bálványok tiszteletét és a pogány szokásokat, sátraik és nemezházaik helyett „keresztény szokás szerint falvakban, földbe épített épületekben és házakban fognak lakni”, a jövőben tartózkodnak mindenféle erőszakoskodástól és a keresztény vér ontásától, továbbá visszahagyják az általuk elfoglalt egyházi és világi birtokokat. A kunoktól biztosítésként kezeseket, vagyis túszoikat fognak venni, s a király vállalja, hogy általános hadfelkelést hirdet ellenük, ha nem teljesítik a cikkelyeket.

Az 1279 júliusában megtartott tétényi országgyűlésen megtárgyalták a kun ügyeket, s az erről kiadott augusztus 10-i oklevél – a tulajdonképpeni kun törvény – ismét sorra veszi a kunok kötelezettségeit, ezúttal azonban kiváltságaikról is szó esik, vélhetően a tanácskozáson jelen lévő kun főurak jogos követelésére. Királyi birtokokon és örökös nélkül meghalt nemesek földjein megszállhattak, de egyházi birtokokra nem települhettek. A nemzetségeken belül a szállásterület földjeit a kunok saját maguk oszthatták szét. Közvetlenül a nádor bí-

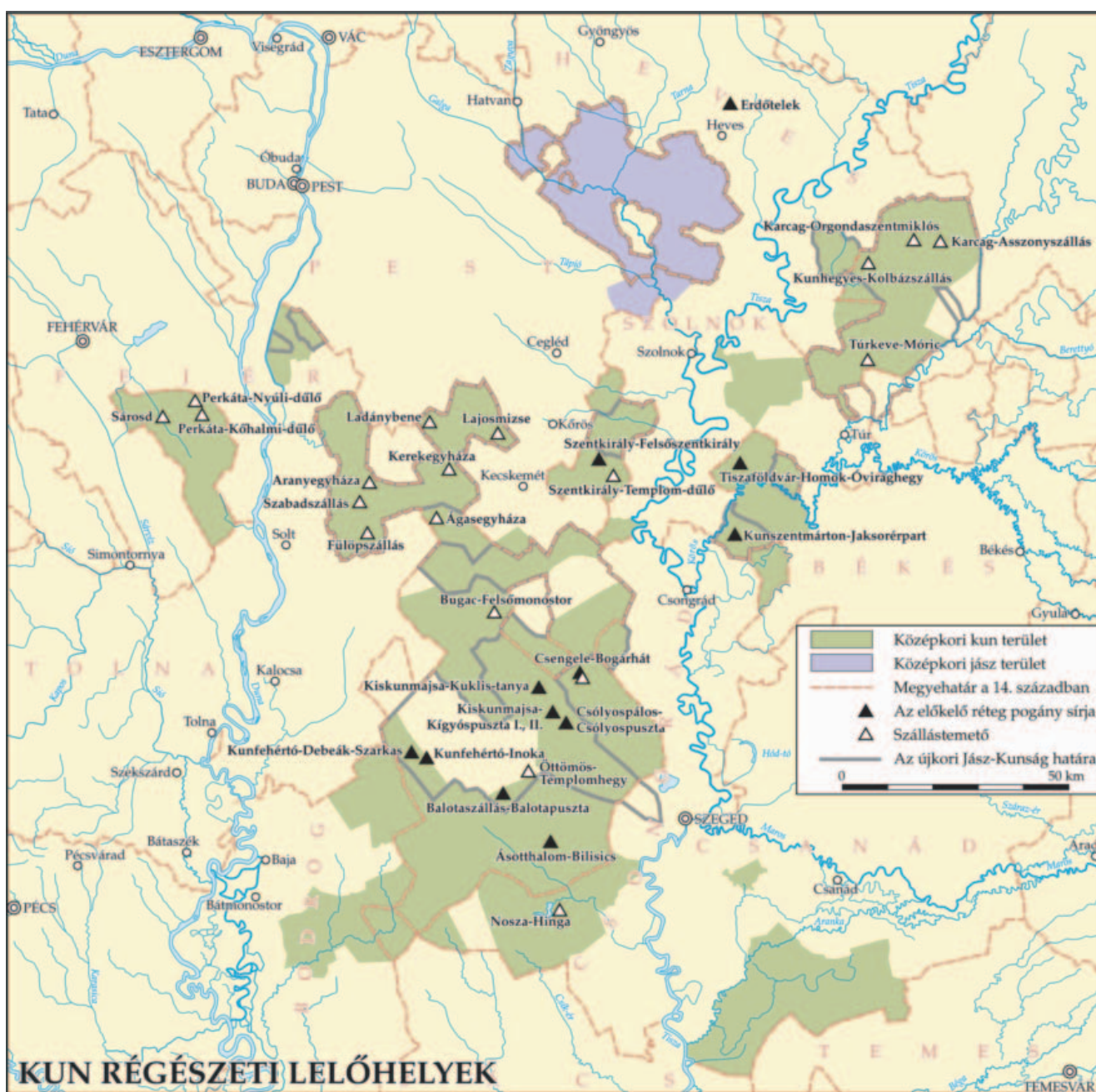
Zabla és kengyelpár a tiszaföldvár-homoki sírből

Fülöp fermói püspök, pápai legátus Magyarországra jön. Miniatúra a *Képes krónikából*

ráskodása alá tartoztak, de egymás közötti peres ügyekben a nemzetiség bírója ítélezhetett. A kunok „urai és nemesi” kötelesek voltak a királlyal hadba vonulni, és mentességet kaptak mindenféle beszállás alól. A pápai legátus kegyesen megengedte, hogy a kunok megtartsák haj- és ruhaviseletüket, ami azért fontos, mert a középkorban a viselet az etnikai azonosság kifejezője volt.

A pápai követ a rendelkezések azonnali végrehajtását követelte, IV. László azonban ezt halogatta, attól félve, hogy elveszíti kun híveit, a legátus erőszakos eljárása pedig sértette királyi jogait. Fülöp püspök erre kiközösítette a királyt. A kun ügyekből kettejük áldatlan küzdelme lett, melynek során a király többször esküt tett ígéreteinek betartására, de ha csak tehette, kunjai között tartózkodott, egyszer még a legátust is elfogatta és a kunok kezére adta. Ekkor a főurak elfogták a királyt, aki csak akkor szabadulhatott, amikor a kunok szabadon engedték Fülöp püspököt. A kun törvényt az egyházi és világi előkelők is végre akarták hajtani. A türelmetlen rendelkezé-

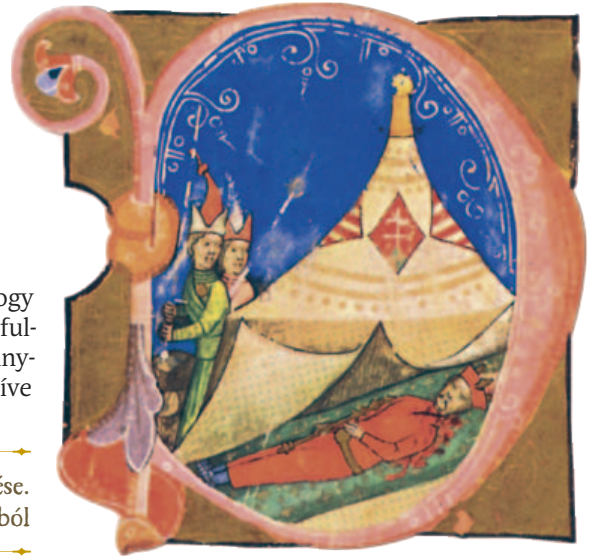
seket sérelmező és a királyban is csalódott kunok azonban 1280-ban fellázdak, és ki akartak vonulni az országból. IV. László sereggel eredt utánuk, és visszatérésre kényszerítette őket. 1282-ben az elégedetlen kunok újból fellázdak, és segítségül hívták a szomszédos moldvai részekben, az Arany Horda uralma alatt élő rokonait. A lázadást a királynak a vezetésével indult hadjárat során a mai Hódmezővásárhely melletti hód-tavi csatában sikerült levernie. Ekkor a dél-alföldi kunok jelentős része kimenekült az országból, a foglyul ejtettek pedig rabszolgasorba kerültek. Azonnal végrehajtották a törvénynek azt a pontját, hogy a kun nemzetségek kötelesek

szabadon engedni keresztény foglyaikat. Hadifoglyok elhurcolására a kunok később sem kaptak engedélyt.

BEILLESZKEDTEK AZ ORSZÁGBA

Ezekben az években úgy tűnt, hogy a kunok integrációja kudarcba fulladt. IV. László király a tartományurak ellenében kevés állandó híve

IV. László király megölése.
Miniatura a *Képes krónikából*

A térképet szerkesztette: Pálóczi Horváth András, rajzolta: Nagy Béla

Keleti ruhás előkelők Nagy Lajos király balján. Az első sorban álló férfiak kunok és jászok lehetnek. A *Képes krónika* első miniatúrájának részlete

mellett továbbra is a kunokra igyekezett támaszkodni, átvette életmódjukat és szokásaikat, ezért kapta a Kun melléknevet. Viselkedése miatt állandósult a király konfliktusa az egyházzal és a főurakkal, csak sodródott a számára megoldhatatlan problémák között. A kunok helyzete is válságos volt, hiszen őket okolták az ország bajaiért, s levert lázadásuk intő példát jelentett arra, hogy adott esetben az egész keresztény magyar társadalom hajlandó összefogni ellenük. Ezzel magyarázható, hogy a kun nemzetségi vezetők hosszas tanácskozás után úgy határoztak, a királynak meg kell halnia. 1290. július 10-én éjszaka a körösszegi vár közelében táborozó királyt sátrában megölték. A gyilkosságot a krónikák szerint három kun főember hajtotta végre, egyikük, Arbutz a király rokona volt. Másnap a gyilkosokat felkoncolták.

IV. László halála után a kun kérdés lekerült a napirendről, a kun arisztokrácia befolyása visszaszorult, valószínű, hogy soraik is megritkultak az eltelt évtized viszontagságai során. A III. András király (1290–1301) uralkodása alatt hozott új törvényekben sem esett szó a kunokról, kiváltságjaikat nem erősítették meg. Az a nemesekre vonatkozó rendelkezés azonban őket is érintette, hogy ezentúl a határokon kívül csak a király pénzén kötelesek katonáskodni. I. Károly királynak (1308–1342) a feudális anarchia felszámolásáért folytatott harcaiban a kunok a király táborát erősítették. Fia, Nagy Lajos király (1342–1382) többször vezetett hadjáratot Itáliába és a balkáni országokba, hadseregében a kun lovas íjászokat is megtaláljuk, akik szabad zsákmányolás helyett zsoldpénzt kaptak.

A 14. század közepére a kunok lényegében beilleszkedtek az ország életébe. Nemzetségi vezetőrétegük, az ispánok és a szállás kapitányok igyekeztek az országos nemesek sorába kerülni és örökjogon adománybirtokra szert tenni. A hadjáratokban szerzett kisebb-nagyobb vagyonból többen birtokokat vásároltak és azokon korszerű gazdaságot létesítettek, még udvarházat és templomot is építettek, mint a

Kenderesen letelepült kunok. Mindamellet még ebben az időben is lehet hallani sátorozó kunokról.

A kunok kereszténysége sokáig meglehetősen felszínes lehetett, hiszen még az Anjou-korban is folyt a térítés közöttük, igaz, ezúttal nem erőszakos eszközökkel. A frissen megtérteknek a pápa még az egyházi tizedet is elengedte. A kereszténnyé válást a személynévadás szokásának változá-

Préselt ezüstlemez ruhadíszek és gyűrűk a Szeged melletti öttömösi kun szállás temetőjéből, Móra Ferenc feltárásából

sán tudjuk lemérni, ugyanis a forrásokban szereplő kunok többsége a 14. század közepéig még pogány személynevet visel, a keresztény nevek csak ezután válnak általánossá.

A hagyományos viselet és a pogány hitvilág szívós tovább élése a köznépi szállástemetőkben is kimutatható egészen a 15. századig. Ezeket rendszerint pogány temetőként még a 13. században nyitották a szállások közelében, területükön később épült fel a templom. Arra is van példa, hogy a kunok egy elhagyott Árpád-kori falu templomához kezdtek el temetkezni. A halottakat süveggel és kaftánszerű felsőruhában temették el, melyekre a

helyi vásárokon beszerzett, nyugati ízlésű, gótikus stílusú ezüstlemezeket varrtak. Szintén magyarországi készítmények az övcsatok, övveretek és a gyűrűk, de az egyszerű népi ékszerek között még a 14. században is előfordulnak keleti vagy balkáni eredetű tárgyak. Kun néprajzi jellegzetességnek számítanak a női sírokban feltárt, gyöngysorral díszített tarsolyok, amelyekben kést, csont tűtartót, árt, tűszerszámot tartottak, s a gyöngysorba amulettként állatcsontocskákat is fűztek. Nyakban viselt állatfogamulették is előfordulnak. A sírba tett szűrő-vágó eszközöknek a gonoszt elűző, bajelhárító szerepük volt.

A 15–16. századi kun szállások már állandó települések, lakóházaik meg egyeznek az alföldi magyarság falvaiban álló korszerű, három-négy helyiséges épületekkel, amelyek füstmentes szobájában kívül fűtős szemeskályha állt. Egy ilyen falu belső képét talán csak az különböztette meg a szomszédos magyar jobbágyfalvakétól, hogy a házak mögött, a széles gazdasági udvaron túlnyomórészt állattartásra szolgáló építmények voltak: ólak, istállók, karámok. A kun lakosság is folytatott szántóföldi gabonatermesztést és kertművelést, állattenyésztésük azonban mindvégig jelentős maradt. A hagyományos kun állattartás mesterségbeli fogásai és szokásainak töredékei az alföldi pásztorkultúrában éltek tovább.

Az integrációs folyamat jellemzője, hogy a kultúra különböző területein más-más ütemben történik a befogadó népességhez való asszimilálódás. Középkori viszonyok között a nemzetiségek olyan jellegű erőszakos asszimilálásáról nem beszélhetünk, mint az újkori nemzetállamokban. Egyedül a kereszténység felvételét várták el igazán szigorúan, de még ennek megvalósulásához is három-négy generáció telt el. A nyelvi beolvadás folyamatában egy hosszú, átmeneti időszakkal számolhatunk, amikor a beköltözött népcsoport kétnyelvű és kettős kultúrájú volt. A kunok saját kipcak-török nyelvüket még a beköltözés után 350-400 évvel is beszélték, ugyanis a 16. század második felében, a reformáció felvétele után még igény volt arra, hogy a *Miatyánkot* lefordítsák kun nyelvre.

A szerző régész, muzeológus, történész (CSc)

KUNOK A DUNÁNTÚLON

A MEZŐFÖLDI KUNOK EREDETE ÉS BEKÖLTÖZÉSE

Kevesek számára ismert, hogy nemcsak a mai Nagycsikószágon éltek kunok a középkorban, hanem a dunántúli Mezőföld Fejér megyei részén is. A mintegy 15 faluból (szállásból) álló településcsoport – központja, Hantosegyháza (ma Hantos község) után – a Hantos-szék nevet viselte a 15–16. században. Az itt élők a részekre szakadó ország mindkét királyának döntése alapján (1537: Szapolyai János, 1541: Habsburg Ferdinánd) már az ország szívéig hatoló első oszmán támadások korában elvesztették „kun szabad-

ságukat”, közönséges jobbágyokká váltak. Ez nyilván döntő szerepet játszott abban, hogy a 16. századi török háborúkban különösen sok csapást elszenvedő kun vidék maroknyi túlélője máshol kereste boldogulását. Nem volt marasztaló ok, így nem maradt kun sem, aki táplálja azt a hagyományt és öntudatot, amely a Mezőföldön is megteremthette volna a szerencsésebb sorsú kun és a jász térségekben később kiteljesedő redemptio alapjait. Hantos-szék így jobbra már csak a kunkutatás emlékezetében él.

A Hantos-szék dunántúli „törzsterülete” a Seregélyestől csaknem a mai Dunaújvárosig húzódó, kb. 700 km²-nyi löszhátságot foglalta magában. A népét Hantosegyházáról kormányzó székkapitány fennhatósága alá tartozott Sárosd, Jakabszállás (ma puszta Sárosd határában), Újszállás (ma Mezőfalva), Előszállás, Karácsonymiklósszállása (ma Nagykarácsony), Kajtorszállás (ma puszta Aba és Külső-Báránd térségében), Ivánkateleke (ma Hantos határrésze). Több egykori település – Csobakszállás, Gyolcsapálszállása, Nyögérszállás, Thobaliszentpéter – emlékét már csak a középkori oklevelek őrzik, pontos helyüket nem ismerjük. Kun földön, Nagykarácsony térségében említik a török adóösszeírások „Mihálegyháza” és „Szentalberd” – a 16. század második felére már lakatlan – pusztákat is, mely elhagyott településeknek csupán templomneve maradt fenn a környékeliek emlékezetében. Legfeljebb sejtethető, de nem bizonyítható, hogy szintén eltűnt kun szállások lehettek.

Végül külön figyelmet érdemel Bezterszállás és Bajdamerszállás. E kun települések középkori létük egy meghatározott korszakában igazgatási szempontból Hantos-szék szervezétébe tartoztak, ugyanakkor földrajzilag elkülönültek: nem a Dunántúlra, hanem a Duna–Tisza közti Felső-Kiskunság területére lokalizálhatók. Ettől

válik érthetővé a Mezőföldre alkalmazott törzsterület kifejezés is: Hantos-szék valójában „kétsejtű” kun szállásterület volt, s egymástól igen távol eső és szigetszerűen elkülönülő két egységet – idővel – mind lazább kötelékek fűzték csak egymáshoz (v.ö. a 19. oldal térképével). E sajátos jelenség a Hantos-széki kunok múltjának más vonatkozásaira is némi fényt vet, és ezeket a kérdéseket érdemes közelebbről megvizsgálni.

HONNAN ÉRKEZTEK?

Mivel az 1279. évi, ún. „második kun törvényben” felsorolt szállásterületek közt a dunántúli még nem szerepel, s itt lakásukat egy 1399-es oklevél említi először, a kunkutatásban okkal merült fel, hogy a Mezőföld nem tartozott a kunok eredeti, vagyis a tatárjárás (1241–42) után kialakult szállásterületei közé: az ismeretlen nevű nemzetséghez tartozó „honfoglaló” nemzedék máshonnan és csak 1279 után érkezett a Dunántúlra. A „honnan” kérdésre a Bezter- és Bajdamerszállásra, valamint azok kapitányaira vonatkozó írott adatok apró mozaikszemei adhatnak választ.

Az 1517-ben Hantos-széki szállásként szereplő „Bezterzallasa” 1409-ben tűnt fel a forrásokban Bezter néven, mely jellegzetes kipszak-kun

babonás óvónév, bezdir, azaz „kelts dordt” jelentéssel. Ekkor – más Duna–Tisza közti Fejér megyei birtokokkal és kun településekkel, többek között Ágasegyházzal és Aranyegyházzal együtt – Bajdameri Ferenc fia Jakab és Ivánka fia Lajos kunok osztoznak rajta. 1494-ben bezterháza, kisbalázsszállási, valamint szabadszállási nemes kunokat és kapitányokat említenek. Utóbbi adatok földrajzi vonatkozásban egyértelművé teszik, hogy Bezterszállás a mai Bösztörpusztával (Bács-Kiskun megye) azonosítható, Szabadszállás (a középkorban Szombatszallás) és Kunszentmiklós (a középkorban Tatárszállás) között.

Azt, hogy nem lehet véletlenszerű névegyezés – vagyis nem létezett egy időben egy dunántúli és egy Duna–Tisza közti Bezterszállás, és az egyetlen Bezterszállás szorosan kötődött Hantos-székhez –, több adat is igazolja. Bezterszállás 1409-ben megismert egyik urának, Bajdameri Ferenc fia Jakab kunnak Péter nevű fia 1419-ben tűnik fel a forrásokban: Bajdamerszálláson lakó királynéi kunként egyike volt a Hantos-szék többi szálláskapitánya fölött álló székkapitányi címre pályázóknak. (Neve jellegzetes kun személynév: Bay-temir, Bay-Demir, jelentése úr-vas.) Az oklevélből azt is megtudjuk, hogy Bajdameri Jakab fia Pétert – édesapja halála után – Hantos-szék 1417-ben elhunyt korábbi kapitá-

nya, Imre fia Gál nevelte fel gyámfiaként, így Péter erre alapozva kísérelt meg jogot formálni a megürült székkapitányi székre. Zsigmond király azonban egy másik Hantos-széki előkelőnek, Thoban/Thoman Jakabnak és utódainak adományozta a tisztséget.

Ezt követően mind a Bajdameri család, mind Bezter és Bajdamerszállás eltűnik a Hantos-székre vonatkozó forrásokból. Bajdamerszállás végleg, Bezterszállás „csak” száz évre. Kérdés, hogy ez mennyiben tudható be az írott források véletlenszerű fennmaradásának vagy a kapcsolatok lazulásának, amihez alighanem a székkapitányi hatalomból kiszorult Bajdameriek sértettsége is hozzájárulhatott. Amikor 1517-ben Bezter újra felbukkan, azt tudjuk meg, hogy – talán a Bajdameri család kihalásával – Bezterszállás felerészben a Hantos-szék kapitányságát Péter ellenében megszerző Thomanoknak jutott (Jakab dédunokáinak, Imrének és Mihálynak).

A szoros kapcsolat tehát kétségtelen, s ennek nyomán joggal merült fel az a következtetés is, hogy a Felső-Kiskunság – melyhez a jelek szerint Hantos-szék egy kicsiny darabkája még a 15–16. században is tartozott – lehetett a mezőföldi kunok eredeti „óshazája”. A tájegység írott és régészeti adatok nyomán kirajzolódó, sajátos 14–16. századi településhálózati, szervezeti viszonyai is ezt látszanak igazolni. A nyugati sáv (nagyjából a mai Kiskunlacháza, Szabadszállás, Fülöpszállás vonalában), melyhez Bezter és vélhetően Bajdamerszállás is tartozott, településhálózati viszonyait tekintve a többi kun székhez (pl. a dél-kiskunsági Halas-, a nagykunsági Kolbaz- vagy ép-

penséggel Hantos-szék mezőföldi része) hasonló.

Ezzel szemben a Felső-Kiskunság keletébbi – Nagykőrös, Cegléd, Kecskemét felé eső – területe (a mai Kunbacs, Kunadacs, Ladánybene, Lajosmizse térsége) más képet mutat. Itt a 14–16. századi kun szállások szóródása jóval ritkább és esetlegesebb, annál gyakoribbak viszont az általuk birtokolt és csupán gazdálkodásra használt néptelen puszták. Utóbbiak egy részét 1423-ból ismerjük, amikor már bizonyosan lakatlanok voltak. (Birtoklásukért a szomszédos Kőrössel és Kecskeméttel nemritkán a tetteges jogtalanságokig fajuló helyi magyar–kun viszály ekkor tetőzött, melynek megállításához Zsigmond király írásos közbelépésére volt szükség.)

A felsorolt puszták egy része valószínűleg a tatárjárás idején elpusztult, de a kunok által még századokkal később sem belakott Árpád-kori magyar település volt. A másik csoportot olyan puszták alkották, melyeket a kunok valamikor megszálltak, ennek jeleként új nevet is adtak nekik, de idővel mégis újra megüresedtek. A „tünetcsoport” kétségkívül felveti annak lehetőségét, hogy az itt megtelepült kunok egy része a középkor egy meghatározott időpontjában elhagyta e földet. Az itt maradók létszáma pedig oly mértékben csökkent, hogy még az 1420-as évekre sem voltak képesek maradéktalanul belakni sem a tatárjárás óta néptelen magyar, sem a kun kézbe vett, de idővel megint csak kiürült helyeket. Pedig éppen ezt a korszakot jellemzi egyfajta „földéhség” mind kun, mind magyar oldalon. Talán nem független mindettől a 15. században itt kialakult,

alig néhány szállásból álló s a többi kun székhez mérten „törpe” székek (Karamajd Mizse-szék, Kecskemét-szék) sajátos jelensége vagy a kun és magyar települések e területen hangsúlyosan mozaikos szóródása sem. E kérdések tisztázása még jelentős további kutatásokat igényel, történeti és régészeti vonatkozásban egyaránt.

A BEKÖLTÖZÉS IDEJE ÉS KÖRÜLMÉNYEI

A „honnan” után térjünk a „mikor” és a „miért” egymással kölcsönhatásban álló kérdéseire. Mint arról már szó esett, a kunok mezőföldi megjelenése csak igen tág időkeretek között adható meg (1279–1399). Egyéb támpont hiányában történetírásunk sokáig vélte úgy, hogy a beköltözés a 14. század közepénél korábban nem következhetett be. Ha csupán az írott és szorosan csak a kunokra vonatkozó forrásokra támaszkodunk, kétségtelenül beszűkülnek a vizsgálati lehetőségek. A társtudományok (nyelvészet, régészet) eredményeinek bevonása, valamint a kun beköltözést megelőző magyar viszonyok tüzetesebb tanulmányozása azonban ettől jelentősen eltérő képet tárhat elénk.

A 14. század közepi beköltözést már a csekély okleveles anyag sem támasztja alá feltétlenül. Közelítsünk előbb a helynévtudomány felől. A 15–16. századi oklevelekből ismert mezőföldi szállások egész sora viselt ugyanis olyan – még sztyeppei szokásokat követő, többnyire az alapító szállásfőre visszavezethető – pogány kun nevet, mely a keresztény nevek tömeges átvétele előtt, a 13. század utolsó és a 14. század első harmada közti időkben volt használatos, jelezve az adott szállás kialakulásának korát is. Erre példa Csobakszállás, Kajtorszállás vagy Sismánd (Újszállás) neve. Nyögér-

Lecsatolt és mellre helyezett 14. századi kun övkészlet a perkáta-nyúl-dúlói temetőből. (A képen jól láthatók a test bomlása következtében a bordák közé lecsúszott öv fennmaradt részletei: a kerek, kékeszöld patinájú bronzcsat, az egykori övön függő kés rozsdás töredékei, továbbá a 13–14. századi kun nők legsajátosabb viseleti eleme, a gyöngyfűzésekkel, esetenként a gyöngyök közé felfűzött pogány csontamulettekkel is díszített tarsoly maradványa.)

KUN SZÉKEK

A viszonylag zárt tömbökben megtelepedő kun nemzetségek körében a 14. század folyamán igen jelentős asszimilációs-feudalizálódási folyamatok zajlottak le (a letelepült, földműves életmód és a kereszténység átvétele). Ezek eredményeként a kunok nemcsak sztyeppei kultúrájukat, hanem legfőbb katonai értéküket, nomád harcmódorukat is feladták. A következmények Zsigmond idején jelentkeztek. A költségvetési hiánnyal küzdő, ugyanakkor a török veszély miatt hadseregreformot szorgalmazó uralkodó számára a kunok többé már nem jelentettek értékes fegyvernemet: a 14–15. század fordulójától már csak „adóalanyként” számított szolgálataikra. Hadkötelezettségük adózássá alakult, így a katonai funkcióhoz idomuló, nomád gyökerű nemzetségi szervezetet is az uradalmi jellegű gazdálkodásra alapozott területi igazgatás, a székrendszer váltotta fel.

HALAS-SZÉK

A kiskunsági Halas mezőváros (Kiskunhalas) központtal alakult ki a Csertán nemzetség területén, de több más sztyeppei törzstörődék jelenléte is kimutatható. A nemzetség fejének, Köncsög ispánnak 1366-ban Halason volt a szállása, mely 1390-től már magyar mezőváros. 1418-ban még a nemzetség nevével jelzik a széket (de sede Chortyan), 1451-től ugyanitt Halas-széket találjuk, mely 1548 táján szűnhetett meg.

SZENTELT-SZÉK

1424-ből van rá adat, Csanád megyében, a Kór nemzetség területén alakult ki. Utolsó ismert adatunk róla 1488-ból származik. Sorsa hasonló lehetett, mint Hantos-széké.

KOLBÁZ-SZÉK

1440-től vannak rá adatok, a Nagykunságban Kolbázzsállás központtal valószínűleg az Olás nemzetség szállásterületét foglalta magába, de több más törzstörődék jelenléte is kimutatható. A szék léte 1660-ig nyomon követhető.

KECSKEMÉT-SZÉK

Nemzetségi eredete bizonytalan, lehetőségként a korábbi kutatásban az Iloncsuk nemzetség merült fel. A székként való első említés 1446-ból ismert, de közvetett bizonyítékok jelzik, hogy a székké szerveződés az 1420-as években megtörténhetett. Léte 1570-ig követhető nyomon.

KARA-SZÉK

1439–1440-ben tűnik fel először, nemzetségi eredete bizonytalan, központja a kiskunsági Karaszállás. 1469-ben Mizse-szék néven szerepel, feltehetően a szálláskapitány Misze család névadó szállásához kapcsolódóan, ahova a szék-központ átkerült. 1548 táján Kecskemét-székbe olvadt be.

HANTOS-SZÉK

Nemzetségi eredete ismeretlen, a székké szerveződésre vonatkozó első adat 1417-ből ismert, felszámolódása 1537-ben következett be, amikor szállásait Szapolyai János közönséges jobbágyfalvakként eladományozta. Ugyanezt tette 1541-ben Habsburg Ferdinánd is.

szállás neve pedig arra a nomád törzsfői-uralkodói kíséretre, elit testőrségre vezethető vissza, mely hazánkban – kunokból s talán az 1285-ös második tájárjárás után itt maradt tatárokból toborozva – IV. (Kun) László (1272–1290) körül is kialakult.

A Hantos-széki kapitányok család-történetét tanulmányozva is hasonló eredményre jutunk. Az első székkapitány neve (Gál) 1406-ban tűnt fel a forrásokban. Ekkor képviselőként apja, Pál fia Péter fia Imre csobakszállási kapitány kötött egyezséget rokonaival – hajdan itt él és birtokkal rendelkező közös nagyapjukra és dédapjukra hivatkozva – együtt uralt mezőföldi szállásaik ügyében. Visszakövetkeztetve (generációként 30 évet számolva) úgy tűnik, hogy a közös dédapa a 13–14. század fordulóján élhetett, talán a foglaltó nemzedék egyik vezetőjeként.

Ezt messzemenően megerősítették a kun régészet perkátai (Kőhalmi-dűlő) eredményei is. Az 1990-es évek második felében itt került napvilágra egy 12–13. századi magyar falu romjain létesült kun település és temető. Az itteni, sajátosan kettős kultúrájú – olykor még sztyeppei pogány hagyományokat őrző, de lassan már kereszténnyé váló s a helyi divatot és szokásokat felvevő –, meghatározóan Anjoukori közösség legelső halottait a 13. század végén temették el, egyértelműen jelezve a kunok mezőföldi megjelenésének tényleges korát. A Kőhalmi-dűlő régészeti eredményeit nagymértékben gazdagíthatják a közeli Nyüli-dűlőben újabb (2009–2011) feltárt másik kun temetőből nyerhető friss ismeretek is.

A MAGYAR MEZŐFÖLD ELTŰNÉSE

A Velencei-tótól a Dunáig húzódó apró vízfolyások mocsaras völgyecskéivel tarkított, gyér növényzetű löszfennsíkot a történeti kutatás – írott források hiányában – szinte teljesen lakatlannak vélte a kunok érkezétekéig. Egyedül a kun szállássá váló Sárosdról tudták, hogy korábban – IV. (Kun) László idején (1272–1290) – lovászfaluként egyike volt a magyar lakosságú királyi szolgáltató falvaknak. Kézenfekvőnek látszott tehát a történeti feltevés, hogy a rossz adottságú térség az Árpád-kori mezőgazdaság alacsonyabb szintjén kevésbé volt alkalmas a nagyobb közösségeket eltartó földművelésre, annál inkább az állattartásra: vagyis gyér né-

peességű királyi legeltetőterület lehetett. Azonban közel 40 település régészeti maradványai bizonyítják, hogy egyes vízközeli részek alkalmasak voltak az állandó megtelepedésre már az Árpád-korban is.

Az viszont kétségtelen, hogy a hazánkba 1246 táján betelepülő kunoknak – mint „későn érkezőknek” – rendszerint gyengébb minőségű földek jutottak. Olyan területek, amelyeket a mongol vihart túlélő, rejtkehelyeiről előmerészkedő magyarság – a jobb adottságú megürült helyekre húzódva – üresen hagyott. Ez a kunoknak a kezdeti időszakban nagyállattartásra alapozott gazdaságukban még nem okozott gondot. Ennek az Árpád-kori magyar településhálózatnak a pusztulása – az időpont és a kiváltó ok tekintetében egyaránt – kulcskérdés a kun beköltözés tisztázásában. Hiszen a terület kiürülése tette egyáltalán lehetővé a keleti jövevények mezőföldi megjelenését. Annál is inkább, mert a régészeti megfigyelések szerint a mezőföldi kun szállások több mint 70%-ának megtelepedési helye egy-egy lakatlanná lett Árpád-kori falu.

Az a körülmény, hogy Sárosd még IV. (Kun) László idején is létező magyar település, eleve arra figyelmeztet, hogy az Árpád-kori „magyar Mezőföld” eltűnését ne írjuk kizárólagosan és rutinszerűen a tatárjárás számlájára. Hasonlóan beszédes régészeti jelek is mutatkoznak. Egyebek mellett a már megismert Perkáta-Kőhalmi-dűlő kunok előtti periódusának emlékei közt bőséggel jelen van a tatárjárásnál későbbre keltezhető Árpád-kori tárgyi anyag is. Nem kevésbé figyelemre méltó a majdani kun terület déli határán, a mai Dunaújváros területén (Pusztaszentegyháza) napvilágra került Árpád-kori falu templom körüli temetője.

A Duna menti nagyút fontos állomását jelentő Pentele (ekkoriban az Andornak úri nemzetség központja) vonzáskörzetébe tartozó falu népe – vagy legalábbis jelentős hányada – egyértelműen átvészelt a mongol pusztításokat: a túlvilági útra a halottak mellé „bekészített” obulusok tanúsága szerint az itteni temetkezések zavartalanul és folyamatosan zajlottak, egészen az 1270-es évek végéig, amikor a falu – valamely más okból – mégis elnéptelenedett. Ugyanakkor a kishantos-tégláégetői tatárjárás kori pénzkincs (az előkerülési hely a kun terület majdani „fővárosának” közvetlen környezete) arra utal, hogy a szűkebb térség nem

minden Árpád-kori települése bizonyult ilyen szerencsésnek 1242-ben (a kincs elrejtője a vész elmúltával nem térhetett vissza javaiért).

Ha már a kincsletek kerültek a látókörünkbe, elengedhetetlen megemlíteni a Mezőföld peremterületein felbukkanó szabadbattyáni kincsleteket (ezek egyike ékszerkincs, a másik bécsi denárokot is tartalmazó pénzlet), valamint a szlavón báni denárokkal záruló felsőbesnyői pénzkincset. E három együttes fontos jele annak, hogy a Mezőföld térségét a 13. század utolsó negyedében újabb megrázkódtatások érhették. A vázoltakból ítélve tehát a Mezőföld Árpád-kori magyar településhálózata ugyan súlyos, de nem végzetes károkat szenvedhetett el a tatárjárás idején. A térség magyar lakosságának teljes eltűnése inkább az 1270-es évektől vehette kezdetét, más okok és körülmények hatására.

A TATÁRJÁRÁS JÁRULÉKOS HATÁSAI

A tatárjárás itteni eseményei vonatkozásában különösen igaz a mondás: „Aki időt nyer, életet nyer.” Hiszen e vidéket – egészen 1241–42 fordulójának zord teléig – biztonsággal távol tudta tartani a mongol megszállóktól maga a hatalmas folyam és az átkelőit védő Geregye Pál. A befagyott folyó jégpáncélján átkelő tatárok célja elsősorban a nagy centrumok (Esztergom, Székesfehérvár, Pannonhalma) elpusztítása és főként – a királyság ellenállásának végső összeroppantása érdekében – a Dalmácia felé menekülő IV. Béla király kézre kerítése volt. Sem a Kajdán kán vezette királyüldözés, sem a rendkívül időigényes – hol teljes kudarcot, hol csak részeredményeket hozó – ostromok, sem Ögödej nagykan halálhíre nem hagytak időt a mongoloknak arra, hogy itt is ugyanazzal az alapossággal végezzék el a legapróbb tanyákat és búvóhelyeket is elérő pusztításukat, miként a keleti országrészekben tettek. Jóval nagyobb arányban lehetünk tanúi szerencsés túlélésnek. Székesfehérvár mongol körülzárása szinte törvényszerűvé tette Hantos térségének tatárjárás kori pusztulását, miközben a szomszédos Sárosd megmenekült. Hasonlóan meglepő a Duna menti nagy hadiútnál fekvő Dunapentele térségének túlélése.

Értelemszerűen adódik a következő kérdés is: milyen körülmények vezet-

tek el ahhoz, hogy a tatárjárást helyenként szerencsével átvészelt terület – néhány évtizeddel később – mégis elvesztette magyar lakosságát, átadva a helyet az érkező kunoknak? A lehetséges okok egy része IV. (Kun) László korának anarchikus belháborúval függhet össze. Ennek legnevezetesebb mezőföldi eseménye a majdani kun területtől alig 15-20 km-re vívott fővenyi csata (1274). A Csákok és Németújváriak közötti – Fejér és Veszprém megyék térségét egészen 1276-ig súlyosan felélő – háborúról Ladomér esztergomi érsek (1279–1297) a pápának is beszámolt: „A sűrű népességet, művelést rettentő pusztaság váltotta fel.” E látlelet nyilvánvalóan túlzó, de komoly csapást jelenthetett a térség magyar népének, melyre az gyaníthatóan a maga módján válaszolt. Mégpedig más – nagyobb biztonságot és jobb megélhetést nyújtó – vidékekre költözéssel. Az égető „munkaerőhiány” és az ebből eredő „munkaerő-csábítás” folytán kialakuló, spontán belső vándorlás egyike volt a tatárjárás utáni évtizedek legjellemzőbb folyamatainak és jelenségeinek az országban.

Kun szemszögből vizsgálva a helyzetet, éppen e megüresedési folyamatot követő években zajlottak le a 13. századi „kun válság” tragikus záróeseményei: az 1282. évi hód-tavi csatában elbukó kun lázadás (1280–1282) leverése, egyes lázadó csoportok távozása az országból, majd IV. (Kun) László meggyilkolása és az azt azonnal követő megtorlás (Arbuz, Törtel, Kemece halála és szállásaik elpusztítása). Ekkorra tehető a középkori kunság történetében az utolsó nagy területi változások és népességátcsoportosulások, melyek keretében sor kerülhetett a leverett kun lázadók egy csoportjának a magyarok által éppen ekkor kiürített Mezőföldre való áttelepítésére is.

A következő évszázadok békés fejlődést s a magyarságba történő természetesen integrálódást (keresztény földművessé válást) hozták el a dunántúli kunok életében. A többi kun csoport nagyobb és zártabb térségétől elszigetelve s a többségi társadalomtól még hangsúlyosabban körülveve e folyamat itt talán gyorsabban lezajlott, mint a kun anyaterületeken, sok tekintetben megvetve az 1537-től beköszöntő jobbágyi lét alapjait. ♦

A szerző régész-történész, főosztályvezető-helyettes, EMMI

DOBROVITS MIHÁLY

AZ ALÁNOK

EGY MINDENÜTT JELEN LÉVŐ KELETI NÉP

Valószínűleg számos tapasztalt televíziósvetélkedő-nézőt meglepne a kérdés, melyik volt az a nép, amely Észak-Afrikában tnt fel, a mongol kori kínai császárok testőrségében is szolgált, és a rokonaik többször megfordultak a Kárpát-medencében is. A válasz: az alánok. Ahhoz, hogy ezt a látszólagos z rzavart kezelni tudjuk, először meg kell értenünk, hogy miben különbözik az eurázsiai füves puszták pásztornépeinek hagyománya a miénktől. Számos dolog mellett abban, hogy e népek, ha szét is szakadtak, mindegyik csoportjuk továbbvitte a korábbi közösség nevét. Így akár önálló egységként, akár nagyobb birodalmak szolgálatába állva évszázadokon keresztül megőrizték népvnevüket, mely a vándorlások, valamint a birodalomalakítások folyamatában a világ több részére is eljuttatható. Egy időben akár több helyen is használhatták.

Bár emlékeztünk a nomád életmódot elsősorban a török és mongol népekhez köti, az eurázsiai füves puszták első nomádjai irániak voltak. A Fekete-tengertől északra elterülő sztyeppevidéken ezt az életformát először a kimmerek gyakorolták, őket a Kr. e. 8. században váltották fel a szkíták, akiket fél évezred múltán kiszorítottak a szarmaták. Az ő keleti rokonaik voltak a roxolánok, az alán népnév első hordozói, nevük jelentése „világos (hajú?) alán” lehetett. Hozzájuk csatlakoztak az aorszi („fehér”) törzsszövetség tagjai és a tulajdonképpeni alánok is. Ugyanebben a csoportban tűntek fel először a későbbi jászok nevének első hordozói, a jazigok is. A Kr. e. 2. század folyamán a roxolánok és a jazigok elfoglalták a pontuszi sztyeppéket, majd egy évszázaddal később már a Dnyeper és a Duna közét is. Itt tartózkodva támadták a mai Bulgária helyén lévő Moesia római tartományt. Ezzel párhuzamosan, a Kr. e. 3. és 1. évszázad között érték el más, de szintén a szarmatákhoz kapcsolható iráni törzsek a Kaukázus előterét.

A NAGY NÉPVÁNDORLÁS HULLÁMAIN

Őket követve az 1. század 50-es vagy 60-as éveiben jelentek meg a térségben az alánok. A 2. század folyamán az alánok kezébe került a Kaukázus előterével együtt a fekete-tengeri sztyeppevidék is. Itteni uralmukat a gótok 3. századi

vándorlása meggyengítette, majd az európai hunok mindent elsöprő lendülete verte szét 375-ben. Az alánok egy része ugyanakkor nem nyugat felé menekült, hanem a Kaukázus hegyes vidékein keresett menedéket. Az oszétek és a kabardok egyaránt az ő leszármazottaik közé sorolhatók.

Bár az alánok többé nem játszottak meghatározó szerepet a sztyeppeövezet történetében, még évszázadokon keresztül jelen voltak a régióban. A 4. században kezdődő nagy népvándorlás hullámai azonban egyes csoportjaikat Hispániáig, majd Lusitániáig is elsodor-ták. Lusitániában szövetséget kötöttek a vandálokkal. A vandál uralkodók még Észak-Afrikában is a „vandálok és alánok királya” címet viselték. Más csoportjaik pedig Galliában, az Alpok előterében található Valentia (mai nevén Valence) térségében telepedtek le. Jelenlétük nem múlt el nyomtalanul. Úgy tűnik, kulturális örökségük jelentős nyomot hagyhatott a kelta folklórban vagy az Artúr király személye köré szövőődő mondakörben is.

A népvándorlás forгатaga nem tün-tette el az alánokat Ázsia térképéről. Kínai forrásainkban általában a-lan, az arab nyelvű földrajzi irodalomban pedig al-lán néven szerepelnek. Az arab és perzsa szerzőknél találkozhatunk másik nevükkel is: ez az ász, amely egy-részt a magyarországi jász népnév közvetlen őse, másrészt számos földrajzi

névben is megőrződött. A magyarországi Jászberény helynév mellett a romániai Iasi, illetve az iráni Jazd városok neve is ebből származik.

Az arab nyelvű földrajzi irodalom szövegeiből kiderül, hogy adataik elsősorban a Kaukázusban maradt alánokra vonatkoznak. E csoportok a népvándorlás során a kubányi bolgárok és a kazárok alárendeltségébe kerültek. Nyelvüket azonban megőrizték, nem törökösödtek el. Rajtuk kívül ismerünk még jelentős alán csoportokat a Krím és a Fekete-tenger térségéből is.

A Kaukázus előterében élő alánok ekkorra már felhagytak a nomadizmussal, letelepedett életmódot folytattak, bár a földművelés mellett az állattartás továbbra is fő megélhetési forrásaik egyike maradt. Fontos fordulat volt az életükben, hogy a 10. században felvettek a kereszténységet, s önálló püspökségük is alakult. Oszét leszármazottaik a mai napig őrzik ortodox keresztény vallásukat. Az alánok keresztény vallásáról Julianus barát is megemlékezett.

A 9–10. században lakóhelyük, amely a Kubány-folyó forrásvidékétől a kaszpi Darial-hágóig húzódott, folyamatosan ki volt téve a délről előretörő arab hódítók támadásainak. Így például a kazárok birodalmát kis híján megroppantó arab támadás 857-ben az alán területeket is pusztította. Mindezek ellenére az alánok hatalma a 10. században érte el csúcspontját.

A KAZÁROK UTÁN

Az alánok hatalma túlélte a kazárok pusztulását. Julianus barát az alábbi módon ír országukról: „Itt érkeztek az Alániának nevezett földre, ahol keresztények és pogányok vegyesen laknak. Ahány falu, annyi a fejedelem, s egyikőjük sem tekint magát alávetve a másiknak. Örökös harcban van fejedelem fejedelem ellen, és falu falu ellen. Szántás idején egy falu férfinépe fegyveresen együtt vonul a mezőre, s az aratást is együttesen végzik. Ezt teszik a tartomány szelvényében-hosszában, és bármi dolguk van a falun kívül, akár fahordás, akár más, mindnyájan együtt mennek felfegyverezve. Kevesedmagukkal nem mozdulhatnak ki falujukból, egész héten át semmilyen ügyben, életük veszélyeztetése nélkül, kivéve az egy vasárnapot reggeltől estig. Ezt olyan tiszteletben tartják, hogy akkor bárki, bármilyen rosszat tett vagy akárhány ellensége van, biztonságban járhat még azok között is, akiknek szüleit megölte, vagy akikkel szemben más bűnt követett el, akár van fegyver vála, akár nincs. Azok, akiket itt keresztényeknek neveznek, tartják magukat ahhoz, hogy olyan edényből, amelybe egér pusztult bele

AZ ALÁNOK ÉS A HONFOGLALÓ MAGYAROK

vagy amelyből kutya evett, nem isznak és nem esznek addig, amíg papjuk meg nem szentelte, s aki másként cselekszik, azt a kereszténységből kirekesztik. Ha viszont valaki közülük bármilyen okból embert öl, ezért sem nem vezekel, sem áldásban nem részesül, mivel náluk az emberölést semmibe sem veszik. A keresztet olyan nagy tiszteletben tartják, hogy a szegények – akár odavalók, akár idegenek –, akik nem tudnak magukkal kíséretet vinni, bármilyen keresztet lobogós kopjájukra tűznek és felemelve hordják, mindenkor bátran járhatnak keresztények és pogányok között egyaránt.” (Julianus barát és Napkelet fölfedezése. Ford. és szerk.: Györffy György. Budapest, 1986, 65–66.)

Mindezek ellenére az alánok éppúgy nem voltak képesek ellenállni a mongolok hódításának, ahogy a velük szomszédos kun törzsek sem. Először meghódoltak ugyan a mongoloknak, de az Arany Horda kialakulása során kun szövetségeseikkel együtt fellázdáltak a mongol hatalom ellen. Sikertelen lázadásuk nyomán egy részük a Kaukázusba menekült. Ők lettek a mai oszétok ősei. Ez a kis nép a mai napig őrzi keresztény vallását és archaikus iráni nyelvét. Jelenleg az Oroszországi Föderáció egyik köztársaságát alkotó Észak-Oszétia, illetve a Grúziából kiszakadni kívánó Dél-Oszétia népességének ők adják az alapját. Észak-Oszétia a köztársaság párhuzamos megnevezéseként felelevenítette a régi Alania országnevet is.

Egy másik csoportjukat végül a magyar királyok fogadták be, belőlük lettek a mai jászok. Harmadik csoportjuk viszont egyszerűen elfogadta a legkönnyebb megoldást: a győztes hódítók szolgálatába állt. A mongol birodalom keleti végein uralkodó, Kínát meghódító mongol uralkodók, a kínai Jüan-dinasztia testőrségének alapját közülük rekrutálták. A kínai források, ahogy azt már említettük, a-lan néven említik őket.

NYELVÜK NYOMÁBAN

Bár az eurázsiai sztyeppék nomádjai lényegesen kevesebb írott emléket hagytak ránk, mint letelepedett szomszédai, jelen esetben a kutatóknak szerencsésük volt. Igaz ugyan, hogy a Kínába került alán töredékek nyomtalanul eltűntek az óriási birodalom különféle alattvalóinak forgatagában, a kaukázusi oszétok ma rendelkeznek (cirill betűs) irodalmi nyelvvel. Szótárak, nyelvtanok és szövegek is bőségesen állnak a kutatók rendelkezésére.

Ami a magyarországi jászok nyelvét illeti, részben a szerencse segítette a kutatást. 1957-ben Fekete Nagy Antal levéltáros, a magyar történelmi földrajz kiváló művelője találta meg azt az 1422-

A nyelvészek számára közismert tény, hogy a magyar nyelvben számos régi iráni jövevényszó található. Jelen esetben az „iráni” kifejezés alatt nem a mai Irán nevű ország lakóit értjük (az ő hivatalos és közös irodalmi nyelvük a perzsa), hanem minden, a régi Irán kultúrájával és nyelvével rokon nyelvet és kultúrát. E szavak jelentős része már őshonosnak számít nyelvünkben, például a kard, az ezer, a marha vagy a sajt. Természetesen ezek a jövevényszavak nem a mai perzsák nyelvéből származnak, hanem más, nagy valószínűséggel az alánokéval rokon régi iráni nyelvjárásokból.

A magyar krónikahagyomány amúgy bizonytalan adatai között szerepel az a legenda, mely szerint Hunor és Magor Dül és Belár királyok lányait vette feleségül. A Belár személynév mögött minden bizonnyal a bolgár népnév megszemélyesített változatát kell látnunk, Dül személyében pedig a kutatók jelentős része az alánok uralkodóját véli felfedezni. (A mai oszétok között is szerepel egy Dulat nemzetségnév.) Ugyanakkor a késői, már cirill betűs, egyházi szláv nyelven fennmaradt „bolgár fejedelemlista” szerint az első bolgár uralkodók a Doulo nemzetségből származtak.

ből származó iratot, amely egyrészt Csév (a mai Piliscsév) lakóinak jegyzékét tartalmazza, másrészt egy negyven szóból álló szöveget. Ez a szöveg vagy szójegyzék magyar és latin párhuzamokat is tartalmaz. Így Németh Gyula, a jeles turkológus könnyen megállapíthatta, hogy ez a nyelv iráni eredetű, a mai oszéttal rokon, azaz a magyarországi jászok nyelvéből származik. Történelmi forrásainkból tudjuk, hogy a jászok a 16. században még őrítették nyelvüket, a 17. század elejére viszont már felváltotta azt a magyar nyelv. A jászok és a kunok sorsa ebben a tekintetben is hasonlóságot mutat.

Nyelvük elvesztéséhez az idő múlásán túl az oszmán hódoltság zűrzavara is hozzájárulhatott. A hódoltság alá jutott magyarországi keresztények identitását magyar nyelvű papok és prédikátorok őrítették. Így feltételezhetjük, hogy ebben az esetben a felekezeti és politikai identitásválasztás írta felül a megőrzött etnikai hagyományokhoz való kötődést.

A Magyar Királyság visszahódítása alaposan megviselte I. Lipót király pénztárcáját. Ezért az uralkodó, hogy a hadjáratok költségét fedezze, egyszerűen átadta a kiváltságait formálisan mindaddig töretlenül megőrző jász és kun területeket a Német Lovagrendnek. Több sikertelen kísérlet után 1745-ben következett be a jászok redemptio (megváltás), amellyel a jász és kun területek visszanyerték korábbi jogállásukat. Egy dolog azonban örökre megváltozott. Tekintve, hogy a redemptióhoz pénz kellett, a jászok és a kunok területére a megszerzendő szabadságjogok várományosaként olyanok is betelepülhettek, akik vállalták, hogy anyagilag támogatják ezt a folyamatot. Így az eredetileg etnikai alapon szerveződött ki-

váltságos területből sajátos közjogi autonómia formálódott.

TANULSÁGOK, HA VANNAK

Az elmondottakból is látható, hogy a nagy eurázsiai sztyeppvidéken a népek sorsa nem mindig úgy alakult, ahogy azt nyugati tapasztalataink alapján elképzeljük. Ennek jó példája az alánok esete, akik nevüket (vagy inkább neveiket) megőrizve több csoportban járták be Euráziát és nevükben Észak-Afrikát. Több bizonyítékunk van arra, hogy minden történelmi viszontagság ellenére jelentős csoportjaik voltak képesek akár egy évezreden túl is megőrizni nyelvüket és identitásukat. Természetesen akadtak olyan csoportjaik, amelyek ezt kénytelenek voltak feladni. Ugyanakkor óvakodnunk kell azoktól a nagy szavaktól, amelyek valamiféle – tán sohasem létezett – intranzigens „nemzeti eszme” jegyében írják le ezeket a közösségeket. Láthatjuk, hogy egy etnikai tömb egymástól elszakadt csoportjai időben többször is tartózkodhattak ugyanazon a helyen (például a Kárpát-medencében), anélkül hogy valamiféle etnikai folyamatosságot ki lehetne mutatni közöttük. A 19. századi értelemben vett politikai nemzetné válás csak egyetlen csoportjuknak, az oszétoknak sikerült. Ugyanakkor nem feledhetjük el, hogy ebben az esetben a belső folyamatok mellett a szovjet etnikai mérnökösödés is megkerülhetetlen szerepet játszott. Mindenesetre nem szontalan követni, még ha csak főbb vonalaiban is, egy valamikor hatalmas etnikai tömb – és utódai – sorsának alakulását egészen napjainkig. ♦

A szerző turkológus, történész. Egyetemi oktató, Şeyh Edebalı Egyetem, Bilecik, Törökország

AZ ELSŐ ÉVTIZEDEK JÁSZOK A KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON

A történelmi eseményekkel kapcsolatosan a mikor és a hol kérdése merül fel elsőként, ám a jászok magyarországi megtelepedését illetően éppen ezekre a legnehezebb megnyugtató választ találni. A hagyományos – és jó ideig egyeduralgkodik – elképzelés szerint az iráni nyelvek egyikét beszélő jászok a török népek közé tartozó kunokkal együtt kerültek a Kárpát-medencébe a 13. század közepén, s többségük ezt követően az utóbb róluk elnevezett Jászság területén élt. Az, hogy a Magyar Királyságban az 1241–42. évi tatárjárás után megtelepedő kunokkal érkezhettek az országba jászok is, egyáltalán nem lehetetlen, a mai Jászság területének korai megszállása azonban meglehetősen valószínűtlen. A nehézségeket e téren nem csupán a források kis száma okozza – bár tény, hogy a történetírás nem dúskál az adatokban –, az igazi gondot az jelenti, hogy a rendelkezésre álló írott források alapján kibontakozó kép nehezen (vagy még úgy sem) egyeztethető össze a hagyományos vélekedéssel.

A legkevesebb zavart talán az okozza, hogy a bizonyosan jászok jelenlétére utaló helynevek, mint amilyen az Eszlár vagy az Oszlár, már az 1220-as években kiadott, hiteles magyar oklevelekben feltűnnek, kisebb jász töredékek ugyanis bármikor besodródhattak Kelet-Európából a Kárpát-medencébe, még ha a részletekről nem is tudunk semmit. Az már inkább elgondolkodtató, hogy az 1240-es évek második felénél több mint fél évszázaddal később tűnnek fel forrásainkban olyan személyek, akiket „jász”-nak mondanak. 1318-ban egy erdélyi nemes szabadította fel jász szolgáját, 1323-ban pedig I. Károly király (1301–1342) tizennyolc, név szerint felsorolt jászt saját kérésükre egész rokonságukkal együtt kivett bizonyos Keverge fiainak joghatósága alól, hogy a „királynak különlegesen katonáskodni tartozó jászok” közé fogadja őket, s egyúttal felhatalmazást adott nekik „kapitány, vagyis bíró” választására.

A BEKÖLTÖZÉS KÉRDÉSE

A magyarországi jászok esetében a rainak számító adatok sorát gyarapítják azok, amelyek szerint jászok éltek az 1320–1330-as években a Pilisben – ahol aztán a 15. század elején feltűnik a ma is meglévő Jászfalu –, az ellenben nem dönthető el, hogy az 1330-as években a „jászok kapitánya”-ként szereplő Sándor vajon a pilisi jászokhoz köthető-e, vagy inkább máshol keresük lakóhelyét. A jászok feltételezett 13. század közepi beköltözése és a rájuk vonatkozó adatok közel hetven évvel későbbi feltűnése közötti időbeli távolság azért is különös, mert a kunok esetében ez a jelenség nem tapasztalható.

A kunokról – ellentétben a jászokkal – bizonyosan tudjuk, hogy valamilyen 1246 előtt költöztek vissza Magyarországra, hiszen az 1246. évi osztrák–magyar háborúban már IV. Béla (1235–1270) seregében harcoltak.

A következő évtizedtől kezdve pedig mind gyakrabban tűnnek fel forrásainkban a Magyarországon élő kunokra vonatkozó adatok. Az 1255. évi oklevélben például Zeyhanus kun vezért a magyar király „igen kedves rokonnaként” említi a szöveg, s így nem teljesen alaptalan a gyanú, hogy ő lehetett IV. Béla idősebb fia, István herceg, a későbbi V. István király (1270–1272) kun feleségének, Erzsébetnek az apja.

A kunokra és a jászokra vonatkozó korai források időbeli eloszlásának ez a szembetűnő különbsége magyarázatra vár. Meglehet persze, hogy a 13. századi forrásokban, amikor általánosságban emlegetik a „kunok”-at, valójában a jászokra is gondolnak – amint az magyarázatként felmerült –, csak hogy ebben az esetben nehéz választ találni a kérdésre: mi az oka annak, hogy a jászok a 14. század első negyedének végén egyszer csak előlépnek az említettség homályából, s miért éppen akkor?

Indokoltan merült fel tehát a gondolat, hogy a jászok a kunoktól függetlenül és náluk később telepedtek meg nagyobb számban Magyarországon. Az elképzelésben éppen az a legvonzóbb, hogy a fenti kérdések ebben a modellben fel sem merülnek. Az álláspontnak ugyanakkor több változata is van. Azt egyik nem zárja ki, hogy már a kunokkal együtt is érkezhettek az országba jászok, de úgy véli, hogy nagyobb számban csak 1283 körül telepedtek meg Magyarországon. A másik változat szintén számol a 1283 körüli betelepülés lehetőségével, ám ennél jelentősebbnek itéli a 14. század elejére keltezett feltételezett beköltözés szerepét, azt azonban határozottan tagadja, hogy a 13. század közepén a kunokkal együtt jászok is érkeztek volna az országba. Közös elem végezetül a két elképzelésben, hogy egybehangzóan a 14. század közepére helyezik a jászok megjelenését a mai Jászság területén.

Az 1283-as év azért jut kitüntetett szerephez ezen elképzelésekben, mert korábban úgy vélték, hogy a bizánci császár ebben az évben telepített nagy tömegben jászokat az Al-Dunától délre eső vidékre, Vidin környékére, s ezen jászok közül költözhetett egy jelentősebb csoport még 1283-ban – vagy nem sokkal később – Magyarországra. Mára kiderült azonban, hogy az említett eset valójában nem 1283-ban, hanem 1300-ban történt. Az 1280-as években ennek ellenére számos olyan

esemény ismeretes, amelyek alkalmával kerülhettek jászok Magyarország területére. Ezek közé tartozik egy 1284 második felére keltezhető, kisebb észak-balkáni magyar hadjárat vagy éppen Nogaj tatárjainak 1285. évi – gyakran „második tatárjárás”-ként emlegetett – betörése Magyarországra.

Az ez idő tájt tatár politikai fennhatóság alatt élő jászok mindkét esetben hadifogolyként érkezhettek az országba, ami azonban szükségképpen feltételezi, hogy valamikor az asszonyoknak és gyerekeknek is Magyarországra kellett kerülniük, ami az 1280-as évek második felében a legkevésbé sem tűnik lehetetlennek. Az is valószínűnek ítélnélhető, hogy azon „*tatárok, szaracénok, nyögérek, pogányok és egyéb hitetlenek*” között, akikkel a közismert vádak szerint IV. László (1272–1290) az idő tájt, tehát az 1280-as évek második felében cimborált, a néhány évvel korábban beköltözött jászok szintén ott lehettek, így az efféle említések utalhatnak elsőként magyarországi jelenlétükre.

Az 1280-as évekkel azért célszerű továbbra is nagyobb jász csoportok beköltözésének időpontjaként számolni, mert ebben az időszakban minden nehézség nélkül felhelyezhetjük a jászokat a 13. századi Magyarország térképére. 1282-ben ugyanis, emlékezetes lázadásuk leverését követően, a kunoknak az addig a Temes-vidéken élő csoportja minden jel szerint elhagyta az országot, s így kézenfekvő lehetett a helyükre betelepíteni a jászokat. Ez annál is inkább megfontolásra érdemes, mert – mint látni fogjuk – a magyarországi jászok korai településterületét sokkal inkább érdemes ebben az országgrészben keresni, semmint a mai Jászság területén.

A jászok nagyobb csoportjának 1300 körüli betelepülése ellenben csak akkor jelenthet alternatívát az 1280-as évekkel szemben, ha a betelepülés pontosan 1300 őszén történt, s nem – akár csak néhány hónappal – később. Ennek okai könnyen beláthatók. 1300 nyarán – azt követően, hogy III. András (1290–1301) kiegyezett legádázabb ellenfeleivel, a Kőszegiakkal és Csák Mátéval – a királyi hatalom újra felfelé ívelő pályára lépett, s így aligha okozhatott bármiféle nehézséget számára a mind az oligarchákkal, mind a Dalmáciában partra szállt Anjou trónkövetelővel, a későbbi I. Károlyal szemben jól felhasználhatónak ígérkező jászok beköltöztetése és letelepítése.

Nem egészen fél évvel később már két kamasz vetélkedett egymással az ország trónjáért: az akkor 13 éves Károly, valamint az 1301-ben László néven szintén magyar királlyá (1301–1305) koronázott, egy évvel fiatalabb cseh Vencel. A hatalmat viszont a magyar oligarchák gyakorolták: elvben a két fiatal király nevében, valójában inkább helyettük. Ilyen körülmények között kevésbé valószínű, hogy a jászok zöme a 14. század első évtizedeiben költözött volna be az országba. A korszak ismert történeti körülményei mind a szervezett királyi betelepítés, mind a spontán bevándorlás lehetőségét erőteljesen megkérdőjelezi.

JÁSZ TESTVÉREK

A magyarországi jászok korai történetére vonatkozóan a legtöbb használható információval I. Károly 1323. évi oklevele szolgál, amely a jászok egy csoportját – kiváltságképpen – kiveszi bizonyos Keverige fiainak hatalma alól, és áthelyezi a „*királynak különlegesen katonáskodni tartozó*” jászok közé. Egyértelműen kiderül a szövegből, hogy 1323-ban legalább két, különböző helyzetű jász csoporttal kell számolnunk: a szövegben megnevezettek a szemünk láttára, az oklevélben előadott módon kerülnek át egyikből a másikba. Az egymástól elkülönülő jogállások léte – függetlenül ezen jogállások tartalmi elemeitől – valószínűvé teszi, hogy a jászok e két csoportja eltérő időpontokban és körülmények között költözött Magyarországra, s éppen ez magyarázza helyzetük különbözőségét.

Az szintén bizonyos, hogy az 1323. évi oklevélben azonosítható mindkét jász csoport – egymástól egyébként különböző – jogállásának része volt a katonáskodás, hiszen az egyik csoport tagjait „*a királynak különlegesen katonáskodni tartozó*”-kként említi a szöveg, az 1323-ban kiváltságképpen közejük soroltak pedig már akkor több hadjáratban szolgálták I. Károlyt, amikor még Keverige fiainak joghatósága alatt álltak. Hasznos lenne tudni, hogy melyek lehettek azok a hadjáratok, amelyek során az 1323-ban kiváltsággolt jászok érdemeket szereztek, az oklevél azonban erre vonatkozóan nem ad támpontot.

Forrásaink makacs hallgatása bizonyossá teszi ugyanakkor, hogy az oligarchák ellenében Károly a kunokat nem vetette be – alighanem tudatos

döntés eredményeként –, viszont ott harcoltak vele az 1304. évi csehországi hadjáratban, és szintén jelen voltak egy 1322. évi németországi expedíciós seregben. Ugyanez lehetett a helyzet a jászokkal is: ők szintén említetlenül maradnak az oligarchák ellenében vívott harcoknak a kor lehetőségeihez mérten jól dokumentált történetében, így figyelmünket a külföldre vezetett katonai akciókra fordíthatjuk. Ez esetben a már említettek mellett az 1317-ben és 1319-ben a mai Észak-Szerbia területére vezetett két hadjárat jöhet még szóba, amikor a jászok 1323-ban emlegetett érdemeiket szerezheték.

Arra a kérdésre, hogy a „*királyi felségnek különlegesen katonáskodni tartozó*” jászok katonáskodási kötelezettségében mi lehetett a különleges vonás, a legvalószínűbb válasz az lehet, hogy a jászok ezen csoportja testőrként szolgált a uralkodót. Bátorítja ezt a feltevést, hogy a későbbiekből rendelkezünk olyan adattal, mely szerint a királyi ajtónállómester gyakorolt bírói joghatóságot a jászok felett. Eből a szempontból van jelentősége annak, hogy az 1323. évi kiváltságlevél március 8-án kelt, amikor I. Károly még Temesváron tartotta székhelyét, Visegrád csak az év nyarán vette át Temesvár szerepét. Az oklevélben emlegetett jász csoportok közül ugyanis legalább annak, amely közvetlenül a királynak szolgált – a „*királynak különlegesen katonáskodni tartozók*”-nak –, szükségképpen ott kellett élnie, ahol fegyveresei állandóan az uralkodó rendelkezésére állhattak, ez pedig a Délkelet-Alföldre s a király akkori székvárosára, Temesvárra irányítja figyelmünket.

Szembetűnő ugyanakkor, hogy miután a király 1323 nyarának közepén udvarával együtt Visegrádra költözött, egyszeriben feltűnnek a pilisi jászokra vonatkozó adatok, az első mindjárt 1325-ben, hogy aztán 1350-ben meginduljon a jászokat a mai Jászság területével összefüggésben szerepeltető adatok sora. Ez utóbbi jelenséget az kapcsolja a fenti sorozatba, hogy régóta köztudott: I. Lajos király (1342–1382) néhány évvel korábban, 1346-ban hagyta el udvarával együtt Visegrádot, s költözött Budára, ahonnan csak 1355-ben tért vissza Visegrádra.

Nehéz nem észrevenni, hogy a 14. század első felében az uralkodói székváros mellett mindig feltűnnek jászok – érdekes módon a kunok vagy a besenyők azonban nem –, ami szerfelett valószínűvé teszi egyfelől azt, hogy ők

lehetek a jászok közvetlenül a királynak szolgáló csoportja, másfelől azt, hogy e jászok valóban testörként szolgálták királyukat. Ez a rend I. Lajos Budára költözésével bomlott meg, amikor viszont kisvártatva megindult a jászok betelepítése a mai Jászság területére. Lajos ekkor már, úgy tűnik, nem tartott igényt a jászok testőrszolgálatára, aminek oka éppúgy ismeretlen, mint az uralkodói udvar Budára költözésének indoka.

KUNOK ÉS JÁSZOK

Mivel az Eszlár és az Oszlár helynevek megjelenését eredményező jász betelepülés minden jel szerint csak kis létszámú szórványokat érintett, a 14. század elejére feltételezett beköltözés pedig igen valószínűtlen, két időponttal számolhatunk komolyan: a 13. század közepén, a kunokkal együtt történő beköltözéssel és egy attól különböző, a kunoktól független és az 1280-as évekre tehetővel. Nehéz és alighanem szükségtelen is ellenállni a csábításnak, hogy a jászok körében az 1323. évi oklevél segítségével megfigyelhető két jogállást ezen két betelepülési hullám társadalomtörténeti nyomtatának tekintsük. Ez annál is in-

kább életképes megoldásnak tűnik, mert az oklevélből kibontakozó kép valóban egyszerűen utal egy alárendelt helyzetben lévő jász csoportra és egy másikra, mely közvetlenül a királyhoz kötődik. Az előbbi lehet a kunokkal beköltözött jászoké – ez esetben az oklevélben említett „Keverge fia” a legnagyobb valószínűséggel kunok lehettek –, míg az utóbbiak minden nehézség nélkül megfellelhetők az önállóan betelepülő jászoknak: ők csak az uralkodótól függtek, akit testörként szolgáltak.

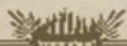
Az 1323-ban kiváltságolt jász csoport – a közvetlenül a királynak szolgáló jászokhoz hasonlóan – maga is a Délkelet-Alföldön élhetett. Erre utal a kiváltságlevélben szereplő egyik jász apjának Mokzun neve, mely indokoltan hozható kapcsolatba az Al-Duna közelében fekvő Makszond helységgel és vidékkel. Ráadásul a jászok esetében kifejezetten korainak számító 1323. évi adat valójában nem is erre az évrre, hanem egy nemzedékkel korábbi időre vonatkozik, hiszen a kiváltságolás idején vélhetően már nem élő apa neve

szerepel a szövegben. A király joghatósága alá tartozó jász csoport hadakozásával kapcsolatos érvek ugyanakkor velük s még inkább kun uraikkal kapcsolatban szintén helytállóak lehetnek. „Keverge fia” ily módon elősorsban – bár nem kizárólagosan – a kunok Kór nemzettségéhez tartozhattak, amelynek tagjai 1315-ben tűnnek fel Csanád megye Marostól délre eső részén, a később Szentelt székeknek nevezett kun igazgatási egység területén. A kunoknak ez a csoportja legkésőbb az 1270-es évek elejétől élt ezen a vidéken, talán az 1323-ig a hatalmuk alá tartozó jászokkal együtt.

Arról, hogy a kunok más szállásterületein éltek-e további jász csoportok, semmit sem tudunk. Az mindenesetre bizonyosnak ítéltető, hogy a későbbi Jászság területén a 14. század közepe előtt nem éltek jászok, legalábbis jelentősebb számban nem. A kunoknak 1242 után átengedett területeket az 1279. évi kun törvény alapján ismerjük. A törvény folyókkal határozza meg a kunok szálláshelyeit: „a Duna és a Tisza

WEISZ BOGLÁRKA | A JÁSZOK ADÓZÁSA A KÖZÉPKORBAN

A 13. században a Magyar Királyságba érkező jászok és kunok minden bizonnyal már letelepedésükkel egy időben nyertek olyan kiváltságokat, amelyek más királyságbeli lakosokétól eltérő adózási módot rögzítettek. Sajnálatos módon azonban ez vagy ezek a kiváltságlevelek nem maradtak fenn, csak sejthetjük, hogy más kiváltságolt népekhez hasonlóan az adózás egyik formája a földbér fizetése lehetett. A jászok adózására vonatkozó adatok a 15. század elejétől állnak rendelkezésünkre, feltételezhetjük azonban, hogy adózási rendszerük legkésőbb a 14. században rögzült, ezt követően pedig csak kisebb módosulásokon ment keresztül.

A jászok földbérét – melyet a 15. századi források *census*nak neveznek – az uralkodók a közös irányítás alá tartozó jász székenként, vagy ha ilyen nem volt, jász kapitányságonként rótták ki. A Berényszállás, Négyszállás, Árokszállás és Fényszaru székekben élő jászok censusát Mátyás 1473 februárjában 500 aranyforintban állapította meg. Ezt követően a székek kapitányságokra jutó adó nagyságát már a székek önállóan határozták meg, ahogy önállóan gondoskodtak

„A királyi felségnek érdekében áll országa összes hospesének szabadságát, mellyel őket a természet jóságos keze ajándékozta meg, hiánytalanul és sértetlenül megőrizni” – írja II. András 1206-ban a krakkói, igeni és romoszi hospesek számára kiállított oklevelében. Ez az elv indokolja, hogy a középkori Magyar Királyságban a kiváltságolt népelemek – mint a szászok vagy a székelyek mellett a jászok és a kunok is – kiváltságlevelekkel bírtak, melyek az adózásról is rendelkezéseket tartalmaz(hat)tak.

annak egyénekre történő felosztásáról, az adó beszédéséről és az uralkodóhoz történő eljuttatásáról is. A földbért évi két részletben, Szent György (április 24.) és Szent Mihály (szeptember 29.) napján kellett kifizetniük. A 15. század végén ehhez társult egy harmadik határnap, Szent Jakab napja (július 25.), nem tudjuk azonban, hogy ez adóemeléssel is együtt járt vagy a régi adót kellett több részletben fizetniük.

A következő adónem, amelyet a jászok fizettek, az *akó* volt, mely meghatározott mennyiségű termény beszolgáltatását jelentette. A jászok búzával, zabbal, árpával, borsóval, lencsével és kétfajta kölessel adóztak. Az akókat egy 15. század közepén készült jegyzék szerint a budai és a visegrádi vár eltartására rendelte az uralkodó. Hamarosan a budai udvarbíró felügyelete alá vonták a jászokat és a kunokat, így adójukat is ő szedte be és kezelte, ami 1541-ig már nem változott. A budai udvarbíró első említése 1458-ból származik, és a tisztséget elsőként betöltő Parlagi Lászlót már a következő évben a kunok és jászok ispánjaként említik. Azaz a 1450-es évek második felétől állhatott fenn ez az állapot.

vagy a Körös folyó mellett, vagy a Maros és a Körös folyók között, vagy ugyanannak a folyónak mindkét partján, vagy a Temes és a Maros folyók között vagy ezek környékén” – olvasható a szövegben.

A későbbi Jászság esetében kézenfekvő lehetett volna a Zagyva említése, ennek azonban nyomát sem találjuk a szövegben. Ha a jászok a kunokkal együtt telepedtek volna meg az országban, és már a 13. század második felében a mai Jászság területén éltek volna, joggal elvárható lenne, hogy valamiképpen a Jászságra is utaljon a szöveg, kiváltképp azért, mert a törvény kifejezetten tilalmazta, hogy a kunok máshol éljenek, mint a felsorolt vidékeken, miközben a kunoknak átengedett területek kijelölését IV. Béla rendelkezésére, tehát a tatárjárás utáni időkbe vezeti vissza. Megoldást jelenthetne erre a nehézségre annak feltételezése, hogy a jászok ügyét nem 1279-ben, hanem valamely más alkalommal rendezték el, ebben az esetben azonban fenntarthatatlan az a vélekedés, mely szerint a 13. század második felének forrásai a kunokat emlegetve a jászokra is gon-

doltak. Emellett mindaz, amit tudunk a későbbi Jászság birtoklástörténetéről a tatárjárást követő fél évszázadban, arra utal, hogy elsősorban egyházi és nemesi birtokok kezén volt a terület nagy része, s ez a helyzet csak a 14. század közepére változott meg, lehetővé téve a jászok ottani letelepítését.

Az írott forrásokat felhasználó történettudomány eszközeivel azoknak a jászoknak a sorsát, akik a kunokkal együtt költöztek be Magyarországra – feltéve persze, hogy valóban voltak ilyenek –, nem tudjuk nyomon követni. Az egyetlen kivételt azon csoportjuk jelenti, melyet I. Károly 1323-ban kiváltságolt, ám ez is csak abban a nem bizonyított, de korántsem valószínűtlen esetben igaz, ha a felettük korábban joghatóságot gyakorló „Keverge fiai” valóban kunok voltak. Még az a feltevés sem tartható teljesen indokolatlannak, hogy a közvetlenül a királynak szolgáló jászok Pilisbe telepítésének híre ösztönözte az addig a kunok fennhatósága alatt élő

jászokat 1323-ban arra, hogy kiváltságolásukat kérjék a királytól. Mivel kérésük teljesült, szerfelett valószínű, hogy csatlakoztak a testőrszolgálatot ellátó jászokhoz, s a Pilisben, majd a mai Jászság területén már velük együtt éltek. Ez mindenesetre megmagyarázná, hogy miként került kiváltságlevelük a jászberényi levéltárba.

A Magyarországra a kunoktól függetlenül, a 13. század végén beköltöző s új hazájukban a királyt testőrként szolgáló jászok történetéről már többet mondhatunk. Valójában minden, a jászokkal kapcsolatos korai – a 14. század közepe előtt keletkezett vagy az 1350 előtti időkre visszautaló – írott forrás ennek a jász csoportnak a történetével kapcsolatos, így eddig is róluk volt szó, elegendő tehát röviden összefoglalni a fentieket. Első szállásterületük a Temes folyó vidékére helyezhető, innen 1323 táján telepítették át őket az új királyi székváros, Visegrád közelébe, Pilis és Esztergom megyék határvidékére, végül pedig – az 1350-es évek elején – a mai Jászság területére. ♦

A szerző akadémikus, az MTA BTK Történettudományi Intézet Középkori témacsoportjának vezetője

A földbären és az akón felül a jászok minden évben ajándékot is adtak a királynak, mégpedig lovat. Minden bizonnyal ezt szintén székenként avagy kapitányságonként adták, és azok nagysága határozta meg a lovak számát, 1495-ben például a jászok összesen 5 lovat adtak a királynak.

A jászoknak meghatározott számú katonát kellett kiállítaniuk. A katonai szolgálatot teljesítő jászok felett a 14. század közepétől már bizonyosan egy nem jász származású, a király által kinevezett jász bíró állt, aki sok esetben a kunok bírja címet is viselte. A jászok a jász bíróval vonultak hadba, ha azonban ezt nem tudták megtenni, akkor meghatározott összeget kellett ennek kiváltására fizetniük. A 15. század közepétől valójában ez az adó állandósult és tegzespénznek nevezték.

A tegzespénz mértékét a jászok fölé helyezett ispán állapította meg, de természetesen a király is rendelkezhetett róla. Mátyás is így tett 1473-ban, amikor a Berényszállás, Négyz szállás, Árokszállás és Fényszaru székekben élő jászok tegzespénzét évi 300 aranyforintban határozta meg. Az uralkodó által egy összegben megállapított tegzespénzt a jászok egyénekre osztották le. Az uralkodói kegy ugyanakkor felmenthetett egyes jászokat annak megfizetése alól, akár úgy, hogy egyúttal a jászok által fizetett összes adó alól is mentességet kaptak, akár úgy, hogy hadba vonulásuk miatt szerezték meg ezt az immunitást. Így 1444-ben I. Ulászló a Négyz szálláson lakó Bálintot és Lászlót, Simon egri püspök és királyi főkancellár familiárisait mentette fel a tegzespénz fizetése alól, főként azért, mert urukkal együtt be akartak állni a török ellen szerveződő seregbe.

Míg a census a kiváltságolt népek – és a városok – által a király számára földesúri adó módjára fizetett teher volt s az uralkodók ren-

des jövedelmei közé tartozott, addig az akó és a munera olyan adófajta volt, amelyet a földesurak követeltek jobbágyaiktól. A jászok kiváltsága abban állt, hogy ezeket közösen fizették, így mentesültek az adószedők zaklatásaitól. A jászokat – a szászokhoz vagy a városokhoz hasonlóan – az uralkodók rendkívüli adókkal is terhelték. Feltehető, hogy portánként vetették ki rájuk, de egy összegben igyekeztek azt eljuttatni a királynak. A rendkívüli adók között természetesen különbségek vannak, míg a *taxa extraordinariát* a király mint földesúr vetette ki a kiváltságolt népekre és a városokra, addig a segélyt (*subsídium*), a *contributiót* és a *taxát* az országglagosokra róttá ki. A jászok helyzetükből fakadóan mindkettő fizetésére kötelezettek voltak.

A jászokat egyéb kötelezettségek is terhelték. A király által kinevezett jász bírónak beszállásolással és élelmiszeradási kötelezettséggel tartoztak. 1473-ban Mátyás előtt a jászok arról panaszkodtak, hogy ispánjaik és azok emberei zaklatják őket, az ő költségükön addig maradnak náluk, amíg akarnak, ami miatt már nagy szegénységbe jutottak. A király úgy rendelkezett, hogy a jászok ispánjai és azok emberei, ha a jászokhoz mennek, sem terményt, sem más szokatlan jövedelmet ne követeljenek, csak a bírságokkal és a tőlük járó megszkott jövedelemmel éljenek. Egy „jász bíró” ítélezhetett a jászok felett abban az esetben, ha a jászt egy nem jász személy beperelte, s ha egy jász a közössége által választott bíró ítéletével nem értett egyet, a jász bíróhoz fellebbezhetett. Az ilyen esetekben kirótt bírság a jász bíró vagy az általa kirendelt személy esetében vándorolt.

A szerző az MTA BTK TTI Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet kutatócsoport vezetője (PhD)

Jász szójegyzék

A Garai Miklós nádor 1422. március 3-án kelt oklevelének szövegét tartalmazó papírlap hátoldalán található egy szójegyzék, ez azonban az oklevélszövegnek csak az egyik felét tartalmazza, mivel a lapot hosszában eltépték valamikor. Az eredeti papírlap másik fele is megvan, mindkettő a Batthyány család levéltárával került a Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Gyűjteményébe.

Ez a papírlap ugyanakkor nem a voltaképpen oklevél, hanem annak egykorú, egyszerű másolata. Az oklevél szövege arról számol be, hogy Csévi

Sáfár István unokái, János és Miklós még 1417-ben eladták a Pest megyei Diódon – a mai Diósdon – lévő birtokrészüket a hozzá tartozó két prédiummal együtt Csapi András feleségének, Gutori Katalinnak, ám sem a birtokot nem adták át az asszonynak, sem a vételárat nem fizették vissza, jöllehet azt az eredeti egyezség előírta volna. A nádor oklevele az így támadt per folyamán utasítja a fehérvári káptalant, hogy adjon tanúbizonyságot a kijelölt királyi emberek egyike mellé, aki a vételár értékének erejéig foglalja majd le javukat a Csévi Sáfárok vagyonából.

A birtokot eladó testvérek nagypapja, Csévi Sáfár István jól ismert alakja I. Károly (1301–1342) korának: hosszú ideig volt királynak visegrádi várnagya (1321–1345) és pilisi ispánja (1322–1343). Diódot is ő nyerte el Károlytól adományként valamikor 1323 előtt, Csév – a mai Pilisscév – pedig úgy került a kezére, hogy egy helyi birtokos a fiává fogadta, amit a király 1329-ben jóváhagyott. Mivel a pilisi jászokat éppen Csév szomszédságában emlegetik forrásaink, kézenfekvőnek tűnt a következtetés, hogy a másolat hátlapján lévő szójegyzék valamiképpen

kapcsolatban áll a pilisi jászokkal, akik ezek szerint még az 1420-as években – vagy akár azon túl – is ott éltek, megőrizve nyelvüket és azzal együtt jász identitásukat.

Az első pillantásra észszerű értelmezés azonban minden jel szerint téves. Az igaz ugyan, hogy a szöveg a Csévi Sáfárok birtokügyével kapcsolatos, csak hogy Diód jó egy napjái jáföldre fekszik Csévtől, azaz a földrajzi körülmények a legkevésbé sem

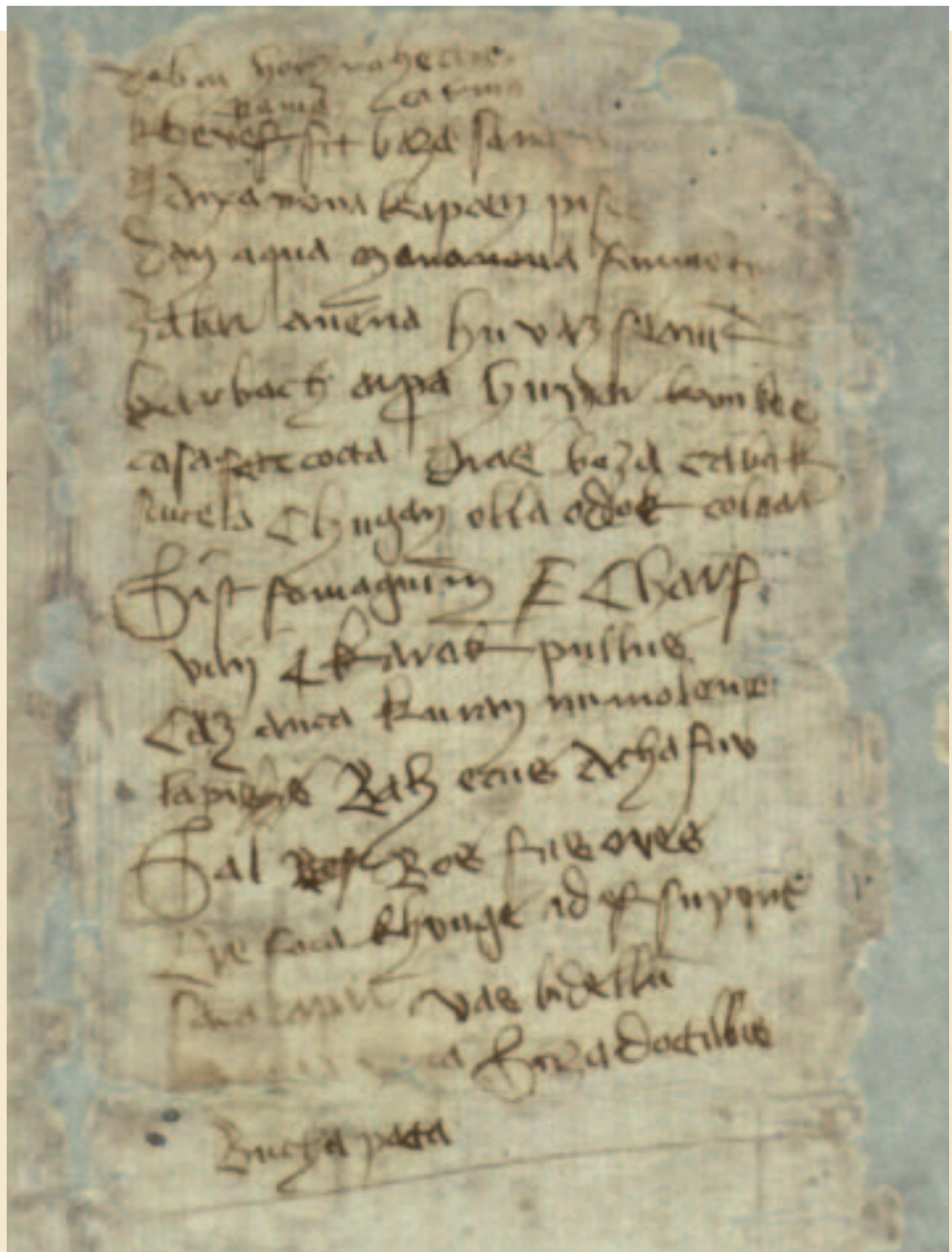
Garai Miklós nádor 1422. évi oklevelének töredéke (egykorú másolat)

támogatják azt a gondolatot, hogy a Pilis és Esztergom megyék határán élő jászoknak bármi közül lenne a jegyzékhez. Még erőteljesebb kételemek ébredhetnek a pilisi jászok és a szójegyzék feltételezett kapcsolatával szemben, ha figyelmet szentelünk annak, hogy a szójegyzéket őrző másolat nem a Csévi Sáfárok – ma már egyébként nem létező – levéltárából, hanem a Batthyány családjából került elő, ami persze korántsem véletlen. A birtokügyben szereplő Gutori Katalin korábban ugyanis a Batthyány család ősenek, Kővágóörsi Kis Györgynek volt a felesége, az oklevél-szövegben említett Csapi András pedig az asszony második férje s így módon a Batthyány-birtokok kezelője.

Az Ung megyei családból származó Csapi Zsigmond király (1387–1437) udvarához tartozott, testvérei pedig az uralkodó kedvelt báróját, Ozorai Pipót szolgálták familiárisként. Ez azért tarthat számot megkülönböztetett figyelmünkre, mert két évvel Garai Miklós oklevelének kiállítását követően, tehát 1424-ben, Ozorai Pipót mint a kunok bíróját említik. Mivel mind közvetlen előde, mind közvetlen utóda e tisztségben a kunok és a jászok bírójaként szerepel, aligha alaptalan annak feltételezése, hogy Pipo esetében szintén ez lehetett a helyzet. Ennek feltételezése annál is inkább indokolt, mert a kunokkal kapcsolatos tisztségére csak közvetett adat utal – tudniillik Zsigmond királynak az a parancslevele, melyet Pipo temesi ispánhoz és a királyi kunok fölé Pipo által kirendelt bíróhoz intézett –, így Pipo és a jászok kapcsolatának említés nélkül hagyása sem szokatlan vagy feltűnő, maga az ügy viszont, amelyre a parancslevél vonatkozott, újszászi, tehát a mai Jászszág területén élő jászokat érintett.

Ismerve Csapi András kapcsolatát a Batthyányakkal – ami megmagyarázza a szójegyzéknek a család levéltárában való fennmaradását – és ismerve a Csapiak kapcsolatát az éppen a megfelelő időben a kunok – s

minden kétséget kizáróan egyúttal a jászok – bírójaként szereplő Ozorai Pipóval, kézenfekvőnek tűnik arra következtetni, hogy a jegyzék eredete sokkal inkább ezen a nyomon kereshető, semmint a Csévi Sáfárok révén. Csapi András egyébként 1422 után eltűnt Zsigmond udvari emberei közül, jöllehet 1427-ben még bizonyosan élt, így aligha lehetett akadálya annak, hogy testvérei példáját követve maga is Ozorai Pipo szolgálatába álljon.

Ily módon nemcsak a jász szójegyzék eredetéről alkothatunk az eddigiektől eltérő, a valósággal talán több kapcsolatot tartó képet, hanem az is világos: az országban bárhol élhetett az a jász közösség, amelynek a tagjaival

való kommunikációt szolgálta a szójegyzék; s mivel 1422 után készült, amikor a jászok legnagyobb csoportja már bizonyosan a mai Jászszág területén telepedett le, a legegyszerűbb mégiscsak az ottani jászokra gondolni. Mindebből értelemszerűen az is következik: semmi okunk arra gyanakodni, hogy Pilis megyében a 15. század első negyedében jászok éltek volna, hiszen a Jászfalu helynév 1414. évi feltűnése aligha adhat erre elegendő alapot.

A 33 tételre tagolódo jegyzék egyébként olyan, zömében evéssel és ivással összefüggő szöveget tartalmaz, mely igen hasznos lehetett a nyelvüket még a 15. század elején is őrző jászok közé kiszálló, a maga, va-

**Jász–latin szójegyzék
Garai Miklós nádor
1422. évi oklevele
másolatának hátoldalán**

lamint kísérői (és persze a lovak) ellátásáról gondoskodni kívánó tisztségviselő számára. A szöveg – egyebek mellett – például a kenyér, hús, leves, bor, tojás, zab, széna, tál, üst, kanál jelenlévő jász szavakat (és latin megfelelőjüket) tartalmazza, nem feledkezve meg a „Jó napot, gazda!” köszöntésről sem. Ebből a témakörből egyedül az „annyi, mint hágni” értelmű jász kifejezés tér el; a szójegyzék összeállítójának, meglehetősen, nem csak a kulináris élvezetek jártak a fejében.

FARKAS KRISTÓF VINCE

A CSÖRSZ-ÁROK REJTÉLYE

A Jászság életében fontos szerepet játszik a rejtélyes Csörsz-árok. Ennek ékes bizonyítéka, hogy egyik jeles városunk, Jászárokszállás a nevében is őrzi a legendás sáncárok nevét. A legendás Csörsz vezér mondája nem pusztán fabula, a térségben még ma is több helyen jól felismerhető az ókori védmű. A 4. században létesített árokrendszer szerepe hasonló volt a római falakéhoz és sáncárokéhoz, sőt a kínai nagy falhoz is. Ezeknek a gigantikus építményeknek egykor elsősorban a terület pontos lehatárolása, a védművön belül élő emberek védelme és a kisebb ellenséges csapatok feltartóztatása volt a feladatuk.

SZARMATA SÁNC- ÁROKRENDSZER

A Csörsz-árok vagy szarmata sánc-árokrendszer építői hatalmas földtömeget mozgattak meg és jelentős táj-átalakító munkát végeztek. A védmű az Alföld legfontosabb ókori tájtörténeti emléke. A Csörsz-árok valójában több szakaszból álló sáncárokrendszer. A Dunától a Tiszáig húzódó szakaszt Kis-árokknak nevezzük. A Dunakeszi mellett induló sáncárok szakaszai még ma is jól láthatóak a Gödöllői-dombságban, Mogyoród és Kerepes határán, Valkó és Vácszentlászló között, a síkságra érve pedig Jászfényszaru és Jászivány határában. A sáncárokvonulat a Kisköre melletti Holt-Tiszáig terjedt.

A Kis-ároktól északra, Csánytól indul a tulajdonképpeni Csörsz-árok, mely a Jászárokszállás, Visznek, Tarnabod, Erdőtelek, Mezőtárkány vonalon húzódik a Tisza-parti Oszlárig. A Tiszántúlon Kötegyánig (Fehér-Körös) Ördög-árok néven ismert a sáncárokrendszer, amely többek között Debrecen, Nagyvárad és Arad mellett halad el. A Bánátban az egykori sváb lakosság Römer Schanze, azaz római sánc néven ismerte a védművet. A védműrendszer Versec környékén ért véget. Mivel az építők és a védett lakosság egyaránt a szarmaták voltak, a védművet szarmata sáncárokrendszernek nevezzük. A párhuzamos szakaszok miatt összességében 1256 km hosszan húzódik a védvonal.

A későbbi korokban már céltalanak tűnő mesterséges képződmény a kora újkori lakosság fantáziáját is megmozgatta, ennek köszönhető a Csörsz-mondakör, melynek központi eleme, hogy Csörsznek menyasszonyáért vízi úton kell jönnie, ugyanis csak akkor veheti feleségül szerelmét, ha árkot ásat és hajóval viszi el kedvesét. Tompa Mihály a mondát *Csörsz árka* című

—
A Csörsz-monda ábrázolásán együtt látható a legendás Csörsz vezér és a sáncárok. Csörsz végső tébolyában egyedül próbálja meg vízzel feltölteni az árkot, hiszen azt ígérte, hogy vízi úton megy a menyasszonyáért. A mondavariációk viszont minden esetben szomorúan végződnek, a vezér meghal, mielőtt befejezné nagy művét.

Sára Cintia festménye, 2010
—

romantikus költeményében dolgozta fel, mely szerint Csörsz, aki az árkot ásatta, avar uralkodó volt. A csörsz szó ugyanakkor szláv eredetű és feketét vagy ördögöt jelent.

A sáncárokrendszer első ismert említése Csörsz-ároként 1559-ben kiadott *Krakkói krónikából* származik. „SEITA Pannoniának királya. Ez a CZERSZ AROKIAT megvívta, kit nem azért híttanak Czersz árokjának, hogy azon a Czersz király feleséget hozott volna magának, hanem azért hogy az árkot, az országnak oltalmára legelőszőr az csináltatta volna, még Attilának előtte, mikort itt különb-különb nemzetek lakoznának. Ki akkort nagy mély volt, mint most egy város árokja, és a tetején eleven fák voltak ültetvén, kinek a gyökerei megtartották a töltést, hogy be ne omoljon. Kiken kapuk voltak, es órállók. Mikoron pedig valami ellenség az országra támadott, tehát mind oda az árokra futottak, és úgy oltalmazták az országot. Nem csak egy vagyon pedig afelé, hanem több is jelesen a Tisza Duna között, kik mind e napig megláttatnak, de immár a hosszú idő miatt betöltettek, kivel nem a Magyarok éltek, hanem az ő előttük való nemzetségek.”

A szarmata sáncárokrendszerrel számos kutató foglalkozott, elsőként az azt feltérképező Luigi Fernando Marsigli (1658–1730) olasz hadmérnök. Balás Vilmos volt, aki 1961-ben egységbe foglalta a szarmata sánc-

A SZARMATÁK

A több törzset alkotó lovas nomád, sztyeppei indoírani nyelvcsaládba tartozó szarmaták közül a jazigok a Kr. u. 1. század közepén a Duna-Tisza közén telepedtek meg, és a területet alaposan belakták.

A szarmata-római viszony meglehetősen változatos volt, ugyanis a szarmaták számos esetben viseltek háborút a Római Birodalom ellen. Békeidőben viszont kifejezetten jó viszonyt tartottak fenn és jelentős kereskedelmet folytattak egymással. Marcus Aurelius római császár két új provinciát kívánt létrehozni a Kárpát-medencében, a szarmaták és a markomannok szállásterületén. A császár 180-ban történt halála miatt azonban a tervből semmi sem lett.

Az Alföldön eddig előkerült római importáruk (terra sigillata, üvegedények) és a római érmék is a két kultúra érintkezéséről tanúskodnak. A szarmaták a 410–420-as évekre hun uralom alá kerültek. Attila hun uralkodó halálával az 5. század közepén a Hun Birodalom is darabjaira hullott, ám a szarmaták nem nyerték vissza korábbi önállóságukat. Az Alföldön maradt utolsó képviselőik a 6. században megjelenő avar törzsekbe olvadtak be.

A kora újkortól számos kutató a jászokat a jazigok leszármazottjának vélte, sőt a jászok nevét a kora újkortól latinra szintén jazigként fordították le, így a két, távoli rokonságban álló népet sokáig gyakorlatilag azonosnak vélték.

árokrendszert, majd a modern kori régészeti és térképészeti felméréseket Garam Éva, Patay Pál és Soproni Sándor végezte.

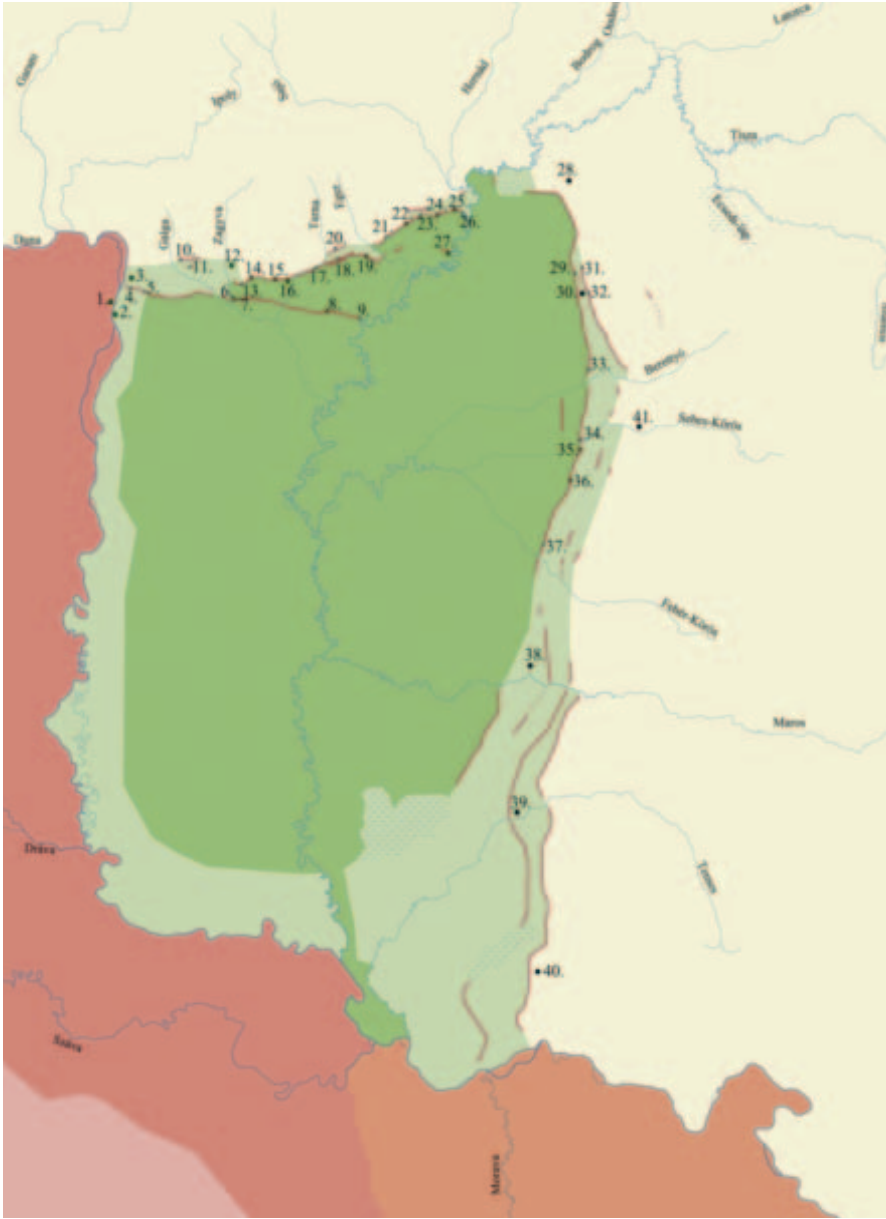
A VÉDVONAL KIÉPÍTÉSE

A szarmata sáncárokrendszer felépítéséről ókori írásos forrással nem rendelkezünk, a védmű legkorábbi írásos említése a középkorból származik. Az egykori százdi apátság (Tiszakeszi) 1067. évi alapítólevelében szereplő Magna

fovea, azaz Nagy-árok a helynevek alapján a Füzesabony környékén található sáncárok szakasszal azonosítható.

A szarmata sáncárokrendszer egy szarmata katonák által őrzött átkelő kapujának rekonstrukciója. Az örök a sánc tetején állnak, miközben egy ellenséges germán csapat észlelése miatt a kapuból kirontva a helyőrség támadást intéz. Készítette 2010-ben Csabainé Prunner Andrea és Farkas Kristóf Vince

Szarmata sáncárokrendszer a Kárpát-medencében.

A vörös színnel jelölt szarmata sáncárokrendszer a 4. században érte el legnagyobb kiterjedését, de a térképen is látható módon számos helyen befejezetlen maradt. A piros szín árnyalatai jelzik a Római Birodalom provinciáit. A sötétebb zöld szín a régészeti feltárások alapján rekonstruált szarmaták szállásterületét. A halványzöld szín pedig a szarmaták és szomszédaik közötti ütközőterületet.

vonat már nem érte el, mert Csány határában abbamaradt az építkezés. A tiszántúli védművek jelentős része szintén befejezetlen, tehát a nagyszabású koncepció végül nem valósult meg.

A sáncárok – nevéből következően – úgy készült, hogy a feltehetően római hadmérnökök által kijelölt nyomvonalon az ellenség oldalán az építők a földet kitermelték, és az árok mellett meredek sáncként építették fel. Így a támadó ellenség jelentős magasságú védművel nézett szembe. Az árok mindig az ellenség oldalán épült, a sáncfal pedig a saját területen. Egyes részeken, így például Kál és Kápolna között kisebb magasságú, de dupla sáncárok szakasz épült. Ez a védműtípus valószínűleg még jobban lassíthatta az ellenség előrenyomulását. Arad határában szintén ehhez hasonló dupla sáncárok szakasz látható. A csonkán maradt külső szakaszok alapján úgy tűnik, hogy a sáncárokrendszert számos kisebb építőközösség készítette, akik rövidebb szakaszok felépítéséért voltak felelősek. Ezt a feltevést bizonyítja, hogy a külső szakaszoknál több kisebb részt nem sikerült összekötni, valószínűleg azért, mert az egyes közösségek a munkálatok leállításakor eltérő készségi szinten álltak.

Az elkészült sáncárokrendszer építéskor impozáns méretű lehetett, hiszen az eddigi feltárások eredménye szerint a sáncárok az egyes szakaszokon 4,5 és 10 méter közötti szélességű volt. Az árkok átlagosan 2-3 méter mélyek, a sáncok pedig 2-3 méter magasak lehettek. Az építők igyekeztek a természeti akadályokat is kihasználni, így például a sáncárokrendszer szinte áthatolhatatlan mocsarak mellett is elhaladt, illetve egyes szakaszok mocsarakba torkolltak.

Az M3-as autópálya leletmentő ásatása során Mezőszemere Kismari-

Az első szakaszt Bernát Péter hadtörténész eredményei szerint Kr. u. 334 és 339 között építhették fel. Ez a Dunától a Tiszáig tartó Kis-árok, mely teljesen elkészült. A munkálatokat feltehetően római hadmérnökök irányították, de szarmaták végezték. Ugyancsak ekkor készülhetett el a Tiszántúlon is a belső sáncárokrendszer. Ezzel a létesítménnyel a szarmaták területeit védhető földmű vette körül északról és keletről, míg nyugatról és délről a Duna mentén a Római Birodalom kiépített határrendszere garantálta a védelmet az ellenséges germán törzsektől.

Szintén Bernát kutatása, hogy a sáncárok bővítése I. Valentinianus (365–375) pannóniai születésű császár nagyszabású erődépítő tevékenységével függhet össze. Az ő uralkodása

alatt kezdték el építeni a szarmata sáncárokhoz tartozó, de római katonaság által kivitelezett hatvan-gombospusztai őrállomást. A Kis-árok melletti, részlegesen feltárt dunai kikötőerőd (Dunakeszi) is Valentinianus alatt épült. Feltehetően neki tulajdonítható a sáncárokrendszer kiterjesztése is, amely a védművek északra, illetve keletre való kiegészítését jelenti. Az újabb sáncárokkal ugyanis még hatékonyabban tudták volna védelmezni a szarmata területeket, és a Római Birodalom ellenségeit is már az Alföld területén fel lehetett volna tartóztatni.

A császár 375-ben bekövetkezett, váratlan halála után a nagyszabású építkezések leálltak. Ezt támasztja alá az építése elején elhagyott gödi erőd példája is. Ezért maradt a Csörsz-árok szakasza is csonka, ugyanis a Dunát ez a

fenék határrészén került elő a Csörsz-árok egyik kapuja, amely mellett a maradványok szerint szarmata katonák őrködtek. Ugyanis a sáncárok közelében található temetőben az átlagoshoz képest sokkal magasabb volt az eltemetett felnőtt férfiak aránya, a sírokban pedig több olyan leletet – kardokat, késeket, sőt római katonai övvereteket – is találtak, melyek szintén hadviselő férfiak jelenlétére utalnak. A római katonai övveretek a rómaiakkal szövetséges szarmata katonai vezető tulajdonát képezhetnék, a katonák pedig a Csörsz-árok mentén határvédelmi feladatot láthattak el. Mezőszemere Kismari-fenek-mintája alapján valószínűsíthető, hogy a védműrendszeren folyók, utak és egyéb stratégiai fontos helyszínek mellett kapuk és a közelükben kisebb épületek (kereskedőhelyiségek, őrállomások) álltak, melyeket a rómaiakhoz lojalis szarmata katonák őriztek.

ÚJ FUNKCIÓK

A teljes sáncárokrendszer a felépülését követően nem sokkal, már az 5. század elején elvesztette katonai jelentő-

ségét, hiszen a hunok megszállták a szarmaták területét, sőt hamarosan Pannóniát is. A védmű viszont számos helyen napjainkig is jól felismerhető maradt, ám – részben ismeretlensége miatt – a modern mező- és erdőgazdálkodás sok helyütt rengeteg kárt tesz benne.

A sáncárokrendszert a későbbi korok emberei új funkciókkal látták el. Így lett az egykori katonai jellegű sáncárokrendszer több szakaszából települések közötti határ, ahogy ez Kerepes és Mogyoród, illetve Jászberény és Jászágó között megfigyelhető. Számos helyen útként használták a környező területből kiemelkedő sáncot, így például Tarnabod határában vagy Jászfényszaru határában egy részén a Kis-árok még ma is földútként funkcionál. Előfordult, hogy a sáncot vasúti pályává alakították. Ez történt az 1909-ben elindított Vámosgyörk–Jászapáti vonalon Jászdózsa és Jászapáti között, ahol a Kis-árok sáncát használták fel vasúti töltésként. Az Alföld északi részén több helyütt ma is árvízvédelmi műként használják a sáncárkot, ugyanis a Jászság térségében, Jászárokszállás és Visznek között a Gyöngyös-patak természetes mederváltoztatása során a

A Csörsz-árok egyik jól megmaradt szakasza Jászárokszállás és a szomszédos Visznek mellett figyelhető meg. A sáncárok ezen szakaszába természetes úton már régtől beleterelődött a Gyöngyös-patak, amelynek vizét kihasználva a két település egy-egy vízimalmot épített. Visznen már évszázadok óta áll a Csörsz-árok sáncán vízimalom. A jelenlegi épület mintegy kétszáz éves.

Csőrsz-árokba terelődött bele. Tarnaméra és Tarnaszadány között szintén természetes módon a Tarna folyó nyarodott be a Csörsz-árokba. Az egykori jászárokszállási és a szomszédos – ma is létező – viszneki vízimalom pedig a 18. században a Csörsz-árokra épült rá.

Mivel a rege központi eleme, hogy Csörsz vezérnek vízi utat kell ásatnia, több mint valószínű, hogy a monda a Jászságban, Jászárokszállás környékén alakult ki, ahol most is folyómederként funkcionál a legendás sáncárok. ◆

A szerző muzeológus, Jász Múzeum, Jászberény (PhD)

FARKAS KRISTÓF VINCE

JÁSZKÜRT

LEHEL KÜRTJE

A jászok legfontosabb jelképe és egyben a magyar nemzet ereklyéje, egyik felbecsülhetetlen értékünk még számos kérdést vet fel és rejtélyt hordoz magában. Bár a kürről ma már egyértelműen kijelenthető, hogy valójában nem lehetett Lehel vezéré, az elmúlt korok kutatói, lelkes ismeretterjesztői és a kegyes hagyomány mégis a Jászberényben őrzött kürthöz kapcsolták a híres mondát. A valóság és a mondavilág viszont meglepő módon jól megfér egymás mellett, ahogy a kürt kettős neve is sugallja: Jászkürt, avagy Lehel kürtje.

A Jászkürt első ismert ábrázolása
1543-ból Jászkisér pecsétjén (fent)
Az 1932-es kiállítás részlete (balra)

A jászok szimbóluma a jászberényi Jász Múzeumban őrzött Jász-kürt, másik nevén Lehel kürtje. A nemzeti ereklye az egyetlen, Magyarországon fennmaradt középkori elefántagyar kürtünk. A legendás ereklye eredetét és szerepét már több mint 240 éve kutatják, de még mindig számos kérdést vet fel. A nemzetközi kutatások szerint az egész világon mintegy száz, elefántagyardból készült kürt maradt fenn a középkorból. Ezt a tárgy-típust nevezzük zenei szakszóval olifantnak – bár magyar nyelven a kürt szó az elterjedt –, hiszen ezeket a kürtöket valóban meg lehet szólaltatni, de nem tipikus hangszerrel van dolgunk, hanem egy nagyon különleges középkori luxustárggyal.

MIT LEHET TUDNI A JÁSZKÜRTRŐL?

A kutatók megegyeznek abban, hogy az efféle kürtök a 12. században készültek. Alapanyagukat Közép-Afrikából csak távolsági kereskedelem révén lehetett beszerezni, amelyben az észak-afrikai és dél-itáliai arabok jelentős szerepet játszottak. A tudósok ma három nagy csoportba sorolják az elefántagyar kürtöket: iszlám, dél-itáliai és bizáncias stílusú. Az iszlám csoport kürtjei gazdagon faragottak és a növényi ornamentika mellett állatalakok láthatóak rajtuk. A dél-itáliai csoporton az előbbtől eltérően emberi alakok is megfigyelhetőek és gyakran kevésbé dúsán faragottak. A kutatók a bizáncias csoportba sorolják azokat a kürtöket, amelyek ábrázolásai a bizánci kultúrában elterjedtek, mint például a kocsiverseny, lóverseny, illetve cirkuszi játékok. Mivel a Lehel-kürtön is jól megfigyelhető a bizánci lóverseny-ábrázolás, a nemzetközi szakirodalomban a kürtöt az utóbbi csoportba sorolják. Bár eltérő stílusokról lehet beszélni, úgy tűnik, hogy a kürtöket a megfelelő színvonalú faragóműhelyek miatt Szicíliában és Dél-Itáliában faraghatták.

Elsőként Molnár Ferenc (1729–1790) kiskun kapitány foglalkozott a kürttel, bizonyítottan már 1775-től. Molnár 1779. január 1-jén adta elő eredményeit Jászberény város bírójának és tanácsának. Művének latin és magyar nyelvű kézírata is ekkorra készült el. Munkája nyomtatásban 1788-ban Bécsben jelent meg, először magyar nyelven. Elképzelése szerint a

A LEHEL-MONDA

955-ben, I. Ottó uralkodása alatt történt, „*hogy a magyarok Németországot erősen feldúlták. De amikor Augsburg városához értek, ott erős ellenállásra találtak. A város melletti Lech-mezőn vívott véres csatában a németek a magyarokat megszorították, egy részüket kegyetlenül legyilkolták, másokat pedig fogságba vettek. Így esett fogságba a kalandozó magyarok két vezére, Lehel és Bulcsú is, akiket mindjárt a császár elé vittek.*

A császár azt mondta nekik:

– Válasszatok magatoknak olyan halált, amilyent akartok!

Lehel erre így felelt:

– Hozzátok ide kürtömet, előbb megfúvom, azután válaszolok!

Odavitték a kürtjét, ő pedig mielőtt belefújt volna, közelebb lépett a császárhoz, és a kürttel olyan erősen homlokon vágta, hogy az azonnal meghalt.

Lehel ekkor így szólt:

– Elöttem jársz, és szolgálom leszel a másvilágon!

A régi magyaroknak ugyanis az volt a hite, hogy akiket az életük folyamán megölnek, azok a másvilágon nekik szolgálni tartoznak.”

kürt jelenetei a magyarok honfoglalásának eseményeit jelképezik, felső sora pedig hun vezérek címereit ábrázolja, tehát a hun–magyar rokonság az ő munkájában is hangsúlyt kap. Mai szemmel nézve viszont mehökkentő, hogy a kürtön látható nyitott tenyeret Molnár Ferenc a jórészt a mai Oroszország részét képező Karéliával – mint a magyarok régi őshazájával – azonosítja, tehát a finnugor rokonság elméletét is részben beépítette művébe.

Nyolc kiadást megért, latin és magyar nyelven megjelent könyve hatalmas siker lett, és a kürt híre Nyugat-Európába is eljutott. A kötet hatására a Jászkürtöt egyre inkább Lehel kürtjeként kezdték emlegetni. Molnár művének hatalmas sikere a korszakban kibontakozó nemzeti romantikának is köszönhető. A szerző a Jászkürt figuráinak magyarázatakor tévútra jutott, hiszen úgy gondolta, hogy az alakok egy önálló történetet mesélnek el. A szarvasvadászat és a fegyveres figurák miatt úgy vélte, a kürt csakis Lehelé lehetett, és az ábrák a honfoglaló magyarok mondavilágán alapulnak.

A Jászkürt csakhamar országos híru ereklyévé vált, ugyanis Magyarországon a honfoglalás korából és a Magyar Fejedelemség idejéből nem álltak rendelkezésre megtekinthető emlékek. A Lehel-kürt mint „hiteles ősmagyar tárgy” egyedülállónak számított. A könyv sikerét mutatja, hogy Dugonics András piarista szerzetes, tanár és író a honfoglalás időszakában játszódo, *Etelka* című művében hangsúlyosan jelenik meg Lehel személye. A legendás vezér kürtjét pedig Molnár Ferenc könyve alapján mutatja be.

Ugyanakkor Jerney János (1800–1855) őstörténész, nyelvtörténész és jogász széles körű utazásai során jelentős megfigyeléseket tett a kürtökkel kapcsolatban. A *Tudományos Gyűjteményben* 1827-ben megjelent munkájában Európában megfigyelt olifantokat ismertetett és a Jászkürttel való összevetésre buzdított, bár leírása jóformán hatástalan maradt.

MIKÉNT KERÜLHETETT A LEHEL-KÜRT A JÁSZOKHOZ?

A Jászkürt és Lehel vezér legendás kürtjének első ismert összekapcsolása 1682-ből maradt fenn. Mikó János, a felcsíki hadak hadnagya jegyezte fel: „*28. aug. voltam a jászberényi templomban, és úr Haller Pál uram ő nagy-*

sága és Apor Lázár is jöttek, ott ettünk fölöstököt, ott láttam az Leend kürtjét, melylyel megölte volt az királyt.”

Feltehetően a középkorban egy előkelő jász vezér tulajdona lehetett, aki vagy az uralkodótól kapta ajándéként, vagy pedig egy nyugati hadjárat során zsákmányolhatta. Az ismeretlen jász vezér neve azonban feledésbe merült, és a kürtöt már a 17. században – a csorbulás miatt – Lehel vezér legendás kürtjével azonosították.

Jászberény címere a kürt képével

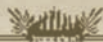
A Jászkürt első ismert ábrázolása egy jászkiséri pecsétről való 1543-ból, tehát ekkor már a Jászság legfőbb jelképének számított. 1642-ben a jászberényi reformátusok pecsétjén is látható. A 17–18. századtól már a legtöbb jászsági település címerében megtalálható a kürt ábrázolása. A 18. század közepétől számos helyen felbukkan a Lehel-kürt stilizált ábrázolása. Érdekes például Jászárokszállás Külső fogadója vagy éppen a jászberényi plébánia, ahol a kapubejárat felett tűnik fel. Meglepő módon Jászladány római katolikus plébániatemplomának főoltárképe felett is látható a legendás kürt. Jászkürt-ábrázolás figyelhető meg Kunszentmárton 1763-ban épült templomtornyának kapuja felett is. Bár a város a Nagykunság része, mégis jász eredettel bír, hiszen 1719-ben jászapáti lakosok telepítették újra. A kürt ábrázolásával is emlékeztetni kívántak a jász ősökre.

A Jászkürt –
Lehel kürtje

A JÁSZOKRÓL ÉS A KUNOKRÓL

ISMERETLEN 17. SZÁZADI
SZERZŐ KÖLTEMÉNYE

Nemes Jászság, híres Kúnság nagy jajra jutott, csendessége békessége mert felbontatott, boldogsága elfogyott, szabadsága megromlott, hirs neve szép czimere beborítottatott.

Régi kedve, vig öröme bánatra fordult, nyájassága, vidámsága rekeszbe szorult, ékes csillaga elmúlt, napja homályba borult, mind egészben nagy véletlen romlásra indult.

Más kertének szépségének szedi virágját, zsengejének gyümölcsének vondossa fáját, nála tartja pálmáját, hajdani zöld laurusát társainak, javainak elveszi hasznát.

Ezt gyászolja, tapasztalja Berény városa, nemes Jászság, híres Kúnság régi lakosa, az kürtöt ritkán fújják, bú és bánat közt dugják, mert már magok nyájasságok, nem nyugtathatják.

Tudja Dósa, Jákóhalma, Mihálytelkével, Ladány is az Fényszaruval, és két Szentgyörggyel, Árokszállás Kisérrel, Apáthy a kúnfölddel, abban kedves mind életet az Kúnság visel.

A 19. század végén részben historizáló jelleggel Jászberény több középületén (bank, szálló), sőt lakóházak homlokzatdíszeként is megjelent a kürtmotívum.

A kürtön található ornamentumok és figurák négy típusba sorolhatóak. 1. Növényi ornamentika és cikcakkvonalak. 2. Mitológiai lények: kentaurók és griffmadarak. 3. Állati lények: oroszlánok, sasok, stilizált pávák, lovak és szarvasok. 4. Emberi alakok: lovas, túskehúzó kisfiúk, zenészek, akrobaták, táncosok. Kiemelt helyen – a tárgy közepén – szerepel a kürtön, ezért mindenképpen fontosnak tartható a griffmadarak által védett, kiterjesztett szárnyú sas, illetve

ellentétes oldalán a csomóból kinövő nyitott tenyér is.

A kürtön szereplő negyven figura azonban nem ábrázol összefüggő történetet, hanem több kisebb-nagyobb jelenet, valamint díszítő és jelképes erővel bíró figurák fedezhetők fel. Kétségtelen, hogy a kürtön jól megfigyelhető egy stilizált bizánci lóverseny jelenete. Szintén a bizánci kultúra hatására láthatóak a kürtön cirkuszi jelek: szarvas- és oroszlánvadászat,

Jászkóhalma címere a kürt képével

valamint zenészek és táncosok is. Egy másik – négy alakból álló – jelenet akrobatamutatványt ábrázol. Egy óriás termetű férfi a feje tetején fordított L alakú póznát tart, amelyre egy kisfiú vagy törpe mászik fel. Ez utóbbi alak feljutását egy segítő támogatja. A pózna tetején egy kisfiú (vagy törpe) alakja látszódik, aki társát igyekszik felsegíteni.

A KÜRT MEGSZÓLALTATÁSA

A második világháború során a front közeledtével 1944. november 5-én a múzeum néhány fontos értékét a Lehel-kürttel együtt egy ládába helyezték és a jászberényi városháza udvarán elásták. 1947. június 15-én Blénessy János lett a Jász Múzeum új igazgatója. Egyik első dolga volt az elrejtett ládát kiásni, mely sajnos az évek során beázott, így a kürt

Lebel kürtje - Jászkiirt

súlyos sérüléseket szenvedett. Az erekye helyreállítását Bakky Győző, a Magyar Nemzeti Múzeum restaurátora végezte.

Ekkor került a Lehel-kürttel szoros kapcsolatba László Gyula régész, aki elvülhetetlen szerepet játszott a honfoglaló magyarság tárgyi emlékeinek feltárásában és közkinccsé tételében. László Gyula a kürtre elsősorban mint olyan tárgyra tekintett, amelyet egy bizánci tanultságú mester készíthetett a 10–11. század fordulóján. 1953-ban elkészítette a Lehel-kürt új, pontos rajzát, valamint több alkalommal is kiadott ismeretterjesztő könyvet írt a kütről, de egyéb munkáiban is többször

ábrázolta a jászok becses ereklyéjét és a Lehel-mondát.

Jászberényben régi hagyomány volt, hogy jeles vendéget a kürtbe töltött borral kínáltak. Az első ismert leírás a már létező gyakorlatról 1787/1788-ból származik, hiszen Gvadányi József *Egy falusi nótáriusnak budai utazása* című munkájában már olvasható a szokás leírása. 1799-ben Alekszandr Vasziljevics Szuvorov orosz herceg ivott a kürtből. A jászok redemptio százéves jubileumára készülve 1845-ben Jászberény városa két új kiegészítőt készíttetett a Jász-kürt számára. Egyrészt új aranyujtásos zsinórzatot, másrészt a kürt szájához illeszthető ezüstpoharat az ünnepi ceremóniákhoz. Az új pohárból el-

sőként József nádor ivott 1845-ben. Ekkortól már a ceremónia menetét is pontosan ismerjük. Az ezüstpohárba tokaji bort öntöttek. A kürtöt a jászok főkapitány vette magához, áldomást mondott a jászok és kunok népére, majd a vendégnek adta át a kürtöt, aki köszöntőt mondott és végül megitta a bort. 1857-ben, jászberényi látogatásuk során Ferenc József császárt és Erzsébet császárnét ugyanígy fogadták.

A Jász-kürt egyik mondavariációja szerint Lehel halála után senki nem volt képes megszólaltatni a kürtjét. Gyárfás István (1822–1883), a jászok és kunok történetírója ismertetett fő művében egy, a 17. század első felére datált költeményt, amely a török háborúk okozta

HOGYAN CSORBULT KI MÁSODSZOR A LEHEL KÜRTJE?

Gróf Ráday Gedeon

A Lehel-kürt második csorbulása Ferenc József 1867-es budai koronázásához köthető. A Jász-kun kerület a koronázási ünnepségre kétszáz fős bandériumot állított ki, melynek vezetője ráday gróf Ráday Gedeon (1806–1873) jászok főkapitány volt, aki az oldalán viselte aranyzsinóron a becses nemzeti ereklyét mint főkapitányi hatalmi szimbólumot. A koronázást követő napon a bandérium ismét díszelő feladatot látott el.

Szűcs Mihály (1823–1903) bandériumi főhadnagy – később Jászfényszaru főbírája – leírása szerint az esemény során az idősebb főkapitány, mivel megszomjazott, leszállt a lováról, hogy sört igyon. A főhadnagy ekkor figyelmeztette, hogy a kürt pereméből egy rész letört. Ráday viszont először kikérte magának még a feltételezést is hogy ő nem vi-gyázott volna eléggé a legendás kürtre.

Erre Szűcs Mihály odafordította a kürtöt a grófnak, hogy jobban láthassa, mire Ráday Gedeon elismerte a hibáját és kijelentette: a második csorbulást helyreállíttatja úgy, hogy azt senki sem fogja észrevenni. Az ekkor letört rész kiegészítése valóban el is készült két ezüstszeg hozzáillesztésével, de a régi és az új anyag színe, valamint faragásának stílusa már ekkor is eltérő és szembevető volt. A javítást a jászok bandériumának főcímereket is gyártó Marikovszky József pesti ezüst- és aranyműves végezte el 20 osztrák forintért 1867. június végén.

A LEHEL-KÜRT FIGURÁI

Felső sáv: kentaur, túskehűző fiú, csőrében levelet tartó páva, farkába harapó oroszlán, kiterjesztett szárnyú sas, farkába harapó oroszlán, csőrében levelet tartó páva, túskehűző fiú.

1. sor: a konstantinápolyi Hipodrom indítóépületéből vágató ló, ló és lovasa, két pálcával korongot ütő férfialak, kezében stilizált íjat és nyílveszszőt tartó vadász, szarvas a hátán madárral, kezével lándzsát tartó férfi, oroszlán.

2. sor: növényi indakerebben látható nyitott jobb tenyér, egymással viaskodó kentaurpár, páva, egymással küzdő két férfi, páva, egymással viaskodó kentaurpár.

3. sor: tulipán alakú csomó szélein növényi indákkal, griffmadár, kiterjesztett szárnyú sas, griffmadár.

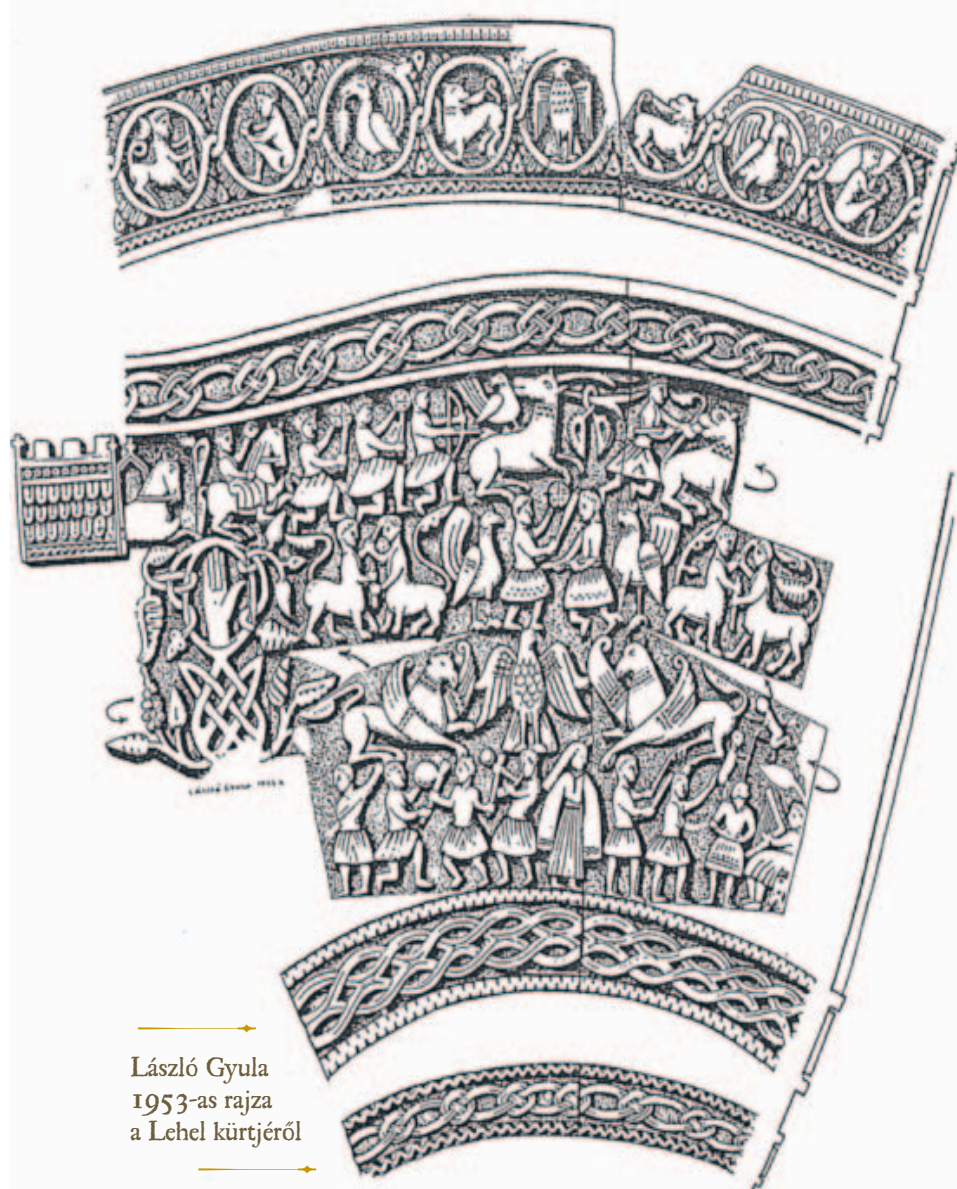
4. sor: férfi, egymással viaskodó két férfi, kürtfúvó zenész, táncosnő, pálcát tartó férfi, segítő férfi, három akrobata, kézi hárfán játszó, tábori széken ülő férfi.

bajokat sorolja, sőt a névtelen szerző szerint a nehézségek miatt a Jászkürtöt már csak ritkán szólaltatják meg. Tehát elképzelhető, hogy a kürtöt ekkor még zenei célokra is használták. Első ismert megszólaltatására 1893-ban került sor, Káldy Gyula (1838–1901) – a Magyar Királyi Operaház igazgatója – kezdeményezésére. 1898-ban Beck Péter első kürtös szólaltatta meg, sőt az ekkor lejátszott rövid dallamot is ismerjük. 1935-ben Budeus Aladárnak újfent sikerült rajta dallamot lejátszania. Az első fennmaradt hangfelvétel 1953. december 16-án készült s a Magyar Rádió *Falurádió* című műsorának szerkesztő-raportere, Gyalog Rozi rögzítette. A kürtön ekkor Kádár Ferenc dévaványai pásztor, a népművészet mestere játszott le két dallamot. Napjainkban jeles alkalmakkor – a jászok világtalálkozója Jászberényben, Lehel vezér szobrának avatása, Nemzeti Vágta – szintén megszólal a legendás kürt.

A LEHEL-KÜRT ÉS A „DÍSZJÁSZOK”

Feltehetően a 19–20. század fordulóján terjedhetett el a szólásmondás: „Aki a Lehel kürtjéből vizet iszik, szálas jásszá növekszik.” 1926-tól 1946-ig a jászladányi születésű Réz Kálmán (1869–1946) nyugalmazott tiszapalkonyai plébános volt a Jász Múzeum igazgatója. Az idézett szólás hatására az 1930-as években kialakította a „díszjász”-avatás ceremóniáját. A múzeumot meglátogató nem jásszági születésű, fontosabb beosztású személyek (hivatalnokok, egyházi méltóságok, politikusok, újságírók stb.), miután megtekintették a kiállítást, megérintették a kürtöt és ezzel díszjásszá váltak.

Lakatos Vince újságíró 1943-ban így emlékezett vissza az eseményre: „Búcsúzás előtt Kálmán bácsi megérinteti

László Gyula
1953-as rajza
a Lehel kürtjéről

velem Lehel kürtjét, és azt mondja: – Ezennel jász testvéremül fogadlak. Aztán oklevelet kapok arról, a múzeum pecsétjével megerősítve, hogy díszjásszá avattattam.” Az avatásról kiállított oklevél lehetett a kürt rajzával ékesített, díszesebb nyomtat, de gyakrabban

a múzeumban is vásárolható, a Lehel-kürtöt ábrázoló képeslap hátuljára írta a plébánosból lett igazgató az oklevél szövegét, mint amilyen például a Szabó Jenő részére Réz Kálmán írásával kiállított emlék is. „Jászoklevél / A Lehelkürtből sugárzó erkölcsi erő

☞ Csórében levelet tartó páva (fent) ☞
Farkába harapó oroszlán (lent)

 Kentaur

 Egymással viaskodó kentaupár (fent)
Tüskéhúzó fiú (lent)

A LEHEL-KÜRT NÉHÁNY KUTATÓJÁNAK MEGÁLLAPÍTÁSA AZ EREKLYÉRŐL

A Lehel-kürt különleges faragása, gazdag motívumkincse és a hozzátapadt legendák miatt már számos magyar és külföldi érdeklődő, kutató és tudós foglalkozott a jeles ereklyével. Bonbardus 1718-ban a Jászságot említve néhány mondatot írt a kürtről, 1730-ban Bél Mátyás pedig néhány figurát is felsorolt, bár többet közülük félreértelmezett. A kutatók közül sokan nem támasztották alá kellően az állításaikat, sőt – mint ahogy számos értékes és rejtélyes tárgynál megfigyelhető – gazdag fantáziájuk miatt egészen elképesztő dolgokat vetettek fel.

Molnár Ferenc (1729. k.–1790) ügyvéd, kiskun kapitány

1779-ben megírt és 1788-ban kiadott könyvében elsőként mutatta be részletesen a Jászkürtön szereplő figurákat. Elképzelése szerint a kürt Lehel vezéré volt, a figurák pedig a magyar vezérekre és a honfoglalásra utalnak.

Décsy Antal (18. század 2. fele–1819 u.) miskolci ügyvéd

Az *Jász vagy Ijász kürtön lévő metzésekről* címmel 1815-ben megjelent, zavaros munkájában tagadja, hogy a Jászkürt Lehel vezéré lett volna. A kürtöt griffmadár körméből készült pogány rituális edénynek vélte, melyet ókori görög vagy egyiptomi műnek tartott. Gazdag képzeletvilága szerint a kürtöt Afrikából Rómába, majd pedig Bizáncba vitték, később a morvákhoz került, ahonnan a jászok rabolták el, és szerinte így került Jászberénybe.

Jerney János (1800–1855) jogász, östörténész

A *Tudományos Gyűjteményben* 1828-ban megjelent cikkében nem bonyolódott a figurák újraértelmezésébe, hanem négy, a Lehel-kürthöz hasonló olifantot ismertetett. A kürtön kifaragott figurákat az etruszk művészetből származtatta.

Franz Bock (1823–1899) művészettörténész, kanonok

1860-ban megjelent, német nyelvű könyvében rendszerezte és elemezte a Habsburg Birodalomban látható középkori elefántagyar kürtöket. A Lehel-kürtöt a prágai Szent Vitus-székesegyház kincstárában őrzött, gazdagabban faragott kürttel vetette össze és úgy vélte, hogy mindkét olifantot a Karoling-korban készíthették.

Pulszky Ferenc (1814–1897) régész, a Nemzeti Múzeum igazgatója

1897-ben megjelent, *Magyarország archaeológiája* című könyvének második kötetében a hasonló elefántagyar kürtöket 9–12. századi tárgyaknak tartotta, a Lehel-kürtöt pedig a bizánci műipar utáztatának vélte, melyet szerinte durva faragása miatt egy tartományi műhelyben készíthettek. „Ámbár a hagyománynak, mely ezen kürtöt a Lehel nevével hozza összeköttetésbe, nincs semmi komoly alapja, ez még nem áll a chronológiával el-lentében; mert ámbár a kürt készítésének korát nem tudjuk szabatosan meghatározni, a műstyl mégis körülbelül a X. századra utal bennünket, s úgy tűnik föl, mint a Karolingi-kor elefántcsont-véső műiparának hagyománya.”

Otto von Falke (1862–1942) művészettörténész

1930-ban megjelent munkájában megkísérelte összegyűjteni a középkori elefántagyar kürtöket. Eredményei szerint az olifantok a 10–11. században készülhettek. Négy nagy csoportot különböztetett meg: fatimida, fatimida hatású dél-itáliai, bizánci és nyugat-európai. A Lehel-kürtöt a bizánci csoportba sorolta be.

Hampel József (1849–1913) régész, egyetemi tanár

Az *Archæologiai értesítőben* 1903-ban megjelent, *A jász kürt domborművei* címet viselő tanulmányában bemutatta a Lehel-kürt irodalmát, és alaposan elemezte a kürt figuráit. A Jászkürtöt 9. századi bizánci munkának tartotta. „A jász kürtről meglehetősen valószínűséggel azt mondhattuk, hogy byzantiumi hippodromosban használták és a heraldikus sas mintegy hivatalos jellegét nyom reá.”

László Gyula (1910–1998) régész, történész, képzőművész

A honfoglalás korával foglalkozó neves kutató, négy kiadást megért, *Lehel kürtje* című kiadványban részletesen foglalkozott az ereklyével. Az utolsóként, 1973-ban megjelent füzetben a kürt készítését a 9–10. századra tette, és elmélete szerint a tárgy „a nagy bizánci hippodromok számára készült”. Tehát a készítés helyeként is Bizáncot sejtette. Ebben a munkájában már nem állította egyértelműen, hogy Lehel vezéré volt a híres kürt, csak halványan sejtette: „Bármennyire is bizonyos, hogy Lehel méltóságjelvénye kürt volt, ▶

Nyitott szárnyú sas, alatta egymással viaskodó férfiak (fent balra), Pálcával korongot ütő férfiak (fent jobbra)
A konstantinápolyi Hippodrom indítóépületéből vágatás ló (lent)

jogán / Szabó Jenő Urat / szeretettel fogadunk tiszteletbeli jásztestvérül / Jászberény 1942. május 21". A plébános halálával a díszjászavatás szokása is megszűnt.

A KÜRT FIGURÁINAK CSOPORTOSÍTÁSA

A Lehel-kürt figurái nem alkotnak egységes történetet, ezért akik valamiféle képes feladványt vélnek felfedezni a kürtben, azok menthetetlenül ingoványos tévútra térnek. A kürt legfelső sora díszítő célt szolgál, bár a hangsúlyosan a szimmetriatengely közepén álló, nyitott szárnyú sas alakja a harmadik sorban azonos tengelyben látható, hasonló sasra utal.

A kürt felső és alsó, a pántok rögzítésére üresen hagyott része közötti négy sor is több kisebb blokkra csoportosítható. Az első sorban megjelenik a konstantinápolyi Hippodrom (lóversenypálya) távoli emlékeként egy lóverseny. Látható a versenyek indítóépülete, ahonnan egy ló vágat ki, de előtte egy másik ló a lovasával együtt is feltűnik. A sor további figurái szintén a bizánci cirkuszi játékok emlékét idézik, hiszen mind a szarvas, mind az oroszánvadászat ide sorolható. A lóverseny- és a vadászcélt között két, korongokat ütő alak figyelhető meg. A második sorban az egymással viaskodó férfialakok szintén a cirkuszi jelenetekhez kapcsolhatók. Ugyanakkor az egymással küzdő kentaurpár és a pávák pusztán díszítőelemnek tűnnek.

A kürtön a leghangsúlyosabb helyen, a tárgy középtengelyében található a két legfontosabb blokk. A második és harmadik sorban látható a két sor magas, tulipán alakú, növényi ornamentikával díszített, bonyolult csomó, ebből ovális, növényi ornamentikával díszített keret és nyitott jobb tenyér nő ki, melyet feltételezhetően Isten keze szimbólumként értelmezhetünk. A csomóval átellenben figyelhető meg a másik csoport, melyben két griffalak védelmezi a nyitott szárnyú sast. Az előkelő hatást keltő kompozíció a sas kiemelt szimbólum voltára utal, amely feltehetően az erőt és a hatalmat jelképezi. A negyedik sor alakjai szintén a cirkuszi játékokhoz kapcsolhatók, hiszen megjelennek a zenészek (*kürtös és hárfás*), az egymással viaskodó férfiak és az akrobaták is, ez utóbbi jelenet részben visszanyúl a harmadik sorba is. ♦

► *ki tudna arra felelni ezer év távlatából, hogy éppen a jászberényi kürt volt-e az? Az elmondottak ismeretében szinte talán nem is ez a leglényegesebb kérdés, mert a kürt így is nemzeti múltunk egyik tündöklő korszakát, s annak halálában is nagy hőst idézi népünk emlékezetébe." Ugyanakkor a kiadvány végén az angol nyelvű összefoglalóban kissé meglepő módon avar vagy észak-balkáni mester munkájaként tartotta számon a kürtöt.*

Bathó Edit etnográfus, a Jász Múzeum igazgatója

1999-ben publikált tanulmányában *Jászkürt a néphagyományban* címmel vette számba a nemzeti ereklye jászsági megjelenéseit és a kürt-höz kapcsolódó szokásokat, mint a ceremóniális ivást és a „díszjászavatást” is.

Kiss Etele művészettörténész, egyetemi tanár

2000-ben megjelent tanulmányában a Jászkürt motívumait jórészt kijevi példákkal hozza párhuzamba. Dobai János és André Grabar elméletét követve az ereklyét 12. századnak tartja, „*készítési helyként a provinciális centrumok közül minden valószínűség szerint Oroszország jöhet szóba*”. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy „*az elefántcsont faragás emlékei a 11-12. századból arab és itáliai területről fennmaradtak; ezzel szemben Oroszországból teljesen hiányoznak a technika művelésére utaló nyomok*”.

Bakay Kornél régész

2004-es *Mik vagyunk? Honnan jöttünk?* című könyvében azt állította, hogy a kürt „*nem a X. századból való, hanem sokkal korábbi időből*”. Elképzelése szerint a nemzeti ereklye eredetileg nem hangszer, hanem ivókürt volt, sőt a legendás vérszerződés edényének vélte, amelybe a honfoglaló magyar vezérek a vérüket csorgatták.

Csajághy György népzenekutató, zenetanár

2005-ben kiadott, A „*Lehel-kürt*”. A lovas népek kürtjei, rangjelző ivókürtjei és a „*Lehel-kürt*” alcímet viselő könyvében a Jászkürtöt lovasnomád gyökerű ivókürtnek és részben hangszernek is tartotta. Véleménye szerint: „*Bár egyáltalán nem bizonyítható, ám ugyanakkor nem is zárható ki az, hogy (a mondától függetlenül) akár Lehel vezéré is lehetett az elsődlegesen rangjelző szereppel bíró rituális ivókürt, másrészt szertartásos módon, jelképesen használt hangszer*.” Elképzelése szerint a 10. század előtt egy, „*a szkítáknál későbbi, de részben szkíta gyökerű nép fiai közül való művész készítette a kürtöt, aki jártas lehetett az egyébként nyilván »divatos« (és már eleve kevert) bizánci stílusban is*”. Hipotézisként egy avar vagy magyar mester munkájának lehetőségét is felvetette. Könyvében a kürt hangjával kapcsolatban fontos megfigyeléseket tett.

Selmecei László régész

2008-ban megjelent, *Nemzeti ereklyénk, a Jászkürt* című könyvében nemcsak a Lehel-kürtöt elemezte, hanem az időközben megjelent áltudományos munkákat is igyekezett megcáfolni. Újraértelmezte a 955-ös augsburgi csatát és a Lehel-mondát is. Selmecei a kürtöt 12. századi műként határozta meg. Átvéve Kiss Etele gondolatait, lehetségesnek tartja, hogy a kürt Kijevben készült, de a művészettörténeti és a régészeti leletek áttekintése után feltételezése szerint akár Magyarországon is faraghatták. Nézete szerint a kürtöt a 12. században Kijevben vagy a 13. században Magyarországon egy jász vezér kaphatta.

Antony Eastmond művészettörténész

2012-ben megjelent tanulmányában négy olyan olifantot (a londoni, a prágai gazdagabb faragott, a koppenhágai és a Jászkürt) mutatott be, melyek kissé kilógnak a középkori elefántagyar kürtök közül. Ezeket a 12. századi tárgyakat a kocsis- és lóverseny-ábrázolások miatt bizáncias stílusjegyeket mutató, de nem Bizáncban készült kürtöknek tartja. Nem tesz konkrét megállapítást a készítés helyét illetően, de ezeket a kürtöket is dél-itáliai eredetűnek gondolja.

Langó Péter régész

A *Jászberényi Lehel-kürt* című 2014-es tanulmányában a kürtöt Antony Eastmondra is hivatkozva dél-itáliainak valószínűsíti és hangsúlyozza, hogy az olifantok 12. századi keltezése körül a tudományban konszenzus alakult ki. Véleménye szerint: „*A bizánci és magyarországi készítést az eddigi kutatások kevésbé támasztották alá, egy kijevi műhely feltételezése nem vethető el, de ennek bizonyítását csak újabb szerencsés leletek vagy további tudományos érvek erősíthetik meg*.” Tanulmánya másik fontos erénye a középkori legendákban felbukkanó olifantoknak is jelentős szerepet tulajdonító történetek bemutatása (Nagy Károly császár és Roland lovag), melyek a nyugat-európai hagyomány kiemelkedő motívumai.

Avínoam Shalem művészettörténész

2014-ben jelentette meg a középkori elefántagyar kürtöket összefoglaló kötetét (*Die mittellalterlichen Olifante*). Elemzése szerint a kürtök a 11-12. században készültek és három nagyobb csoportba sorolhatóak (fatimida, dél-itáliai, bizáncias). A Lehel-kürtöt 11-12. századnak tartja, készítési helyül pedig kérdőjelesen Dél-Itáliát jelöli meg.

BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET

A JÁSZKUN ALKOTMÁNYOSSÁG ALAPTÖRVÉNYE

Redemptio

A jászkun redemptio megvalósulása a 18. századi Magyarország legnagyobb népi összefogásának eredménye. Az 1745-ben engedélyezett jászkun megváltás során a Jászkun kerület 25 települése visszavásárolta középkori gyökerekből táplálkozó autonómiáját, a kerület földjét, lakosságának személyes szabadságát. Mindez lehetővé tette különállásukat az ország más törvényhatóságaitól, a nádor legfőbb bírósága alatt. 1745. május 6-ától a redemptiót engedélyező oklevél kilenc pontban megfogalmazott paragrafusai alkotják a jászkun alkotmányosság alaptörvényét. A kiváltságok mindenkire vonatkoztak, aki a kerületekben élt. Közös néven jászkunoknak nevezzük őket. A megnevezés nem a jászok és kunok etnikai összeolvadására, hanem a Jász, Nagykun és Kiskun kerület, azaz a Jászkun kerület lakosságának jogi közösségére utal.

A három particularis kerületre (Jász, Kiskun, Nagykun) tagolt Jászkun kerület igazgatási és jogszolgáltatási önállósága, külön adózó kerületté alakulása 1682-re vált teljessé. A török uralom után azonban Magyarország legnagyobb kiterjedésű koronabirtokát a Habsburg Birodalom érdekeinek megfelelően besorolták a fegyverjogon szerzett területek közé, s 1699-ben az Udvari Kamara elrendelte a népesség összeírását. Az eredmény siralmas volt, az összeírók két mezővárost és 17 lakott falut találtak, míg 56 korábbi település elpusztult.

KÜZDELEM A RÉGI SZABADSÁGOKÉRT

Az ősi kun és jász etnikumból eredeztethető lakosság a menekülések és pusztítások nyomán nagymértékben kicsérélődött, de a visszaköltözöttek és a helyi önkormányzatok életben tartották hajdani szabadságaikat, illetve azok emlékét. 1701-ben I. Lipót király eltörölte az egykori magyar királyoktól nyert előjogaikat, majd 1702-ben az évszázadok alatt önálló politikai egységgé és hatósággá formálódott koronabirtokot 500 ezer rajnai forintért eladta a Német Lovagrendnek. A Német Lovagrend teljes földesúri jogot kapott, a király csupán az állami adóztatás és a katonai beszállásolás jogát tartotta meg. Bár az adásvétel törvénytelen volt, hiszen koronabirtokot az országgyűlés hozzájárulása nélkül a király nem adhatott volna el, a szabad Jászkun kerület népe jobbágyorsba süllyedt. Az eladatás a jászkunokat megfosztotta korábbi politikai szabadságuktól, és csaknem nyolcszorosára növelte anyagi terheiket. A kerületekben éltek nemesek is, ők megtarthatták azokat a jogokat, amelyekkel a vármegeyi nemesek bírtak.

A jogfosztott, túlterhelt, elkeseredett jászkunok 1703-ban Rákóczi mellé álltak, aki elismerte kiváltságaiikat. Teljes adómentességet ugyan nem kaptak, de terheik csökkentek, hiszen megszabadultak a földesúri adóktól. A Rákóczi-szabadságharc bukása után a lovagrend kerületi szinten visszaállította a földesúri igazgatást, a települések önkormányzata viszont megmaradhatott. Minthogy 1711-ben a szatmári béke pontjaiban ígéretet tettek a jászkunok sérelmeinek orvoslására, a szabadmenetelű paraszti gazdálkodás reménye számos új betelepülőt von-

A Jászkun kerület címere

A Jászkun kerület címere csak 1746-ra véglegesedett. A pajzs vízszintesen vágott, a felső része három részre osztott. Az elsőben a Nagykun kerület címere látható. Az arany háttérben természetes színű ugró oroszlán látszik, amely a pajzs jobb oldala felé fordul, nyelve és körmei pirosak, hátulról előre vetett farka kétfelé ágazik. Az egyik oldalon a fogyó hold, a másikon hatágú csillag szerepel, mindkettő vörös színű. A második rész a Pálffy család címere, hiszen ebben az időben a redemptióban is jelentős szerepet játszó Pálffy János (1663–1751) volt az ország nádora s egyben a jászok és kunok legfőbb bírása. Címerében kék háttérben zöld hármashalomból kinövő barna kerék és természetes színű, felegyenesedő szarvas látható. A harmadik rész a Kiskun kerület címere, amely ezüst háttérben gyalogos kiskun katonát

ábrázol kék öltözetben, fején csákovával, vörös nadrágban és arany színű csizmában, kezében kihúzott szablyát tart. A pajzs alsó része a Jász kerület címerét mutatja, mely kék háttérben stilizált ókori ruhát viselő katonát tüntet fel vörös gyolcsruhába öltözve, arany színű csizmával, fején arany sisak, a hátán lobogó vörös színű katonai köpeny. Jobb kezében arany színű stilizált kürtöt emel, bal kezében pedig ezüst színű, három nyílveszővel díszített ovális pajzsot tart. Ennek a résznek a tetején három ezüstpólya van, melyek a Jászkun kerülethez közeli három nagy folyót jelképezik: a Dunát, a Tiszát és a Marost. A címeres pecsét latin feliratának magyar fordítása: „A Jász és Kun kerületek pecsétje az 1746. évben.”

FARKAS KRISTÓF VINCE

←
Mária Terézia, aki lehetővé tette az önmegváltást a jászok és a kunok számára, 1745
 →

zott a Jászkunságba. Az adóösszeírásokból kimutatható, hogy az 1711-től 1744-ig tartó időszakban a parasztgazdaságok jelentősen gyarapodtak. Növekedett a malmok száma, fokozódott a szőlőtelepítés, fellendült az állattartás, a lakosság azonban soha nem fogadta el a földesúri alávetettséget.

Amikor az 1715. évi országgyűlés napirendre tűzte a Jászkun kerület ügyét, a követek állást foglaltak amellett, hogy a koronabirtok eladása törvénytelen volt, s a visszaváltás az országgyűlési karok és rendek kötelességéhez tartozik. Kérelmükre a kincstár vállalta, hogy visszafizeti az eladási ár felét, a másik felét az ország közjöveldelmeiből pótolták volna. A megalkotott törvényben hároméves határidőt adtak a fizetésre. A három év elteltével azonban senki nem fizetett. Ekkor a

jászkunok választott helyi vezetőik közbenjárásával a nádorhoz fordultak, mentse meg a kerületet, s felajánlották, hogy a rendek helyett visszafizetik a 250 ezer rajnai forintot. A megváltás (*redemptio*) gondolata megszületett, a megvalósulástól azonban még hosszú évtizedek választották el.

A *redemptio* gondolatának elfogadtatásában nagy szerepük volt a helyi vezetőknek, az önkormányzatokban megőrzött részleges autonómiájuknak és a folyamatosan erősödő parasztgazdaságoknak. A települések megmaradását és megerősödését elősegítette, hogy az önkormányzatok működtetéséhez saját gazdasági forrásra, a kocsmák, mészárszékek stb. jövedelmeire támaszkodhattak. A haszonvételek a földesurat illették volna, de a helyhatóságok ellenállása miatt a feltétele-

zett jövedelemnek csupán a felét sikerült behajtania. Mivel a lakosság szabad költözési joga megmaradt, a helyi tanácsok gyakran fenyegetőztek, hogy a túlzott terhelés miatt kiköltöznek a kerületből.

A felmerült konfliktusok is hozzájárultak, hogy a lovagrend hamarosan továbbadta a remélnél kevesebbet jövedelmező, bizonytalan tulajdonjogú koronabirtokot. Az új földesúr ünnepélyes beiktatása 1731. május 7-én történt Jászberényben. A Pesti Invalidus Ház azonban már nem tulajdonba kapta a kerületet, hanem csupán zálogban birtokolhatta a visszaváltásig.

A teljes benépesültség és a gazdasági megerősödés hatására a jól szervezett helyi önkormányzatok egyre erőteljesebben sürgették a szabadság visszaváltását, a *redemptio* engedélyezését. A megvalósuláshoz az 1740-ben kitört osztrák örökösödési háború adott lendületet. A háborúhoz a királynőnek pénzre és katonára volt szüksége, s mindkettőben számíthatott a felszabadulni vágyó jászkunokra. 1741-ben a Jászkun kerületből négyszáz katonára indult saját zászlók alatt Sziléziába. Ott értesültek a hazai eseményekről, hogy nádorrá választották Pálffy János országbíró, s királlyá koronázták Mária Teréziát. A kerületek vezetői ekkor a nádor asztalára helyezték a *redemptio* kérelmét.

A jászkunságiak igyekeztek az udvar kedvében járni. 1742-ben Mezőtúr és Cibakháza térségében a Haller-gyalogezred lázadását a Jász kerület kétszáz lovas katonája verte le. Ugyanez év december 12-én a Jászkun kerület közgyűlése megfosztotta tisztségétől a számos túlkapással vádolt Podhradszki György földesúri adminisztrátort, s alkapitánynak felkérte Almásy János Heves megyei alispánt. A felkérést felterjesztették a nádornak, akit ismét főbírájuknak tekintettek.

1744-ben megindult a második sziléziai háború. A jászkunsági ügyvivők Pozsonyból értesítették a kerületeket, hogy a készülő *redemptio* diplomájának jóváhagyása az újabb mozgósítás eredményétől függ. A hírről 1744 szeptemberében a jászkunságiak még négyszáz katonát állítottak. Ugyanebben az évben megfogalmazták, hogy ha felszabadulhatnak a földesúri alávetett-

A Jászkun kerület privilegialis ládája

Az egykori Jászkun kerület egyik legérdekesebb fennmaradt relikviája az ún. privilegialis – azaz kiváltságos – láda. Az 1775-ben vasból készített, barokk stílusú alkotás a Jász Múzeum állandó kiállításában található. A láda fekete színű, díszítményei eredetileg aranszínűek lehettek. Oldalfalain két-két vasfogantyú van, előoldalán pedig egy álkulcslyuk is megfigyelhető. A kulcslyukakat takaró fogantyúja eredetileg egy vaskatona volt. A 149,5 kg-os ládát Franciscus Dubler lakatosmester készítette.

A műremekben gyakor a jászok és kunok kiváltságleveleit, kerületi pecsétnyomókat, pénzt és emlékérmeket tartottak. A tárgy különlegességét egyedülálló zárszerkezete adja, ugyanis három kulccsal záródik. Minden kulcs négy helyen zár, így összességében tizenkét zár található rajta. A három kulcs egyértelműen a Jászkun kerületet felépítő három kerületre (Jász, Nagykun és Kiskun kerület) utal. A láda a Jászkun kerület jászberényi székházában, a közlelvtárban volt elhelyezve. Kulcsai a három kerületi kapitánynál voltak, így csak együttes jelenlétükben lehetett felnyitni, ami az ellenőrizhetőséget szolgálta.

A kulcsokat az egyes kapitányoknak a beiktatáskor adta át a Jászkun kerület alkapitánya, amint arról egy 1836-os írásos beszámoló is szól. A kapitányok nyugalmazása vagy halála után pedig a kerületek megbízott hivatalnokainak kellett visszaszerezniük a kulcsokat. 1843-ban az egyes kapitányoknál már bizonyosan két kulcs volt, 1850-ben pedig az újonnan kinevezett

császári-királyi kapitányok három-három kulcsot vettek át. Aczél Lajos kiskun kapitány 1863-as átvételi elismervénye szerint: „*All pedig ezen kulcs egy nagy és mellé csarolt két kisebb kulcsbol.*” A két kisebb kulcs feltehetően másolat lehetett.

A három kapitány által őrzött kulcsok használatára utaló legkésőbbi adat 1867-ből való, amikor a Jászkun kerület vezető tisztségviselői megvizsgálták a ládában őrzött emlékpénzeket, és azokról leltárt vettek fel, melyet a tisztségviselők aláírásaikkal is hitelesítettek. Szimbolikus, hogy a Jászkun kerület történetének végén, 1876. június 24-én a Jász Múzeumba került a különleges láda, 70 oklevéllel, 8 zászlóval, 21 éremmel és 5 könyvvel együtt. A múzeum első nagy kiállításán, 1876-ban a privilegialis ládát már mint a kerületek régi emlékét mutatták be.

FARKAS KRISTÓF VINCE

Árokszállási menyecske

ségből és visszatérhetnek a nádor fennhatósága alá, hajlandóak kifizetni az 500 ezer rajnai forintot, és kiállítanak 1000 lovas katonát. Vállalták továbbá, hogy fizetik a nádor évi 3000 arany tiszteletdíját. Cserébe azt kérték, mentessenek fel a hadiadó alól, mert annyi terhet nem bírnak, s kérték régi szabadságuk visszaadását.

Mária Terézia királynő 1745. május 6-án aláírta a Jászkun kerület megváltását engedélyező kiváltságlevelét. Negyven év jobbágsors után a kerületben megszűnt a földesúri hatalom, a Jászkun kerületben élők visszanyerték szabadságukat, valamennyien a maguk munkájából élő, szabad emberek lettek, akik választott vezetőik irányításával intézhették sorsuk alakulását.

A PRIVILÉGIUMOK

A királynő privilégiuma megerősítette a jászkunok mindazon korábbi kiváltságait, amelyek az ország törvényeivel nem ellenkeztek, s visszaadta a kerületek földjének szabad használatát, míg a tulajdonjog a koronáé maradt. A Jászkun kerület önálló törvényhatóságai, falvai és mezővárosai az ország kiváltságolt települései lettek. Mindenki, aki a kerületekben élt, személyes szabadságot, az egész Jászkun kerület pedig a történelmi jogcímre hi-

Nagykunsági juhász

vatkozva kollektív nemességet kapott. Utóbbi tette lehetővé, hogy a nádor fennhatósága alatt beilleszkedhessenek a rendi Magyarország és a Habsburg Birodalom szervezetébe.

A kerületek összes lakója egyenlő kiváltságokat és mentességeket nyert – „*ha e kedvezmények feltételeit egyenlően viselte*”. A továbbiakban önállóan szervezhették igazgatásukat, maguk választhatták tisztségviselőiket, azaz gyakorolhatták az önkormányzatiságot, s csupán a főkapitány kinevezésének joga maradt a nádor hatáskörében. Jogszolgáltatási önállóságot s mellé pallosjogot kaptak, amit a Jászkun Kerület Büntető Törvényszéke a főkapitány elnökletével gyakorolt. Rév- és vámmentességet nyertek, befogadhatták a szabad költözési jogú személyeket, és a kerületben szokásos teherviselésre kötelezhették őket. A római katolikus helységek kegyúri jogot kaptak.

A szabadságot azonban nem adták ingyen, a kiváltságlevelél súlyos feltételek teljesítéséhez kötötte a megváltást. Vissza kellett fizetniük a hajdani eladási árat, 500 000 rajnai forintot, továbbá kamatostól mindazokat a költségeket, amelyek a földesúr beruházásai során keletkeztek. A 25 jászkun település vállalta ezer lovas katona egyszeri kiállítását és felszerelését, valamint a rendszeres katonaállítás és

Kunsági paraszt

beszállásolás terheit. Nemesi felkelés esetére vállalták, hogy erejük és lehetőségük szerint fegyvert fognak. Fizetniük kellett az évenkénti hadiadót, valamint a nádor évi 3000 aranynak megfelelő tiszteletdíját és az önkormányzat költségeit.

A MEGVÁLTÁS FINANSZÍROZÁSA

A megváltás törzstőkéjének – 500 000 rajnai forintnak – fizetési határidejét 1745. június 24-ben szabták meg. A rendkívül rövid határidő miatt a privilégium aláírása után azonnal cselekedni kellett, bár még szervezeti kérdések is megoldásra vártak.

A Jászkun kerület – mint törvényhatóság – élére a nádor Almásy Jánost, a Hétszemélyes Tábla elnökét nevezte ki főkapitánynak. Almásy már 1742-től ellátta a főkapitányi tisztséget, de beiktatása akkor elmaradt, hiszen a földesúri joghatóság miatt a nádori főkapitányság illegális volt. A kiváltság elnyerése legalizálta a nádor kinevezési jogát, s a beiktatás 1745. július 12-én a Jászkun kerület Jászberényben tartott közgyűlésén megtörtént.

A visszaváltáshoz szükséges kölcsönkért a főkapitány, a nádor és gróf Grassalkovich Antal királyi személynek saját vagyonával vállalt garanciát, segít-

Jászberényi nagygazda feleségével

ségükkel a jászkunok 1745. július végéig kifizettek 504 000 rajnai forintot a kincstár számára. A pénz bő háromnegyede külső kölcsönökből származott, de 122 000 rajnai forintot a kerületek lakosai adtak össze. A fizetéssel megtörtént a Jászkun kerület megváltása. A kölcsönök törlesztése azonban majdnem két évtizedig tartott.

A redemptio összegének és kamatainak a lakosok közötti felosztásáról a Jászkun kerület közgyűlése és az egyes települések előjárósága döntött. Aki fizetett a redemptióba, az a pénzért földbirtokot kapott. A csere értékarányait minden településen – a helyi körülményekhez igazodva – a tanács állapította meg.

A megváltáshoz legnagyobb összeggel járuló helységek között Jászberény, Halas és Karcag, az akkori három kerületi székváros állt az élen. Szorosan követte őket Félégyháza és Kunszentmiklós, a Jászságból pedig Árokszállás. Az egyes gazdák körében a töprengés, az aggodalom és a lelkesedés megnyilvánulásai különböző közösségi szinteken dokumentálhatók. A Jász kerületben Árokszálláson, Fényszarun, Dózsán és Jákóhalmán féltek a hatalmas anyagi megterheléstől. A Kiskun kerületben a nádornak kellett megsürgetnie a befizetéseket. Az 1745. november 8-án kelt nádori leirat figyelmeztette a kiskunokat: „vegye szívére ki-ki, mit tesz az sza-

A KUN IDENTITÁS LAPPANGÓ TOVÁBB ÉLÉSE

MÓRA FERENC

A Jászkun kerület megszüntetését követő időszak identitásavara tükröződik a kiskun székváros két író fiának, Móra Ferencnek és Móra Istvánnak származástudatában.

Móra Ferenc, aki 1879. július 19-én született, még nem élt, amikor megszűnt a Jászkun kerület s vele együtt az autonómia. Móra Ferenc írásainak és életének egyik elemzője, Fazekas István úgy vélekedik, hogy a kis Móra „nyiladozó értelmével felfogott valamit a jászkun tudat megnyilvánulásaiából”. Szülei még számon tartották az apa, Móra Márton és fivére, András jászsági, pontosabban jászberényi származását. A félegyházi anyai rokonság viszont kun ősöket emlegetett. Megjegyezzük, hogy a 18. század közepén betelepült jász családok ekkorra már kiskunoknak mondták magukat. Ebben az időben még megkülönböztették a redemptus és irredemptus származású „kunokat”. A megkülönböztetés nemcsak a történelmi és privilégialis tudat utóéletéként létezett, hanem a születési és házassági anyakönyvekben is dokumentálták, plebejusként tüntetve fel az irredemptusokat. Móra ezek alapján saját családját közrendű kiskunnak tartotta. Bátyja, István, aki 1864. október 24-én született és a helybeli tanítóképző elvégzéséig Kiskunfélegyházán élt és tanult, szintén számon tartotta a származást. *Félegyházán* című versében vándorsorsnak nevezi életüket, hiszen jászsági apja Kiskunfélegyházán nyert végső nyugalmat, míg kiskunsági édesanyja jász hant alatt nyugodott.

Ma már megállapítható, hogy Móra Istvánnak és Móra Ferencnek jelentős szerepe volt abban, hogy a századfordulót követően Kiskunfélegyházát mint a makacs kiskunok települését kezdték számon tartani. „Kiskun ember vagyok én, makacs és még vélt jussából sem engedő, nembogy a maga igazából” – mondotta Móra Ferenc díszdoktorrá avatásakor elhangzott beszédében a szegedi egyetemen. Máskor így írt: „Az én írásaimban félegyházi nap süt, félegyházi szél fúj, félegyházi sárgarigó fűtyül. Ettől a várostól kaptam a kiskunok nyers makacsságát is.” Ezt a makacsságot szomszédos vidékeken a kiskunsági emberek jellemzőjeként emlegették a büszke, nyakas kun etnikai sztereotípiá formájában.

JÓZSEF ATTILA

József Attila édesanyja a Felső-Kiskunságból származó Pócze Borbála, Pócze Imre (1844-1931) szabadszállási csász leánya volt. József Attila számos alkalommal járt édesanyja kiskunsági szülőhelyén. Az ősi kun szálláshelyen települt faluban Attila sokszor láthatta „a jellegzetes süvegükben keményen és elszántan, ballgatagon élő kiskunokat, a fekete népet, akik szigorú-kérlelletlen rend szerint élék életüket, szabják ki az emberek helyét”.

A kiskunok szegény megtestesülése Pócze Imre nagyapa volt, a verscímme lényegült „Dörmögő”. Attila nyaranta sokszor vendégeskedett a mogorva, öreg csász házában, a szabadszállási Muszáj-kertben. A költemény megjelenése előtt egy évvel Attila Szabadszálláson volt szüreten, amint Vágó Mártának írta, a kun ősök között. Ugyanezt a visszarévedő szabadszállási származástudatot jeleníti meg a *Nincsen apám, sem anyám* kötete élére helyezett *Bevezető*: „Lidi nénémnek öccse itt, / Batu kbán pesti rokona, / Keryéren élte éveit / S nem volt azúrkék paplana”.

Ezt a származástudatot nyomatékosítja 1936-ban a *Dunánál* című versében: „Anyám kún volt, az apám félíg székely, Félíg román, vagy tán egészen az.” A Kiskunság évszázadok alatt kialakult etnogenezisében, a kevert népesség származástudatában – éppúgy, mint József Attila származástudatában – helyet kapott a kun eredet, még akkor is, amikor már csak halvány érzelmi szálak vezetnek az etnikai népcsoporthoz.

gróf Szapáry István

JÁSZKUN FŐKAPITÁNYOK

NÁDORI FŐKAPITÁNY

1745. július 12.–1754. február 8. Almásy János
1754. április 4.–1779. szeptember 13. Almásy Pál
1779. szeptember 13.–1785. december 1. Almásy Ignác

HELYTARTÓTANÁCSI FŐKAPITÁNY

1790. március 13.–1790. november 13. Boros Sándor

NÁDORI FŐKAPITÁNY

1791. március 10.–1798. július 6. Boros Sándor
1798. augusztus 6.–1815. május 21. Steöszel József
1815. augusztus 2.–1836. november 10. Somogyi Antal
1837. február 6.–1848. április 2. Szluha Imre
1848. május 1.–1849. február 5. Szentkirályi Móric

KORMÁNYBIZTOS

1849. február 5.–1849. március 26. Illéssy János

JÁSZKUN FŐKAPITÁNY

1849. március 26.–1849. április 26. Illéssy János
1849. május 16.–1849. július 28. Patay József

JÁSZKUN KERÜLET IDEIGLENES CSÁSZÁRI-KIRÁLYI FŐNÖKE

1849. szeptember 14.–1849. december 20. Kenéz Mihály

CSÁSZÁRI-KIRÁLYI FŐKAPITÁNY

1849. december 20.–1864. január 4. Jankovich György

JÁSZKUN FŐKAPITÁNY

1865. október 7.–1867. április 25. Balajthy Vendel
1867. április 25.–1870. március 30. gróf Ráday Gedeon
1871. június 14.–1873. május 19. gróf Szapáry István
1873. október 20.–1876. július 19. Kiss Miklós

badságnak kincse, s mit térsen az örökös jobbágyságnak igája, ha a rómaiak Gyermeküket adták a szabadságért, miért a Kiss Kunságh marhájból melylyel az Isten megh áldotta, valamelyet el nem adhat, és az adóságh alúlvaló felszabadulásába nem igyekeznek.”

A figyelmeztetés hatására felgyorsult a vállalások törlesztése, de a többi kerülethez viszonyítva még így is lemaradásban voltak. A lemaradás oka nem a redemptio ellenzése, sokkal inkább a készpénz hiánya volt. A pénzhiány enyhítésére a Jászkun kerület közgyűlése elrendelte, hogy azoktól a gazdáktól, akik pénzszüke miatt fizetésképtelenek, a helység bírái illendő áron kötelesek az állatokat és a terményeket megvásárolni. A helyi előljárók begyűjtötték a földváltást vállalók termésének bizonyos hányadát, és gondoskodtak az értékesítésről.

Amellett, hogy a tanácsok elősegítették a pénzhez jutást, a nem fizetők szankcionálásáról sem feledkeztek meg. Utóbbiakat mindaddig, amíg fizetni nem akartak, eltiltották a földhasznvételestől. A legnagyobb váltságösszegű Jászberényből sokan elköltöztek a teher miatt. A redemptio óriási lehetőség volt a földszerzésre, de túlzottan megterhelte a családokat, és valószínűsítette a népvándorlást indukált. Minden nehézség ellenére a települések 1750–52 között kölcsönök segítségével kifizették a redemptiójukat, de a kölcsön törlesztésével sok helyen még 1760-ban is tartoztak, s végül a községi pénztárból pótolták a hiányt.

TÁRSADALMI KÖVETKEZMÉNYEK

A redemptio visszaadta jogszolgáltatási kiváltságukat, amely a jászok és kunok ősi jogaihoz igazodott s a kerületben élők – ha a vitás feleknek a kerületen kívül birtokuk nem volt – csak saját bíráik vonhatták felelősségre. Legfőbb bírójuk a nádor lett, a főkapitány kinevezési joga is őt illette, kerületi bíróságai bíráit pedig maguk közül választhatták.

A redemptio hozta létre a Jászkun kerület országosan egyedülálló társadalmi rétegződését. A kiváltságlevél megszabta, hogy a mentességek és kedvezmények egyenlő feltételhez kötöttek legyenek. Ezért a jászkunok hallgatólagosan elfogadták, hogy a jogokat a föld hordozza, s azokból mindenki a megváltásba fizetett pénze

arányában részesüljön. Egy bizonyos összeg befizetésével az egyén teljes jogú *redemptussá* válhatott. A redemptusok mint választók és választhatók befolyásolhatták a helyi politikai és gazdasági életet. Az önkormányzat intézményein keresztül a redemptusok dönthettek a közterhek elosztásáról, a beneficiumokról, a helység gazdálkodásáról és a helyi adó kivetéséről. A közvetett választójog segítségével a redemptusok becsatlakozhattak a kerületi igazgatás és jogszolgáltatás tisztségviselőinek választásába.

Aki a redemptusi limitnél kevesebbet fizetett a megváltásba, *irredemptus* lett és kevesebb jogot kapott, ám a személyes szabadságot az is elnyerte, aki semmit nem tudott fizetni. A Jászkun kerületben a község mindenkor védőernyőt jelentett azok számára is, akik nem tudtak a redemptióba fizetni. Az ideiglenes tartózkodási engedéllyel munkára felfogadottakat *komoransoknak* nevezték.

A jászkun ember státusza – a nemeseket kivéve – a szabadparaszti státusz lett, amelynek révén a jászkunok az európai fejlődési irányhoz csatlakozhattak, ahol az egyes ember/család földhöz, foglalkozáshoz, lakóhelyhez kötődő szilárd jogállása hosszú távon biztosítva volt. 1745 után a Jászkun kerületben élők szabadságos

helyzetük gyakorlására a közösség országrendisége jogosította, de csak a kerületek határain belül. A társadalmi hierarchia élén a redemptusok álltak. A nemesek, ha fizettek a redemptióba, redemptusnemesek lettek. Nemesi birtok a kerületekben nem lehetett, hiszen a föld minden röge megváltott tulajdon volt.

A földváltás és a politikai jogok összekapcsolása amellel, hogy megszabta a társadalmi rétegződést, létrehozta a sajátos jászkun földtulajdont. Aki a megváltásba befizetett pénzéért földet kapott, úgy érezhette, hogy tulajdonjogot nyert megvásárolt földjére. A tulajdonosi öntudatot erősítette, hogy a korona valódi tulajdonjoga és a földváltó redemptus közé autonómia iktatódott, melynek értelmében saját választott testületei szabhatták meg a földre vonatkozó rendelkezési jogokat.

A megváltás nyomán a helységek határa három formában hasznosult. A joghordozó tökeföldek, vagyis a redemptusok egyéni birtokai adhatók, örökölhetők voltak. Aki eladta a tökeföldjét, eladta vele a jogait is. Mivel a redemptióba a községi pénztárból is fizettek, községi tulajdon lett a belterület, a temetők földje, az egyházi célra és a majorsági gazdálkodásra kijelölt földterület, valamint a belterületet a szántóktól elválasztó sáv. A ha-

József nádor megérkezik a jászkun redemptio századik évfordulóján, 1845-ben a jászberényi Cseróhalomhoz

tár mintegy kétharmadát településenként osztatlan közös redemptustulajdonban hagyták. Ide tartoztak a közlegelők, a kaszálók és a tökeföld arányában évente osztott kertföldek, ezek hasznából bizonyos feltételekkel minden kerületbeli részesülhetett.

Összegezőként megállapítható, hogy a jászkun redemptio új alapokat teremtett a Jászkun kerület alkotmányos életéhez. Létrehozta a sajátos jászkun földtulajdont és az egyedülálló társadalmi rétegződést. A jászkun szabadság és a jászkun földtulajdon adott lendületet a 18. század második felében kibontakozó paraszt-polgári fejlődésnek. A saját erőből, népi összefogással megvalósított redemptio nagymértékben erősítette a jász és kun (jászkun) öntudatot, melynek hatása napainkban is kimutatható. ♦

A szerző ny. múzeumigazgató,
az MTA doktora

BABUCS ZOLTÁN

HUSZÁRERÉNYEK ÉS KATONAI SZIMBÓLUMOK

Kevés olyan régiója van Magyarországnak, amely annyira kivette részét a háborúskodásokból a magyar történelem vérvizataros évszázadai során, mint a Jászkun kerület. A jászok és a kunok a 13. század negyvenes éveiben történt betelepülésüket követően emberileg és anyagi-

lag rendkívül sokat áldoztak a haza oltárán, hogy nehezen megszerzett kiváltságaikat és kollektív nemességüket megtarthassák. Könnyűlovasságuk olyannyira híres volt, hogy a „jászkun katonai virtus” a 18. század második felétől a második világháború

A Jászkun Hármas Kerület
redemptionális zászlójának
elő- és hátoldala, 1745 (rekonstrukció)

JÁSZKUN ZÁSzlÓK, HADIJELVÉNYEK, EGYENRUHÁK

végéig fogalomnak számított. A Jászkun kerület 1876-ban történt megszűnéséig a jászkunok presztízskérdést csináltak abból, hogy fiaik lóháton katonáskodjanak – két rendelkezés is született arról, hogy a jászkunokat csak huszárnak lehet elvinni, az elsőt 1849

tavasán Kossuth hozta, míg a másik 1850-ben I. Ferenc József rendelkezése volt –, mivel azt tartották magukról, hogy őket az Isten is huszárnak teremtette. Egy korabeli forrás szerint a jászkun nép úgy ült a lovon, mintha rá lett volna vasalva.

A jászkun férfiak világos- és sötét-kék színű felsőruházatot viseltek ezüstszinórokkal és pitykékkel, ezt „rókatorkos” mente és csizma egészítette ki. A jászok fejükön fehér báránybőr kucsmát, míg a kunok fekete nemezsüveget, széles vagy pörge karimájú kalapot hordtak. A 18. század első felében Bél Mátyás leírta, hogy a kunok és a jászok kékbe és fehérbe öltözködtek. Palugyai Imre tudósítása szerint: *„Nép-ruházata a jász-kúnnak topographi s éghalji viszonyaihoz alkalmazott, s általában igen egyenlő. A férfiak fő ruházati czikke a bunda [suba] [...] alatta nem is hordoz magán e nép vászonnemű ruházatnál egyebet. Némi kivételt tesz ebben a kis- és nagy-kún nép; melly többször s főképp ünnepies alkalmakkal diszes setétkék posztó ruhával cseréli azt fel. Ugyan így sajátszerű, de csak ünnepélyes alkalmakkor [...] öltözött ruházatjuk a jászoknak a szinte sötétkék posztóból, sárga prémmel szélesen szegett, kék zsinorokkal díszített úgynevezett rókás-mente.”*

MÁRIA TERÉZIA HADSEREGÉBEN

A Jászkun kerületet 1702-ben I. Lipót császár elzálogosította a Német Lovagrendnek, ám a jászkunok nem nyugodtak bele nehezen megszerzett kiváltságai elvesztésébe, ezért vérrel, szablyával és pénzzel próbálták meg visszaszerezni azokat. A jászkunok katonai egyenruhájáról szóló egyik első tudósítás 1741-ből származik, mikor a részlegesen elrendelt nemesi insurrectio során adminisztrátoruk a kéket írta elő a kerület lakossága által nyeregbe ültetendő huszárok „mundurjának” színeként.

Az 1745-ös esztendő fontos mérőföldkő volt a jászkunok történetében, mivel az elzalogosított kerület önmegváltásáért és 1000 huszár (ún. „redemptionális regiment”) kiállításáért 1745. május 6-án Mária Terézia visszaállította a jászkunok függetlenségét. Gróf Pálffy János nádor augusztus 20-án rendelte el a huszárezred mozgósítását, melynek már felszerelt svadronjait a királynő a nyár folyamán megsejmellette. Egyenruházatukról a korabeli forrás így tudósított: *„A mundér égszínkék posztóból rubeulus színű zsinórral, kétfelől makkos gombokkal. A szablya-tarsolyokra címer: egy fél kéz karddal, tetejében egy Korona.”* A tarsolyon említett Szent Korona a koro-

nához és az uralkodóhoz való tántoríthatatlan hűséget jelképezte, míg a kivont szablyát markoló, páncélos jobb kéz a jászkunok katonai áldozatvállalását volt hivatott érzékeltetni.

A kivont szablyát tartó kar azóta mindhárom kerület címerében motívumként megtalálható. A Jászkun Hármas Kerület és települései régi kiváltságai visszanyerését követően, 1745–46 folyamán kaptak új címereket. A Hármas Kerület egyesített címere is a katonai áldozatvállalás szimbólumait mutatta, mivel 1745 előtt főleg mezőgazdasági jellegű jelképek szerepeltek az egyes települések címerein. Az egyesített címer jelképei bekevertek a kerületi települések címereibe – a jászoknál a kürt, a nagykunoknál az oroszlán, a kiskunoknál a gyalogos vitéz. Nyugat-európai heraldikai szakértők szerint míg a magyar címerek tizenöt százalékánál figyelhető meg ka-

tonai motívum, addig ez az arány a jászkun településeknél hatvan százalékra rúg (kivont szablyát tartó oroszlán négy, kivont szablyát tartó kar három, fegyverek három település címerében szerepelnek).

A Jászkun kerület 1745-ben kapott a királynőtől három, vörös alapszínű, fecskefarkú zászlót, melyekből két, viszonylag épen maradt darabot rúdjaikkal együtt a jászberényi Jász Múzeum a mai napig őriz. A zászlókat a későbbi insurrectiók idején (1756, 1800, 1805, 1809) használták a jászkun huszárok. A vörös selyemzászló előlapján Mária Terézia királynő egyesített uralkodói címere, túloldalán a gróf Pálffy családé, egy jász gyalogos páncélos, kezében kürttel és három nyílvezzővel, a nagykun oroszlán, jobb mellső mancsában szablyával, valamint a kiskun alabárdos gyalogpáncélos festett ábrája látható.

A jászkun Török-huszárok egyik kék-piros osztályzászlaja, 1770

A Jászkun kerület 1746-ból származó egyesített címere Kozicz János heraldikai leírásában is szerepel: „Álló, csücskös talpú társcsapjzs vízszintesen elvágva, felső része három mezőre osztva. 1. arany mezőben, jobbra fordult, természetes színű, két farkú, vörös nyelvű koronás oroszlán ágaskodik. A pajzsfőben jobbról fogyó vörös félhold, balról hatágú vörös csillag (Nagykunság címere). 2. kék mezőben hármás zöld halmon arany kerékből kinövő ágaskodó aranyszarvas (Pálffy család címere). 3. Ezüst mezőben szembefordult, kék dolmányba, vörös nadrágba és süvegbe, sárga csizmába öltözött gyalogos vitéz, jobbában kivont szablyát tart (Kiskunság címere). A pajzs alsó, 4. kék mezejében jobbfelé fordult, vágtható fehér lovon ülő, vörös, kék és arany ruhába öltözött, vörös tollforgós arany sisakot viselő, pajzsos vitéz, jobbában a jászok Lehel-kürtje (Jászság címere). [Vé-

lelmezhetően a jászok nem voltak megelégedve korábbi címerükkel, s ezért kértek gyalogos helyett lovas alakot címerükbe.] A pajzsfőben a három hullámos ezüstvonal a Dunát, a Tiszát és a Marost jelképezi. A pajzson ékkövekkel díszített, nyitott aranykorona.”

1756-ban gróf Batthyány Lajos nádor szólította újból hadba a jászkunokat a hajdúkkal együtt: „Emlékezünk hogy a jász- és két kun kerületek a múlt hadjárat alkalmával mily serényen szerelték fel és küldötték táborba lovasaikat és mily hasznos szolgálókat tettek nekünk” – írta a nádornak 1756. szeptember 23-i levelében Mária Terézia. A jászkunok 1756. október 19-én döntöttek arról, hogy a felállítandó huszárezredet teljesen új egyenruhával (fehér zsinóros és gombos, világoskék dolmánnyal, ujjain piros hajtókával, fekete prémezésű, világoskék mentével, világoskék nadrággal, fehér-piros zsi-

nórövel, fejfedő gyanánt piros leffentyűs barna kalpaggal) látják el a districtusok kasszájának terhére, úgy, hogy a varratási költségeket és a felszerelési cikkek árát a jászkun települések arányosan állják. A kerületi megbízottak több helyről szereztek be az egyenruhához valókat, így fekete csizmákat és menteprémeket Budáról, fehér zsinórokat, ólomgombokat és pitykéket Pestről, mosómedveprém kalpagokat Pozsonyból, de más áruk beszerzése érdekében Bécsben is megfordultak.

A nádor 1757. január 20-án Gödöllőn szemlélte meg a Palatinális (Jászkun) huszárezredet, melynek katonás kiállása igencsak elnyerte tetszését. Jelentésében azt írta, hogy a jászkunok bármely hadseregbeli ezreddel felveszik a versenyt. Az *Albertina-Bilderhandschrift* tanúsága szerint 1762-ben változás állt be a Palatinális-huszárok egyenruházatában, mivel fekete helyett sárga csizmát, világoskék csizmanadrág helyett pirosat kaptak. A Jászkun-huszárok ezredtulajdonosa 1765-től báró Török András tábornok lett, s ekkor fekete-sárga zsinóros, fehér gombos, világoskék öltözetet – dolmányt, nadrágot és fekete prémezésű mentét – kaptak fekete-sárga zsinórövel, fekete csizmával és sűrke (1772-től fekete) csákóval. A Jászkun-regiment 1767 után piros és kék selyemből készült új zászlókat is kapott.

A Török-huszárezredet 1775-ben feloszlatták. Legközelebb a 19. század elején került sor jászkun ezred felállítására. Az 1764. évi országgyűlés és az 1790. évi koronázás alkalmából a jászkunok reprezentációs célra díszbandériumot állítottak ki. Az 1764-ben létrehozott hármás kerületi bandérium lovasainak ruházata fekete csákós süvegből, kék dolmányból, mentéből és nadrágból, fekete nyakravalóból, vörös zsinórövből, fekete csizmából állt. 1790-ben a Hármás Kerület előjárósága a következőképpen döntött a ruházatáról: „Hogy a Ns. [nemes] Bandának öltözötte egyforma legyen [...] az régi katonás öltözeteknek formája megtartassék, légyen az egész öltözet világoskék színű,

A jászkun Török-huszárok kék-piros osztályzászlajának rekonstrukciója

selyem posztó, rókatorokra, ezüst készü-
letre, kétfelől ezüstös gombokkal gom-
bozva.”

A világoskék színű, ezüstsínóros,
ezüstgombos egyenruha ujjatlan dol-
mányból, rókaprém mentéből, szűk
magyar nadrágból és ezüstsarkantyús,
fekete kordován csizmából állt. A le-
génység kócsagtollas, ezüstpaszomá-
nyal díszített, fekete süveget kapott, a
tisztek kócsagtollas nyusztkalpagot
hordtak. A vörös posztóból készült,
szélein ezüstpaszománnal díszített
tarsoly közepére a magyar Szent Ko-
rona ábrázolása került. A 19. század
első felében a jász és kun banderisták
többször rukkoltak ki az uralkodó és a
nádor fogadására, utoljára 1867-ben,
mikor a koronázás alkalmával állott
össze a Jászkun kerület bandériuma.

A redemptio centenáriumán, 1845-
ben József nádor három új zászlót ado-

mányozott a kerületnek. Mindhárom
fennmaradt, egy a jászoknál, egy a
nagykunoknál, a kiskunok zászlaját
pedig a Hadtörténeti Múzeumban
őrzik. Ennek anyaga zöld selyem,
három szabad szélén aranyrojtózás.
Jobb oldali lapján József nádor arcképe
olajjal festve, körülötte „József Cs. K.
[császári-királyi] Fő-Herceg, Magyar
Ország Nádora Jászok, Kunok
Grófja és Bírója” felirat olvasható.
Bal oldali lapján kivont szablyával
és csipőre tett kézzel álló hu-
szár látható, körülötte „A
Szabad Kis Kunok Kerületé-
nek Cimere” felirat, fölötte
„845” szám található. Zász-
lócsúcsára a Szent Koronát
vésték.

NAPÓLEONNAL SZEMBEN A CSÁSZÁRI-KIRÁLYI ÁRMÁDIÁBAN

A napóleoni háborúk újabb áldozat-
okra készítették a Hármas Kerület la-
kosságát, így 1800. szeptember 14-én
a jászkunok a Hajdú kerülettel közösen

Palatinális-huszár 1756-ból,
(Somogyi Győző rajza)

kezdték meg a „Nádor Ispányi Rege-
ment” felállítását, melyet 1801. decem-
ber 5-én tagoltak be a sorhadi huszár-
ezredek közé 12-es hadrendi számmal.
Ezredtulajdonosi méltóságát Magyar-
ország mindenkori nádora kapta, s az
ezred legénységi állományát 1867-ig a
Jászkun kerület lakossága adta. József
nádor segítségének köszönhetően az
ezredet a császári-királyi hadsereg
óbudai Monturs Comissiója látta el
egyenruházattal, felszereléssel és fegy-
verzettel.

Az egyenruha szabása megegyezett
a soredredi huszárokéval: a jászkun hu-
szárok a fekete csákó mellett világos-
kék, majd 1805-től búzavirágkék egyen-
ruházatot viseltek fekete-sárga zsi-
nórozattal és fehér gombokkal, s huszár-
tarsolyuk hasonlatos volt a többi
ezredéhez (rajta az uralkodói névjellel).
A tisztek egyenruháját „rókatorkos”
mente és ezüstsujtásos zsinórozás
tette jóval díszesebbé. Hadijelvényként
1801-ig a redemptionális zászlókat
használták, majd az ezred 1800 szeptem-
berében Érsekújváron négy szabá-
lyos 1792 M. osztályzászlót kapott,
melyek 1815-ben Párizst is megjárták.

A Nádor-huszárok 1833. szeptember
29-én négy új, 1816 M. szabályos lovas-
sági osztályzászlót kaptak, s ezek szen-
telési ünnepségén József nádor is jelen
volt. A lőporfüstös, golyószaggatta
1792 M. osztályzászlókat a Jászkun ke-

A jászkun redemptio 100. évfordulója alkalmából adományozott centenáriumi zászló az ezredtulajdonos, József nádor arcképével és a jászkok címerével, 1845

gombokkal és a gyalogosokéhoz hasonló karszalaggal. Alhadnagy, főhadnagy és kapitány szürke posztóból bő nadrág, a külső varráson veres posztó, két ujjnyi széles paszománttal kivarrva; sötét búzavirágszín posztóból készült,

terület fővárosába, Jászberénybe küldték megőrzésre – egy példány viszonylagos épségben megtalálható a Jász Múzeumban. Új zászlóikat a Nádor- (1850-től Haller-) huszárok 1862-ig használták, ekkor adták le a brünni Monturs Commissionának – ezek közül egy a Hadtörténeti Múzeum zászlógyűjteményének birtokában van. A császári-királyi 12. számú Nádor-huszárezred indulóját a Nádor-huszárok parancsnoka, Hertelendi Gábor ezredes szerezte 1805-ben, ez később *Hertelendi-induló* néven vált közismertté.

A jászkun nemesi felkelést a napóleoni háborúk során két ízben, 1805 őszen-télén és 1809 folyamán szőlítették hadba. A jászkunok mindkét insurrectio idején világoskék egyenruhát viseltek fehér gombokkal és fekete-sárga zsinórövel, ám 1805-ben még fekete-sárga, míg 1809-ben fehér zsinórozással. Csákójuk 1805-ben – mivel két ezredben szolgáltak – fekete (tiszáninnen) és sötétzöld (tiszántúli), 1809-ben fekete volt.

AZ 1848–1849-ES MAGYAR SZABADSÁGHARCBA

A Jászkun kerület 176 ezres lakossága 1848–49-ben mintegy 13 ezer honvédet adott a magyar hadseregnek, így állított ki többek között két huszárez-

redet és két honvéd gyalogzászlóaljat. A két jászkun legénységű huszárezred közül a császári-királyi 12. Nádor-huszárezred volt az, melynek katonái Kossuth Lajos hívó szavára 1848 októbere és 1849 júliusa között számtalan alkalommal próbálták meg több-kevesebb sikerrel Csehországon és Ausztrián keresztül hazaverkedni magukat. Ők régi egyenruhájukban küzdöttek a honvédhadsereg soraiban.

Az 1848. április 11-én szentesített áprilisi törvények 22. cikkelye mondta ki a területi alapon szerveződő nemzetőrsegédek létrehozását. A nemzetőr gyalogsági és lovassági egyenruhát hiába írták elő rendezetileg, a nyersanyaghiány következtében sok szabálytalanság adódott. A jászkun nemzetőrség – mely 1848 nyarán szervezetileg két gyalogzászlóaljból, egy lovasosztályból és egy 6 fontos gyalog félütegéből állt – ruházata így nézett ki: „(gyalogosé) vastag szövetű vászonból készült bő nadrág és kabát; lovasoké a közlegényeknél: szokott kék nadrág és dolmány posztógombokkal, az altisztek fényes

A Nádor-huszárezred tisztje, 1760 (Somogyi Győző rajza)

rövid, farhajlásig érő atilla dolmány; mellén öt keresztbe vetett ezüst zsinór és fonott gomb, hátán a varráson végig nyúló és az atilla alsó végéig terjedő ezüst paszománttal. Végül keskeny karimájú kalap.” A Jász Múzeum zászlógyűjteményében fennmaradt egy nemzetőr gyalogsági zászló (előlapján a magyar kiscímerrel, hátlapján Jászberény város szabálytalan festésű címérével), amely a jászkun nemzetőrség I. (jászsági-nagykunsági) gyalogzászlóaljé lehetett.

Zenetörténeti érdekesség, hogy a délvidéki táborba szállott, „harczias” kiállítású, kiegyenesített kaszákkal is felszerelt jászkun nemzetőrök ihlették az ott tartózkodó Joseph Müller katonakarmestert a *Jászkun kaszások* című indulója megkomponálására, amely a második világháború végéig a Magyar Királyi Honvédség egyik legkedveltebb indulójának számított.

Mivel a négy-hat hetes szolgálati időtartamot válaló, gyenge harcértékű és kiképzetségtű nem-

zetőrség nem vált be, a kormány elhárította az önkéntes mozgó nemzetőrség megszervezését. Ezt a szolgálati formát már nem kötötték vagyoni cenzushoz, sőt az önkéntesek zsoldot is kaptak, s a háború végéig vállalták a szolgálatot. Az 1848 augusztusának végén megszervezett jászkun önkéntes mozgó nemzetőrzászlóalj katonái ruházatuk fekete pörge kalapot, vászonkitlit, nadrágot, csizmát és szűrt kaptak, fegyverzetük és felszerelésük pedig igen vegyes képet mutatott. Később a zászlóalj szabályszerű gyalogos nemzetőri egyenruhát is kapott, amely világoskék színű, fekete zsinóros atillából és sötétszürke vagy zöld színű pantallóból állt. 1849. január 15-én sorolták be a honvéd gyalogzászlóalj közép 65. sorszámmal ezt a zászlóaljat, melyet Szegeden „mondurba ráztak, még pedig kék nadrágot, még pedig kék nadrágot veres zsinórral és paraszt bőrbekécsbe [...] az altiszteket felszerelték fegyverrel, a legénységet pedig hosszú póznára erősített kaszákkal”.

Törökszentmiklós mellett 1849. február 27-én került sor zászlószentelésükre – ugyanekkor kaptak csapatzászlót a 19./III. és az 52./III. sorgyalog zászlóaljak a debreceni Egyenruházati Raktárból –, melyen „megjelent a zászlóanya Volamék Szapáry grófnő, a zászlót nagy pompával kibontották, felszentelték és mi annak elnemhagyására megesküdünk” – emlékezett vissza egyik tisztjük, Lengyel Sándor hadnagy, aki beszámolt zászlóalja további felruházásáról és felszereléséről, valamint arról, hogy 1849. március 5-i szolnoki vitézségükért a Damjanich tábornokféle III. hadtestben kitüntetésszámba menő fehér tollat is megkapták: „beszedték bőrbekécsünket és az időhöz képest vászon ruhát és köpönyeget kaptunk, ugyszintén csákót is és azon parancsot kaptuk, hogy Szolnoknál tett bátorságunkért a német vadászokkal szemben, megkaptuk bátorság jeléül a fehér kakas tollat, most azonban mindenki iparkod-

Törzstiszt (balra) és közhuszár (jobbra) a Nádor-huszárezredből, 1756-1765

jék csákója rózsájához mentül elébb és mentül hosszabb kakas tollat szerezni és holnap a parancsolatra azzal kirukkolni, mely felett az őrnagyunk szemlét fog tartani. Nosza volt a kakasoknak hadd el hadd. Mert valamennyi honvéd mind a kakasokat üldözte [...] Másnap mikor kiállottunk a főtéren, úgy néztünk ki, mint egy toll-erdő, de már egész katonásan, köpönyeg, csákó, tőlténytáska, fegyver; oldaltarisznya, de borju még nem volt.” Ugyanő írta le visszaemlékezésében, hogy 1849. augusztus 13-án Világos mellett a hajnali órákban elégették a zászlóaljrodat, a zászlót széjeltépték és darabjait a tisztek között osztották szét, csakúgy mint a III. hadtest többi alakulatánál.

A magyar kormány 1848 szeptemberében döntötte el, hogy egy új huszárezredet szervez a Jászkunságban. A jászkunok maguk ajánlkoztak egy huszárezred felállítására, ez az ezred lett a Lehel vezér nevét viselő, 14. honvéd huszárezred. A Lehel-huszárok egyenruháját a 30. honvédzászlóalj parancsnoka, galsai Kovách Ernő őrnagy

örökítette meg szemléletes leírásban: „Öltözetük volt fű zöld csákó lófark szőr forgóval [többnyire fekete kakastollból készült csákóforgót viseltek, alul nemzetiszín festéssel], elől a csákón mint Lehel kürt címerrel rézből, azután setét kék mente dolmány és nadrág veres zsinórral. Ezeknek mint a többi új huszároknál is a dolmányon és a mentén 5 sor zsinór volt csak csiga gombokkal és réz galamb kosárral. – A mente és a dolmány nem rövid volt, mint a régi huszárezredeknél csípőig, de azon alol még egy arason felül is hosszú, mint egy rövid atilla. A mentén fehér bárányprem volt, azután fehér patrontás szíj-juk [...] Tarsolyuk a kard mellett veres posztóból s fehér lemezből Magyarország címerével.”

Az idézetben szereplő Lehel-kürt címermotívumról elképzelhető, hogy kezdetben valóban alkalmazták, de később a Lehel-huszárok csákóira a pakfongból préselt koronás magyar kiscímer került fel. A csákó vitézkötése eredetileg

vörös zsinórból készült, de a lovas nemzetőrség piros-fehér-zöld barátcsomós vitézkötését is használták. Kossuth eredetileg a Lehel-huszárok öltözetét kívánta példaként alkalmazni a többi, újonnan alakuló huszárezrednél, de a hadi helyzet és az ország termelőképesége ezt nem tette teljesen lehetővé. A Lehel-huszárok felruházása, felszerelése és kiképzése is meglehetősen vontatottan haladt 1848 őszétől. Egervári (Potemkin) Ödön hadnagy a 14/1. huszárszázad tisztjeként a következőképpen emlékezett vissza felszerelésük nehézségeire: „Felszerelésünk meglehetősen lassú volt, mert késő hideg őszig egyenruhánk vászon foszlánkákból [rajthuzliból és legénységi tábori posztóspakából] állott, s ez késlelteti oly igen síkra szállásunkat.” Más ruházati cikkeiket, így a csákót, a zekét és a mentét csak 1848. december 4-én kapták meg.

A Lehel-huszárezred egyik osztályzászlaja – melyet 1849 után a többi honvéd csapatzászlóhoz hasonlóan kalandos úton rejtegettek – a mai napig fennmaradt a Jász Múzeumban, igaz erősen romlott állapotban (A 72x95,5 cm-es, fehér selyem alapú zászlón a magyar kiscímer és Magyarország Védasszonya a Kisdeddel olajfestésű ábrázolása látható). Sokáig – tévesen – egy, a 18. század első feléből származó fecskefarkú huszárszászlót tulajdonítottak a Lehel-huszároknak, pedig egy 1875-ben írott újsághír arról tudósított, hogy visszakerült Jászberénybe a Lehel-huszárok szabályos „B” típusú lovassági osztályzászlaja, melynek leírását is közölte: „Lehel-huszárezred zászlója, illetőleg zászlómaradványa [...] egyik oldalán a magyar címer; másikon a Máriakép a kis Jézussal tisztán felismerhető.”

A jászkunok másik honvéd gyalogzászlóalját 1848. szeptember 27-én kezdték el felállítani Pest, Buda és a Jászkunság ifjaiból. Zászlóaljuk, a 24. fehér sipkás honvéd gyalogzászlóalj legalább annyira híres volt, mint a III. hadtest legendás szegedi fehér tollas 3. és kassai vörös sipkás 9. zászlóaljai. A 24. honvédzászlóalj katonái 1848 őszén szabályos gyalogsági egyenruhát – azaz piros zsinóros, kávébarna atillát, világoskék magyar nadrágot, szürke köpenyt és fekete bakancsot – kaptak, a fejedő kivételével. Fekete csákó helyett ugyanis a Jászságban tipikus fehér báránybőr kucsmát hordtak. „Egy, a hadtesthez mostanában került, újonnan felruházott s piros poz-

gás paraszt fiúkból álló zászlóaljnak, melyet téli fehér báránysipkájukról fehér sipkás zászlóaljnak neveztek” – emlékezett meg 1849. januári bevonulásukról a 3. honvédszászlóalj krónikása, Hegyesi Márton. Az erdélyi had-

színtéren az 1849. esztendő tavaszi és nyári hadműveleteiben derekasan helytálló 24-esek parancsnoksága 1849. július 23-án beadványt szerkesztett: „A 24. honvéd zászlóally parancsnoksága által az illető tiszti karnak

azon felterjesztett alázatos folyamodványait, miszerint a zászlóallynak az újfalusi szerencsés sikerrel vívott csatában, kitüntetett harczias viselete méltó elismerése jeléül a fehér sipka viselhetés megengedtettség, valamint a harmadrendű érdemjel az itt mellékelt méltányos kérelmek folytán meg adassék.”

FERENC JÓZSEF HADSEREGÉBEN

A szabadságharc leverése után az egykori (12.) Nádor-huszárezredet a császári-királyi hadvezetés újjászervezte, csakúgy mint a többi, régi sorozású huszárezredet. Az átszervezés természetesen már az egyenruhák modernizálását is előírta, így a korábbi, sűrű zsinórzatú mundérok is jóval egyszerűbb kivitelben készültek. A korábbi ruhaszínek közül a piros és a zöld eltűnt, helyettük a világos- és a sötétkék színeket vezették be. Az ezredeket fehér és sárga gombokkal különböztették meg, és három csákoszint állapították meg: a pirosat, a fehérét és a zöldet.

Az 1850. szeptember 20-án Itáliába vezényelt ezred élére hallerkeői gróf Haller Ferenc altábornagy személyében új ezredtulajdonos került, mivel István nádor 1848-ban bekövetkezett lemondását követően a nádori méltóság betöltetlen maradt. A Haller-huszárok így kaptak fekete-sárga zsinóros, fehér gombos világoskék egyenruhát, fekete-sárga zsinórövet és fehér csákót. Egyenruházatuk 1863-ban változott meg, amikor csákos helyett fekete báránybőr kucsmát írtak elő számukra fehér lefentyűvel és egy szál kakastollal.

Az 1859 tavaszán kitört szárd-osztrák-francia háború arra kényszerítette a császári hadvezetést, hogy haderejét önkéntes alakulatokkal növelje. Így Magyarország kormányzója, Albrecht főherceg, tábornagy „Magyarország hű lakóssaihoz” intézett szózatában 1859. május 2-án gyalogos és lovas önkéntes alakulatok szervezését kérte oly módon, hogy az önkéntesek a háború végéig kötelesek szolgálni. Ekkor a Jászkun kerület két huszárosztályt állított fel (jászberényi I. és karcagi II.).

✦ Jászkun önkéntes huszár lóháton.
A kép előterében az osztály egyik hadnagya
1859-ben (Rudolf Ottenfeld festménye)

Erzsébet királyné jászoknak adományozott zászlójának előlapja, 1857

Egyenruházat és felszerelés tekintetében Albrecht főherceg így rendelkezett: „Az önkéntesek felszerelése, mind a gyalogosoknál, mind a lovasságnál magyar szabású [...] A jászkun osztályoknál sötétkék atilla, mente és nadrág, fekete zsinórzattal [...] fővegül pedig minden huszár fekete nemezkalapot rózsával és fekete tollal, a többi szerelékdarabok és köpenyszák a rendes huszárokéhoz hasonló [...] A szabad csapatok fegyverzete épp olyan, mint a cs.k. hadseregé.”

A főherceg különleges kiváltsággépp a jászkunoknak megengedte, hogy az 1857-ben „a Császárné Ő Felseje által nekik adományozott drága zászlót magukkal vihessék”. Gróf Haller Ferenc altábornagy ekkor közölte Jankovich György jászkun főkapitánnyal azt a legfelsőbb helyről származó kívánalmat, hogy az Erzsébet császárné által küldött jász és kun zászlókat a jászkun önkéntes huszároknak hadba kell vinni. A két zászlót még 1858. május 27-én konszekrálták (valószínűleg 1859-ben újból felszentelhetők a zászlókat, hiszen a zászlósegeken a jászkun önkéntes huszárok tisztjeinek nevei és rendfokozatai olvashatóak). Az ünnepélyen Albrecht főherceg is megjelent, s a zászlón azok a szalagok voltak, melyeket I. Ferenc József hitvese kötött fel korábban a zászlórudakra.

A jász zászló előlapjának közepén tölgy- és cserfalombok által közrefogva a Jász kerület 1746 előtti címere látható, a gótikus vértbe öltözött, kétke-

zes pallossal övezett, lehúzott sisakrosztélyű, lóról szállott lovas jobbjában a Lehel-kürtöt, baljában három nyílveszszőt tart. A hátlapon tölgy- és cserágak által övezve az ifjú uralkodópár fekete-ezüst színekkel festett antik mellképe látható profilból. A 64x61 cm-es lovassági zászló alapszíne fehér vagy világoskék, anyaga selyembrokát, mindkét lapjának széléit hímtett ornamentális minták és ezüstrojtok szegélyezik. A zászló pántolt rúdja szabályos lovassági festésű, vagyis fekete-sárga-vörös-fehér csíkozású, függőlegesen felfestve. Mind a hordpánt, mind a felső- és alsó csúcs megtalálható a rúdon. Egyedül a levél alakú csúcsdísz mutat szabálytalan jelleget, mivel az uralkodó névjele helyett aranyozott koszorúval övezett E (Erzsébet) névvel szerepel rajta.

1859. június végén szálltak nyeregbe a félig-meddig felszerelt – fehér kakastollas vagy árvalányhajas fekete pörge kalapos, fekete (később fekete-sárga) zsinóros és fehér gombos, sötétkék egyenruházatú – jászkun önkéntes huszárok, de ekkor harcba már nem kerültek. Hamarosan a sozredri huszárok közé kerültek (ekkor kaptak kalap helyett kakastollas, sötétkék lefentyűs kucsmát), s végül császári-királyi 13. Jász és Kun huszárezred néven szerepeltek, ezredtulajdonosuk Friedrich Liechtenstein herceg, lovassági tábornok, majd Vilmos német trónörökös, későbbi császár volt.

A zászlókat 1868-ig hordozták – ekkor vonták be rendeleti úton a csá-

szári-királyi lovasezredek hadijelvényeit, s a 13-as Jászkun-huszárok a jászberényi Nagyboldogasszony-temp-lomban helyezték el az 1866-os észak-itáliai hadszíntéren megfordult zászlójukat –, s az ún. Erzsébet-zászló (ez volt a jász osztályé) mind a mai napig a Jász Múzeumban található. Zászlószalagja is fennmaradt, melynek aljára a császári kétfejű sást, a Habsburg-ház genealógiai címerét, a Wittelsbach-ház címerét és Magyarország címerét hímezték. „Erzsébet császárné és királyné” – olvasható a szalag egyik oldalán, a másik szalagon az adományozottak neve s az adományozás évszáma szerepel. A szalagok széléit hímtett tölgy- és cserágak összefonódásai díszítik.

A Jászkun kerületet 1876-ban betagolták a vármegyerendszerbe. A közös hadseregben és a Magyar Királyi Honvédségben is voltak olyan huszár- és gyalogosalakulatok, melyek legénységi állománya az egykori Hármaskerület lakosságából verbuválódott. Ezek az egységek már csak nevükben voltak jászkunok, egykori szimbólumaikból egyedül a Jászkun kerület 1746-os egyesített címere öröklődött tovább, melyet megkülönböztető jelvényként (sapkajelvény, gombkítűző) használt az első világháború végéig a kecskeméti cs. és kir. 13. Jászkun-huszárezred és a szolnoki 68. közös gyalogezred.

A Horthy-kori Magyar Királyi Honvédség csapattestei közül a Jászberényben állomásozó „József Nádor” 2. honvéd gyalogezred III. zászlóalja és a „Kiss Ernő altábornagy” 5. kerékpáros-, majd az abból 1942. október 1-jén szervezett „József Nádor” 1. honvéd harckocsiezred II. zászlóalja őrizte kegyelettel a nagy háborúban becsülettel helytálló jász és kun katonahősök emlékét. A budapesti székhelyű 1. honvéd huszárezred, amely az „I. Ferencz József–Jászkun” ezred nevet viselte, a legszebb elismerését jelentette a jászkun katonai hagyományoknak. Az 1. honvéd huszárezred megszűnését követően a jászkun huszárezredek és katonai szimbólumok utolsó letéteményesei az 1942. október 1-jén megszervezett budapesti „I. Ferencz József–Jászkun” I. önálló huszárosztály katonái voltak. ♦

A szerző hadtörténész

HERMANN RÓBERT

Jászkun alakulatok a magyar szabadságharcban

A jász és kun kerületek mindig is Magyarország hagyományos katonaállító törvényhatóságai közé tartoztak. Miután a Jászkun Hármas Kerület lakossága testületi nemesi jogokkal rendelkezett, kötelessége volt részt venni a nemesi felkelésben is.

Az 1848. évi változásokat követően a kerületek lakossága a honvédelem ügyének is komoly szolgálatokat tett, s a területről kiállított 12. huszárezred a hazaszeretet ritka példáit mutatta.

A csornai ütközet 1849. június 13-án, ahol a Nádor-huszárok komolyan megleckéztették a cs. kir. dzsidásokat.

A 32. SORGYALOGEZRED

1848-ban a Habsburg Birodalom hadseregének gyalogságát a sorgyalogezredek, a határőr gyalogezredek és a vadászzászlóaljok alkották. Az 58 sorgyalogezredből 15-öt toboroztak és újoncoztak Magyarország és Erdély területéről. Közülük a 32. (Ferdinand d'Este) gyalogezred kiállítási körzetét – Pest, Pilis és Solt vármegye mellett – a jász és kun kerületek adták, ezért legénysége nagyjából magyarokból állott.

1848 elején az ezred három zászlóaljából az 1. és a 2. Észak-Itáliában állomásozott, a 3. (tartalék) zászlóalj itt-hon, Komáromban látott el helyőrségi szolgálatot. Az 1. és a 2. zászlóalj részt vett az olasz felkelők és a piemontiszárd hadsereg elleni harcokban. A 3. zászlóaljat 1848 nyarán a Délvidékre irányították, ahol eleinte Futakon szolgált, majd szeptember folyamán bevonultatták „a Duna Gibraltárjának” nevezett pétervárad erődbe.

1849 januárjától a cs. kir. csapatok elvették az erődöt a külvilágtól, s két hónapon át a várórség magára volt utalva. Március végén Perczel tábornok feltörte az ostromzárát, bár teljesen felszámolnia nem sikerült. A zászlóalj június 10-én visszaverte a Jellačić csapatai által Újvidék elfoglalására indított támadást, július 22–23-án pedig Kmety György hadtestével együtt részt vett a Kamenic és Karlóca közötti ellenséges vonal elleni demonstrációban, majd szeptember elején a várórség soraiban kapitulált. Az alakulatot a cs. kir. hatóságok nem oszlatták fel, hanem újra feleskették s Észak-Itáliába irányították.

A 12. (NÁDOR) HUSZÁREZRED

Az ezred 1800-ban alakult meg a Jászkun Hármaskör kerület és a Hajdú kerület által kiállított önkéntesekből mint inszurgens huszárezred. Ekkor még hat századból, azaz három osztályból állott; az ezredesi és őrnagyi osztályt a jászkun kerületek, az alezredesi osztályt a Hajdú kerület önkéntesei alkották. Az ezred teljes állománya 1233 főből állt, alakítója és parancsnoka a francia háborúk egyik legvittezebb katonája, Hertelendy Gábor ezredes volt.

A kerületek még abban az évben felajánlották I. Ferenc királynak, hogy az alakulatot örök időkre fenntartják – azaz a háborús veszély elmúltával nem oszlatták fel úgy, mint a nemesi felkelés többi csapatát –, amit az uralkodó örömmel fogadott, s az ezred tulajdonosi jogát testvérének, József főhercegnek, Magyarország nádorának adta, egyben elrendelte, hogy az ezred a továbbiakban a Nádor-huszárezred nevet viselje. Ez volt tehát a cs. kir. hadsereg legfiatalabb huszáralakulata. 1801. április 21-én a birodalom hadügyeit irányító Udvari Haditanács elrendelte, hogy az ezrednél – hasonlóan a többi

huszárezredhez – alakítsák meg a negyedik (második) őrnagyi osztályt is. Az ezred 1802-ben a 12. számot kapta s a továbbiakban ezt viselte.

1829–1843 között az alakulat Bécsben, majd Felső-Ausztriában állomásozott. Tisztikara – ellentétben a többi huszárezredével – szinte 100 százalékban magyar honosokból állott. 1843. április végén az ezredet a csehországi Klattauba vezényelték át, az ezt követő években pedig az egyes századok folyamatosan változtatták állomáshelyüket. 1845-ben Prágában munkásmegmozdulásra került sor, s ennek elfojtására a Nádor-huszárokat is bevetették.

A HAZA HÍVÓ SZAVA

A Nádor-huszárezred hazaengedését már 1848 májusában elrendelte a cs. kir. hadügyminisztérium, de Alfred zu Windisch-Grätz altábornagy, csehországi főhadparancsnok visszatartotta azt. Az alakulatot júniusban előbb a textilmunkások megmozdulásának elfojtásában, majd a prágai forradalom leverésében használta fel. Szeptember végén magyar ügynökök érkeztek az ezredhez, akik megpróbálták rábeszélni a magyar tiszteket a legénység hazavezetésére. Október 4-én a csehországi Schlan városából Sréter Lajos százados és Dessewffy Dénes hadnagy vezetésével 58 huszár szökött meg, s 11-én Hohenaunál érték el a magyar határt. A szökés miatt október 8-án az ezrednél statáriumot hirdettek.

1848. október 11-én az ezred 2. őrnagyi osztályának kb. másfél százada Virágh Gedeon főhadnagy és Hollán Hugó hadnagy vezetésével hazaindult a csehországi Luckából. 24-én Kole-

A 12. (Nádor) huszárezred 1816 mintájú zászlaja. A cs. kir. hadseregben a gyalog- és lovasezredek törzs-, illetve ezredzászlói fehér selyemből készültek. A zászlólap egyik oldalán a császári közép- vagy kiscímer, a másik oldalon a Szeplőtelen Madonna szerepelt. Az ábrákat 1766-tól kezdve festették, akárcsak a piros-fehér, illetve fekete-sárga lángnyelveket. A kétfejű sas fejein az osztrák császári korona, a címerpajzs alsó mezéjében a birodalmi rendjelek láthatók. A zászlókon a Magyar Királyság jelképei nem jelentek meg.

Az 1. honvédzászlóalj zászlaja és zászlószalagja 1848-ból. Az alakulatot 1848 május-júniusában állították fel Pest, Pilis és Solt, Nógrád, Heves, Külső-Szolnok megyei és Jászkun kerületi önkéntesekből. Az alakulat zászlószalagját gróf Batthyány Lajos miniszterelnök felesége, Zichy Antónia grófnő adományozta. Maga a zászló szabályos 1848-as honvédzászló, egyik oldalán Magyarország koronás kiscímerével, a másik oldalon a kisedet tartó Madonnával, Magyarország védőasszonyával. Ehhez hasonló lehetett a két másik, jászkunokból is alakított, 24. és 65. honvédzászlóalj zászlaja is.

netznél cs. kir. csapatok támadták meg őket. Az éjszakai harcban három huszár elesett. A csapat 29-én érkezett meg a Trencsén megyei Szakolcára.

Október 28-án az ezred alezredesi osztályának 128 huszárja Szetsey István és Mohácsi Valentin őrmesterek vezetésével a csehországi Saazból Poroszország felé indult, ám 31-én a porosz hatóságok Friedlandban őrizetbe vették őket. December 2-án Szetsey István és csapata megszökött Friedlandból, és Morvaországon át Magyarországra indult, azonban rövidesen a cs. kir. csapatok fogságába került. Szetseyt és Mohácsit sáncmunkával súlyosbított fogságra ítélték.

Az utolsó szökésekre ennél az ezrednél 1849 május-júniusában került sor. Május első napjaiban kilenc huszár szökött meg Prága környékéről, s Szászországba mentek, ahol részt vettek a drezdai forradalmi eseményekben, egyikük május 9-én elesett a porosz csapatokkal vívott harcban. A többiek egymástól elválva indultak útnak, s közülük ketten érkeztek meg nagy nehézségek árán Komáromba 1849. július 30-án.

Miután az alakulat megmaradt századait Csehországból Ausztrián át Észak-Itáliába indították, az 1. őrnagyi osztály egyik százada Udvardy Ferenc őrmester vezetésével a Linz környéki Losensteinleiten faluból június 4-én megszökött, s június 8-án Pinkafőnél átlépte a magyar határt. Június 13-án sok viszontagság után érkeztek meg Pápára.

1849. június 10-én az ezredesi osztály 108 huszára fényes nappal indult haza Triebe városából Gyökeres András és Kőműves János tizedesek vezetésével. Még ezen a napon Leoben kö-

zelében cs. kir. gyalogságba ütköztek, s a harcban 6 halottat és 4 sebesültet vesztettek. Az osztag kettészakadt, egy 25 főnyi csapat St. Michaelnél megadta magát, a többiek folytatták útjukat. Az est folyamán áttörtek Bruck an der Muron, de végül Kapfenbergnél kénytelenek voltak megadni magukat. Június 12-én a karintiai Althofenből az alezredesi osztály 1. százada Szokolay János őrmester vezetésével szökött meg. A mintegy 60 főnyi osztag másnap, 13-án Gamsnál egy szorosban túlerőben lévő cs. kir. gyalogságba ütközött és elkeseredett küzdelem után fogságba esett. Az elfogottakat megtizedelésre ítélték: június 23-án Bruck an der Murban hat, július 6-án Marburgban hét huszárt végeztek ki.

A NÁDOR-HUSZÁROK HŐSTETTEI

Sréter és Virágh hazatérő századai részt vettek az október 30-i schwechat-i csatában, majd Görgei Artúr, a feldunai hadsereg fővezére Sopronba irányította őket. A Sréter által vezetett különítmény december 16-án Vulkapordánynál ütközött meg Petrichovich-Horváth János ezredes csapataival, ezt követően a Hanságon át Győr

felé vonult vissza. Görgei téli hadjárataiban 1849. január 11-én Ipolyságnál Dessewffy Dénes, a 12. (Nádor) huszárezred másodkapitánya 12 huszárral megtámadott egy 30-40 főből álló ellenséges csapatot, közülük 8 főt levágtak, 14 főt megsebesítettek, 4 lovat zsákmányoltak. A bátor kis csapat csak akkor hátrált, amikor az ellenséges lovasság már minden oldalról közeledett felé.

Január 21-én a Selmecebánya előtt vívott szélaknai ütközetben négy helyen sebesült meg a Nádor-huszároktól Görbe József őrmester, aki csak akkor hagyta el a reá bízott löveget, amikor az ellenséges vadászok annak valamennyi tüzerét ledöfték. Ugyan ebben az összecsapásban Sréter a kitüntetés előterjesztés szerint „megtámadott seregünket feltartóztatta, s egyenkint elszéledtetek lóháton elérvén, visszakergette, s midőn a rendezés körül fáradozott, s a sereget táma-

A 65. honvédszászlóalj tűzkeresztsége a szolnoki ütközetben, 1849. március 5.

dásra vezetve, egy ellenséges vadászgolyó által jobb válla keresztülfúratott.” Sebe olyan súlyosnak bizonyult, hogy a jobb karját amputálni kellett.

Február 2-ről 3-ra virradó éjjel az Iglón beszállásolt Guyon-hadosztályt a lőcsei cs. kir. helyőrség maroknyi különítménye támadta meg, mely rajtaütött a békésen alvó – s az elővigyázatlanság szabályait be nem tartó – csapatokon. A zűrzavar irtózatos volt, de a 33. honvédszászlóalj végül kiűzte a városból a császáriakat, s a Nádor-huszárok Dessewffy Dénes vezette százada a városon kívül elfoglalta két röppentyűjüket és három ütegekocsijukat.

A 12. (Nádor) huszárezred katonái ott voltak február 5-én Branyiszko bevételénél is. Dessewffy Dénes százados *„a gyalogságot lelkesíté, néhány legényével a csatárokat vezeté”,* s ez alkalommal könnyebb sebet kapott. Moháry Gyula főhadnagy *„lélekjelenléte s bátorsággal követvén s buzdítván a röppentyűk személyzetét, a csatára nézve hasznos szolgálatokat tón”.*

A két század legközelebb a tavaszi hadjáratban, a Pest alatt vívott harcokban került tűzbe, majd Buda visszavételét követően az önállósuló Kmety-hadosztály soraiban a Rába mentére irányították őket. Itt részt vettek a június 13-i csornai ütközetben, ahol az 1. (Civalart) dzsidaézredet szabdalták meg. Június 27-én a Pápától északra vívott iházi ütközetben a magyar jobbszárnyon rohamoztak, különösebb eredmény nélkül. Ezt követően a hadosztály soraiban a Délvidékre irányították őket. Itt még részt vettek a Jellačić elleni harcokban. Július 30-án Titelnél vertek vissza egy támadást, majd az augusztus 9-i temesvári csatában hajtottak végre néhány lovasrohamot. A temesvári vereséget követően a két század Vécsey Károly hadoszlopához csatlakozott, és augusztus 20-án Borosjenőnél tette le a fegyvert.

Az ezred hiányzó hat századát a kormány újoncokból töltötte fel. Ezek közül egy századot 1849 áprilisában a felső-magyarországi IX. hadtesthez, majd onnan júniusban Kazinczy Lajos ezredes önálló hadosztályához irányították. Július közepén ide került még egy század, mely nem jutott tűzvo-

nalba. Júniusban egy újabb század érkezett a IX. hadtesthez; ez harcolt július 20-án a turai ütközetben és augusztus 9-én a temesvári csatában. Július elején Nagykárolyból Farkas Károly ezredes két felszerelt és egy tartalék századdal Szegedre indult, s július közepén Baján megpróbálta átvenni a Kmety-hadosztálynál lévő századokat is, de nem járt sikerrel.

A két század Baján maradt, ahol Zámბelly Lajos ezredes önálló különítményébe került. Július végén Alessandro Monti ezredes hadosztályához Szegedre vonultak, majd azzal együtt a Guyon Richárd vezérőrnagy parancsnoksága alatti IV. hadtesthez osztották be őket. Ennek soraiban vettek részt a déli hadsereg Temesvárig történt visszavonulásában s az augusztus 9-i temesvári csatában. Ezt követően, augusztus 17-én Kossova és Kurtya környékén 218 fő adta meg magát közülük a cs. kir. csapatoknak.

A tartalék század közben Földeákon maradt, s ide vonult be két újabb századnak megfelelő légénység is, egy gyenge századnak elegendő lóval július végén. A tartalék század parancsnokát a hadügyminisztérium utasította egy újabb század kiállítására.

Ebből végül is két század lett, amelyek 1849. augusztusában az Aradon lévő tartalék hadosztályhoz kerültek, s Görgei főserégével együtt 1849. augusztus 13-án Szőlősnél kapituláltak. Maga a tartalék egészen Déváig jutott, ahol augusztus 18-án az oroszok előtt tette le a fegyvert.

JÁSZKUNSAGI HONVÉDZÁSZLÓALJAK

A magyar kormány 1848. augusztus 13-án, majd 27-én intézkedett arról, hogy a tábori szolgálatra mozgósított nemzetőr-alakulatok helyett a törvényhatóságok önkéntesekből álló mozgó nemzetőrséget hozzanak létre. Ezzel megválthatták a rendes nemzetőrség további tábori szolgálatával kapcsolatos kötelezettségüket, s az is várható volt, hogy az önkéntesek sokkal lelkesebben teljesítik kötelezettségüket. Az önkéntes mozgó nemzetőrséget négy kerületi táborba akarták összehívni; a jászkunok a tiszáninneni kerület Görgei Artúr őrnagy vezette szolnoki táborába kerültek.

A jászkun kerületek augusztus 21-én – tehát Batthyány első felhívása után – határoztak 500 önkéntes kiállításáról, valamint arról, hogy az önkénteseket szeptember 12-ig Jászbe-

rénybe kell szállítani. Szeptember 14-én Görgei megkapta Szentkirályi Móric jászkun főkapitány előző napi értesítését arról, hogy a jászkun önkéntesek 500 főnyi csapata 17-én indul el Szolnokra.

Szeptember 17-én 195 jászkun önkéntes érkezett Kökényessi Szaniszló őrnagy vezetésével, 18-án pedig a Hidas Elek vezette nagykun önkéntesek vonultak be. Görgei szeptember 21-én mind a jászkun kerületet, mind Balajthy Vendel kiskun kerületi kapitányt kérte, hogy a kiskun önkénteseket mielőbb indítsa útnak. Szeptember 25-re ezek is megérkeztek. Szeptember 23-án megalakította az 1. „szegedi-jászkun” zászlóaljat. A másnap megérkező indulási parancs miatt ez a csekély erő indult Pestre.

Az alakulat részt vett az 1848. októberi, Roth cs. kir. vezérőrnagy 9000 főnyi hadoszlopa elleni hadműveletben, s így komoly szerepet játszott az október 7-i ozorai diadal kivívásában. A szegedi-jászkun zászlóaljat az ozorai diadal után a bácskai hadtesthez vezényelték. A zászlóalj itt szolgált és január közepéig nagyobb részét Óbecsén állomásozott, majd a bácskai hadtesttel együtt vonult vissza január második felében Szegedre.

Kökényessi még december végén kezdeményezte a hadügyminisztérium-

nál, hogy a zászlóaljat alakítsák át szabályos honvédzászlóaljjá. A minisztérium december 26-án meg is adta az engedélyt, s a zászlóaljat a 65-ös sorszámmal látta el. Kökényessi alighanem túlbecsülte a legénység lelkesedését, mert január 30-án már azt jelentette a kerületek bizottmányának, hogy Vécsey Károly vezérőrnagy, a hadtest parancsnoka hazabocsátotta az alakulatot, mivel a zászlóaljból csak „néhány egyén” vállalta a további szolgálatot.

Az önkéntesekből gyakorlatilag csak egy század maradt. 1849 februárjában ebből a századból és a Szegeden hozzájuk adott újoncokból alakult meg a 65. honvédzászlóalj. Az alakulat felfegyverzése lassan haladt, egy része még a március 5-i szolnoki ütközetben is kiegyenesített kaszákkal harcolt. Ezt követően a szabadságharc végéig a Vécsey- és Damjanich-hadosztályokból alakult III. hadtestben szolgált: ott volt a tavaszi hadjárat valamennyi jelentős összecsapásában, Buda bevételénél, a június 21-i peredi csatában, a július 2-i és 11-i komáromi, a július 15–17-i váci csatában, valamint Görgei nyári felvi-

—>
A komolti ütközet 1849. február 18-án.
A sikeres rajtaütésben a Lehel-huszárok
is kitüntették magukat.
—>

déki visszavonulásában. Szőlősnél tette le a fegyvert 1849. augusztus 13-án.

Csak félig tekinthető jászkun alakulatnak az 1848 október–novemberében eredetileg Budapest és Jászberény központtal alakult 24. honvédzászlóalj, amelyhez a Jászkun kerület 700, Buda és Pest szintén 700 újoncot adott. Az alakulatot 1848. november közepén a bánági mozgó hadtest nagybecskereki táborába rendelték. (Soraiban szolgált egy ideig Vajda János költő is.) December 5-én részt vett a Tomasovác elleni sikertelen támadásban, 1849. január 1-jén az újfalusi győztes, 2-án a pancsovai vesztes ütközetben.

A Délvidék kiürítése után Damjanich János vezérőrnagy 1849. január 30-án Arad alól Hrabovszky György hadosztályának részeként Bem segítségére küldte. A hadosztály éppen időben érkezett ahhoz, hogy részt vehessen a február 9-i piski győzelemben. Ezt követően harcolt a március 2–3-i

medgyesi vesztes ütközetben, március 11-én pedig ott volt Nagyszében bevételénél. Erdély felszabadítása után, 1849 áprilisában Bem magával vitte a Bánágba az alakulatot, amely a hadjárat során különösen a Vaskapu-szoros bevételénél tüntette ki magát. Másban Bem a 4. század kivételével – amely Ruszkabányán maradt – visszavezényelte Erdélybe, a dévai hadosztályhoz. 1849 júniusában a zászlóalj is részt vett a román felkelés felszámolására indított havasi hadjáratban, majd visszatért Déva környékére. Augusztus 1-jén súlyos veszteségeket szenvedett a szászsebesi ütközetben, majd Váralján táborozott. Augusztus 18-án Dévánál tette le a fegyvert.

A LEHEL-HUSZÁROK

A Jászkun kerület mindig büszke volt lovas hagyományaira – nem csoda, hogy 1848-ban saját reguláris lovas alakulatot is kiállított.

A magyar országgyűlés 1848. augusztus végén fogadta el az újoncállítási törvényt, ezt azonban V. Ferdinánd király nem szentesítette. A haza veszélyeztetett állapotára tekintettel

az országgyűlés szeptember 12-én parlamenti határozattal léptette életbe a törvényt, s elrendelte, hogy minden törvényhatóság 127 lakosonként 2 újoncot állítson ki. A Jászkun kerület bizottmánya a Batthyány Lajos miniszterelnök által kiadott rendeletre válaszul kérte, hogy a kiállítandó 2958 újoncból „Lehel-lovasok” néven önálló lovascapatot szervezhessen. A kormányzat szeptember 27-én örömmel elfogadta az ajánlatot, s intézkedett a megfelelő felszerelési cikkek szállításáról. A kerületek települései is kitétek magukért: Kiskunfélegyháza város 500 lovat biztosított az alakulat számára, ami csakhamar lehetővé tette egy teljes lovaszred kiállítását.

Október 2-án a hadügyminisztérium 2. számmal besorolta az alakulatot a honvéd huszárezredek közé, majd december 3-án, a honvédsereg hadrendi egységesítése alkalmával az ezred a 14. sorszámot kapta.

Az ezred egyes részei november végére kerültek bevethető állapotba. November végén két századukat az Arad várát körülvevő magyar sereghez irányították, de ütköztben Orosházán megállították, hogy a Békés megyei földfoglaló mozgalmak letörése érdekében

—
A piski ütközet 1849. február 9-én.
A küzdelem eldöntésében a 24. honvédzászlóalj fontos szerepet játszott.
—

karhatalomként vessék be őket. December első napjaiban érkeztek meg az aradi táborba. Rövidesen egy harmadik század is követte őket. Itt igen csak szükség volt rájuk, hiszen az aradi ostromseregnek alig volt lovassága. Komolyabb összecsapásba azonban egészen 1849 áprilisáig nem kerültek. Ekkor a Temesvár előterében vívott harcokban tüntették ki magukat.

Januárban az ezred székhelyét a Jászkunságból a Tiszántúlra, Szatmár megyébe tették át, itt szervezték meg a 7–8. századot, melyeket márciusban Debrecenbe irányítottak. Ez a két század május első felében csatlakozott az Aradon lévő 1–3. századhoz, az öt század parancsnokságát Rákóczy-Parchetich Zsigmond alezredes látta el. A temesvári vereséget követően az alakulat Vécsey Károly tábornok hadoszlopához csatlakozott, majd a századok többsége a hadsereg felbomlását követően az orosz és osztrák csapatokat kikerülve hazatért szülőföldjére – a többiek Borosjenőnél kapituláltak. Az ezred tartalék százada áprilisban Hajdúhadházra, július közepén a Csongrád megyei Sajténba, onnan pedig Szegedre vonult.

A 4–5. századot 1848. december közepén a felső-magyarországi hadtest miskolci táborába indították. Első fellépésük a december 28-i szikszói és a január 4-i kassai ütközetben elég szerencsétlenül sikerült – nem csoda, az emberek és lovak még nem szoktak össze. Január 22-én Tarcalnál és 23-án Bodrogeresztúrnál viszont már megállták a helyüket, s aztán lassan felnőttek a „régii” huszárokhoz: kitűnően harcoltak február 18-án Kompoltnál, majd február 27-én Verpelétnél. Ott voltak a tavaszi hadjárat fontosabb összecsapásaiban is.

A 6. századot december végén a fővárosba irányították, de annak kiürítése miatt végül Perczel Mór Középponti Mozgó Seregéhez került, s az ebből alakuló II. hadtest soraiban harcolta végig a téli hadjáratot; kitűntette magát a január 22-i szolnoki ütközetben, illetve a március 1-jei egerfarmosi utóvédharcban. A tavaszi hadjáratban Isaszegnél, illetve a Pest előtti harcokban vett részt.

Buda bevételét követően, június elején a 4–6. századot beosztották a komáromi helyőrséget képező VIII. hadtesthez. Június 16–21. között a csalóközi harcokban, majd a július 2-i és 11-i komáromi harcokban vettek részt. Görgei feldunai hadseregének elvonulását követően is Komáromban marad-

Szentkirályi Móric, aki az 1848–49-es forradalom és szabadságharc alatt jászkun főkapitány volt.

tak. Augusztus 3-án részt vettek Klapka nagyszabású győztes kitérésében, majd az erőd újabb ostromzára során is rendszeresen össze-összecsaptak a Komáromot körülvevő cs. kir. és orosz lovasalakulatokkal. Október 2–4. között a komáromi hadsereg többi alakulatával együtt büntetlenség fejében kapituláltak.

A kerület önkéntesei és újoncai emellett még tucatnyi más alakulatban is szolgáltak. Így bizonyos, hogy az 1848 májusában kiállított 1. és 2. honvédszászlóaljban is voltak jászkun önkéntesek, s a töredékes adatok szerint az 5., 6., 7. 8. és 10. huszárezredekben is több százan harcolhattak. Emellett nem feledkezhetünk meg a jászkunsági nemzetőrség 1848. nyári és téli délvidéki szolgálatáról, a nagy- és kiskunok által kiállított önkéntes lovascsapatról vagy az 1849 nyarán meghirdetett népfelkelésben részt vevő több száz főről.

Összességében a kerületek legalább 6–7000 önkéntest és újoncot állítottak ki a haza védelmére, s nagyjából hasonló számú nemzetőrt és népfelkelőt mozgósítottak hosszabb-rövidebb szolgálatra. Márpedig hasonló nagyságrendű számokat kevés törvényhatóság produkált 1848–1849-ben, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a kerületek három hónapon keresztül ellenséges megszállás alatt voltak. ♦

A szerző a Hadtörténeti Inézet és Múzeum parancsnokának tudományos helyettese, a Magyar Történelmi Társulat elnöke (DSc)

BAGI GÁBOR

MUSZÁJ VÁRMEGYE

A JÁSZKUN KERÜLET FELSZÁMOLÁSA

A dualizmus kezdetén Magyarország talán legszerencsétlenebb területi tagoltságú törvényhatósága a Jászkun (Hármas) Kerület volt. Ennek igazgatási alegységei – a Jász-, a Nagykun- és a Kiskun kerület – jókora távolságra feküdtek egymástól, ráadásul maguk is számos kisebb-nagyobb részre tagolódtak. Ezen belül a Kiskunság volt különösen széttagolt. Emiatt a törvényhatóságon belül szorosabb gazdasági kapcsolatok sem alakulhattak ki, és így jobbra csak a közös történelmi múlt, a jászkun privilégiumok és jogszokások, a sajátos társadalmi szerkezet és az egyedi közigazgatás fogta össze az egyes tájegységeket, településeket. Szükség-szerűnek tűnt a Hármas Kerület felosztása és beillesztése a modern közigazgatási rendszerbe.

1745 után többször is felmerült a kerületi igazgatás vármegyékhez közelítésének, illetve a területi tagoltság mérséklésének gondolata (II. József reformjai, az önkényuralmi időszak területrendezése). Ezek a kísérletek azonban rendre csak részleges és időleges eredményeket hoztak, ráadásul módszereikkel az országos mellett a helyi ellenállást is kiváltották. Maguk a jászkunok leginkább még a reformkor rendszeres bizottsági munkálatainak igazgatási elképzeléseit támogatták, amelyektől egyúttal számos belső probléma orvoslását is várták. 1848-ban azonban az igazán fontos kérdések megoldását „jobb időkre” halasztották.

Sajátos helyi kezdeményezésként említhető 1849 késő tavaszán az egyes részkerületek önállósításának felvetése. Az önálló Jászság, Kis- és Nagykunság megteremtésével a Jászkun kerület helyén három, nagyjából a közeli Hajdú kerülethez hasonló népességű törvényhatóság jött volna létre, ám a cári beavatkozás az elképzelés megvalósítását eleve időszerűtlenné tette. Bach rendszerének bukása alapvetően az 1848-ig működő igazgatási területi rendszerét hozta vissza, így a végső rendezés ügye 1867 utánra maradt.

Gróf Szapáry Gyula

GRÓF SZAPÁRY GYULA, A „MUSZÁJ VÁRMEGYE” ATYJA

A Jászkun kerület törvényhatósági önállóságának felszámolását a dualista kor egyik ismert és meghatározó politikusa, gróf Szapáry Gyula (1832–1905) átfogó megerendezési elképzeléséhez szokás kötni. A pusztataskonyi nagybirtokos tevékenysége többször-

sen is kapcsolódott a Tisza mentéhez. 1857-től a rövid életű Szolnok megyében – az önkényuralmi rendszer rosszállását kiváltva – gazdasági egyesületet szervezett.

1861-ben Szapáry – felirati párti politikusként – néhány hónapra Heves vármegye alispánja lett, és többször megválasztották a szolnoki választókerület országgyűlési képviselőjévé. Közreműködött a kiegyezés előkészítésében, majd Heves vármegye alispáni helytartójaként tevékenykedett. Sokak felháborodására 1869-ben kemény kézzel törte le Kosuth mellett kiálló törvényhatósága kiegyezésellenes mozgalmát. Több minisztériumi hivatal betöltése után, 1873 tavaszán lett a Szláv- (utóbb pedig a Bittó-) kormány belügyminisztere.

Miniszterként talán a legsajátosabb elképzelése volt az a területrendezési törvényjavaslat, amely az egész magyar közigazgatást a polgári állam szükségleteinek megfelelően kívánta átalakítani, mégpedig a megyeszervezet feudális maradványainak teljes lebontásával. A feladatot jócskán megnehezítette, hogy ekkoriban országosan tíz, jórészt eltérő területfelosztás volt érvényben (igazgatási, választási, törvénykezési, pénzügyi, oktatási, postai, távírdai, közmunka, közös hadse-

A JÁSZ-KUN KERÜLET A 18. SZÁZAD VÉGÉN

reg-igazgatási és honvédségi), amelyeket egységesíteni szándékozott.

Szapáry csökkenteni akarta a törvényhatóságok számát, és kialakításuknál a történelmi hagyományok helyett a természetes földrajzi határokat, míg a székhelyek kijelölésénél a gazdasági érdekeket kívánta fokozottabban érvényesíteni. E modern törekvések egyik fő kárvallottjává törvénytörően a Jászkun kerületnek kellett válnia.

1873 nyarán a kerületi közgyűlés már feliratot intézett Szapáryhoz, hivatkozva a tervbe vett területrendezéssel kapcsolatosan terjedő hírekre. Ezekből arra következtettek, hogy a Jászkunságot szétdarabolják, és a lakosok nyugtalansága miatt kérték a javaslat nyilvánosságra hozatalát. A kérés a jászkunok összel megismételték, és együtt tiltakoztak minden olyan törvény ellen, amely nem a törvényhatóság

ság véleményének meghallgatása nyomán születik. Szóvá tették azt is, hogy sokkal észszerűbb lett volna a közigazgatási szervezet átalakításának a területrendezéssel való egybekapcsolása.

Szapáry végül 1873. december 21-én mutatta be a képviselőháznak a törvényjavaslatát, amely a jászkun lakosok legbaljósabb sejtelmét igazolta. Ennek első paragrafusa szerint a „Jászkun Kerület mint önálló törvényhatóság

ság megszüntetik, és a következő paragrafusokban említett törvényhatóságokkal egyesítetik”. Eszerint a kerületből három önálló törvényhatóságot hoztak volna létre. A Nagykunság Heves és Külső-Szolnok vármegye Tisza bal parti részével alkotta volna Kun megyét, Karcag székhellyel. Ehhez Szapáry még Hajdúszoboszlót, valamint 7 szabolcsi és 11 bihari községet csatolt volna, viszont a Köröstől délre fekvő Kunszentmárton Csongrád-Csanád megyébe kívánta áthelyezni. A második megye Heves-Jász néven egyesítette volna a Jászságot Heves és Külső-Szolnok Tisza jobb parti részeivel, Eger székhellyel. Ehhez még tíz borsodi községet is át kívánt csatolni, viszont Pesthez akarta kapcsolni Szolnokot és környékét. A Kiskunság és az ottani három jász puszta Solt megyébe olvadt volna be, amelynek székhelyül Kecskemétet szánta.

A FOGADTATÁS

Szapáry tervezete sehol sem vette figyelembe a helyi érdekeket, és a Jászkun kerület felosztásával kapcsolatos elképzelései nemcsak a helyi közvéleményt, hanem az egyes kerületeket is alapvetően megosztották. A legtöbb vesztenivalója elvben a Jászságnak

(ezen belül is a törvényhatósági központ Jászberénynek) volt, amely sokáig népességét, gazdasági erejét számítva a három közül a legjelentősebb tájegységnek számított. Ez, valamint a lakosság döntően katolikus volta is magyarázza, hogy 1848-ig a hármas kerületi tisztkarnak aránytalanul nagy részét adta. A két Kunság viszont sokszor szenvedte meg a törvényhatósági központtól való nagy távolságot, ráadásul lakossága – kezdetben főképp református vallása miatt – a központi igazgatásban hagyományosan „alulreprezentáltak” számított.

A Jászkun kerület közgyűlése 1874 elején a nyilvánossá vált törvényjavaslat elvetését kérte, de utóbb az érintett törvényhatóságok zöme is hasonló értelemben nyilatkozott. Szapáry erre kikérte az egyes megyék, városok és községek részletes véleményét is. Ezek eléggé eltérőek voltak, bár általában támadták az elképzelést.

A Szapáry-féle tervvel szemben a jászok első kérvényükben már 1873 novemberében egy önálló jász megye tervét vetették fel, természetesen Jászberény központtal. Ehhez számos környező Heves és Pest megyei települést is csatolni kívántak, többek között Szolnokot és Hatvant. 1874 tavaszán a helybeliek újabb kérvénye az előzőnek egy logikus, jól átgondolt továbbfejlesz-

tése volt, amely már alapvetően gazdasági, igazgatási és oktatási (nem pedig történeti) okokra hivatkozott. Kérésüket azzal a gondolattal zárták: a jász nép nem érdemli meg, hogy „eltemesék”. E javaslatok nyomán Szapáry végül elfogadta az önálló jász megye tervét, de a vármegyéktől átcsatolandó települések kérdése újabb, elhúzódó vitákat eredményezett.

1873 nyarán a nagykunok is értekezletet tartottak, amelyen számos környező hevesi és szabolcsi település is képviseltette magát. A nagykunok a Jászkun kerülettől független megye megalakítását szorgalmazták, mivel ott rendszeresen kiszorultak a közigazgatásból. Ugyanakkor felléptek Szolnok esetleges megyei székhelyé nyilvánítása ellen is. Utóbb a Szapáry által is elfogadott önálló Kun (Kun-Szolnok vagy Kemej) megye Karcag székhellyel alakult volna meg, bár itt 1874 elején Kisújszállás is fellépett a megyeközponti címért. Amíg azonban a belügyminiszter minden Tisza bal parti hevesi települést át kívánt ide csatolni, Heves vármegye mindenképp meg akarta tartani Tiszafüredet és környékét. Emellett a kerület is bejelentette igényét egyes békési községekre, valamint az egész nádudvari járásra. Kun megye legfőbb ellenzője végül Szolnok városa lett, amely a régi (a He-

Nagykunsági polgári család:
Sz. Kovács Lőrinc és felesége,
Disznós Mária, valamint gyermekeik.
A fénykép 1914. augusztus 26-án készült

vessel való 1569-es egyesítés előtti) Külső-Szolnok önállósítását szerette volna elérni, mivel annak központjává akart válni.

A Kiskunságot Szapáry menthetetlenül felosztandónak ítélte. Pest megyéhez akarta csatolni Kiskunlacházát, Kunszentmiklóst, Szabadszállást és Fülöpszállást, míg Kiskunfélegyháza, Majsza, Halas és Dorozsma Csongrád megyéhez került volna. Csongrád megye viszont először visszautasította az áthelyezést, bár Szeged támogatta Dorozsma és Majsza átcsatolását, több pusztával együtt. Ennek ellenére a kiskunok is számos kérvényt adtak be a tervezett felosztás ellen. Ezekben szintén megjelent az önálló Kiskun megye terve, illetve a Solttal vagy Csongráddal való egyesülés lehetősége. A Jászkun kerület feldarabolását ugyan elfogadták, de a Kiskunságot ők is egyben kívánták tartani. Itt főképp a települések és a pusztáik azonos törvényhatósághoz sorolása okozott nehézségeket, míg megyei székhelynek Kiskunfélegyháza és Kecskemét jelentkezett.

TISZA KÁLMÁN MEGOLDÁSA

1874-ben, a területrendezés helyi vitái idején a kormányok saját belső problémáikkal voltak elfoglalva. A Deákpart és a Tisza Kálmán vezette Balközép Párt végül 1875 tavaszán Szabadrendvű Párt néven egyesült, és a területrendezés ügye (a Wenckheim- majd a Tisza-kormányban is) Tisza Kálmán belügyminiszter (és utóbb miniszterelnök) kezébe került. Tisza aránylag kevés radikális vonást tartott meg Szapáry korábbi közigazgatási elképzeléseiből, mivel a megyékkel való jó viszony fenntartására törekedett. A ki-

Kun parasztpolgári család: Gyórfi János, felesége, Mándoki Zsuzsanna, Mándoki Lászlóné Szabó Rebeka, Mándoki László, Kocsis Erzsébet és férje, Mándoki Imre.
A fénykép 1938-ban készült

váltás golt kerületeket megszüntette ugyan, de a megyerendszert nem szervezte át gyökeresen. Főképp az enklávékat számolta fel, és a szétszórt részek beolvastásával az új törvényhatóságok összefüggő területéhez ragaszkodott, noha azok számát némiképp csökkentette.

1876-os országos rendezési tervében Tisza főképp a jászok és a nagykunok egy megyébe kebelezése mellett állt ki. A Jász kerület közönsége ugyan megpróbálta a lehetetlent, és 1876. március 31-én még a királyhoz is kérvényt küldött az önálló jász megye érdekében. Ezzel párhuzamosan Jászberényben mozgalom indult Szolnok tervezett megyeszékhelyi státusza ellen. Ennek kapcsán is kérvénnyel szándékoztak Bécsben felkeresni Ferenc Józsefet, ám még Albrecht főherceg sem fogadta a megjelenő küldöttséget.

A döntés így teljesen az országgyűlésre maradt. 1876. június 19-én a képviselők megszavazták a Jászkun kerület felszámolását (XXXIII. törvény), illetve Jász-Nagykun (majd hamarosan Jász-Nagykun-Szolnok) vármegye megalakulását is, Szolnok székhellyel. Ehhez eredetileg a Jászság, Nagykovács, valamint Heves és Külső-Szolnok Tisza bal parti

községei, továbbá a jobb parton a Pélytől délre eső területek kerültek volna, de a tiszafüredi járás végül mégis Hevesnél maradt. A Kiskunság a Pest megyéből alakuló Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyéhez került, de Dorozsma községet Csongrád megye kebelezte be. A törvény intézkedett a jászkun törvényhatósági vagyon felosztásáról is.

Az előzmények alapján számítani lehetett rá, hogy a Jászságot és a Nagykovácsot is magába olvasztó Jász-Nagykun-Szolnokban még komolyabb problémák lehetnek a megyeszervezés kapcsán. Az egyesített területek bizottsági tagjaiból felálló első törvényhatósági bizottság már 1876. szeptember 4-én rendkívüli közgyűlést tartott Szolnokon. Az új székhelyen több fontos megyei intézmény elhelyezése nem volt még megoldott (a közgyűlés és a levéltár elhelyezésére alkalmas épületek hiányoztak), de a négy vasútvonal és a tiszai gőzhajózás hosszabb távon mégis egyértelműen Szolnok központi szerepe mellett szólt. Ebben a helyzetben a közgyűlések Jászberényben tartását a képviselők elfogadták ugyan, ám Tisza miniszterelnök ezt is csak időlegesen engedélyezte. Az új vármegye nevét, székhelyét a törvényhozás

Dósa Boriska jáász viseletben, 1870

szabályozta, bár címerét szabadon választhatta meg. A végleges megyei szervezet a közgyűlés belügyminiszter által jóváhagyott szabályrendeletei révén alakult ki.

Jász-Nagykun-Szolnoknak ekkor 258 935 lakosa volt, és a megye a jászsági felső, a jászsági alsó, valamint a tiszai felső, középső és alsó járásokra tagolódott. Kilenc rendezett tanácsú város is létrejött: Szolnok megyeszékhely, Árokszállás, Jászberény, Karcag, Kisújszállás, Kunhegyes, Kunszentmárton, Mezőtúr és Túrkeve. Első alispánja a jászberényi Sipos Orbán, főispánja pedig Kiss Miklós volt jászkun főkapitány lett. Az új törvényhatóság megalkulása után a megyei székház meg-

építésére is pályázatot hirdettek. Az építkezés 1877 ősztől jó egy évig tartott, és a költségek mintegy negyedmillió forintra rúgtak.

UTÓLAGOS PROBLÉMÁK, MEKÉSETT TÖREKVÉSEK

A jászkun önállóság emléke leginkább Jász-Nagykun-Szolnok megyében élt elevenen, ami az 1880-as évek elejére a „muszáj vármegyének” elkeresztelt új törvényhatóságot már csaknem széteséssel fenyegette. Szolnok megyeszékhelyé fejlesztése, a jászberényi és karcagi törvényszékek tervbe vett megszüntetése, valamint a volt hevesi

(egykori úrbéres) részeken sűrűsödő vasútépítések sértették a megyei képviselők zömét adó jászok és nagykunok érdekeit, akik élén Sipos Orbán alispán – a Jászság utolsó kapitánya – állt. Velük szemben a külső-szolnoki birtokosok és képviselők vezetője Horthy István – a kormányzó apja –, valamint az 1882-ben hivatalba lépő Beniczky Ferenc főispán lett.

Végül a belügyminiszter Sipost Bihar vármegye tanfelügyelőjévé kinevezve eltávolította a megyéből, amivel a megyeellenes csoport a fő vezetőjét veszítette el. A jászkunokat (Megyei Párt) tovább gyengítette a Nagykunság fokozatos leválása a mozgalomról, így a megye egységét támogatók (Unió Párt) mindinkább megerősödtek. A Jászságban ennek nyomán vált újra népszerűvé az önálló „jász megye” igénye, ám a települések zömének eltávolodása után az átalakulás fő vesztese, a gazdasági és belső problémákkal is küszködő Jászberény mindinkább magára maradt.

Ekkoriban már sorozatos ellenszerekedések, személyeskedések is nehezítették a volt jászkun központ és Szolnok viszonyát, amelyet Athén és Spárta, Karthágó és Róma, Genova és Velence kapcsolatához hasonlítottak. Mindazonáltal a Jászberényt érintő országos vasúti fővonal öncélú terve, a megyeszékhelyi státusz elnyerése vagy éppen az önálló jász megye kérdése mindinkább az olyan „összjászkun” elképzelésektől is elkülönült, mint például az 1745-ös önmegváltás összegének visszaperlése. Mindezek megvalósítására a jászberényi képviselői mandátumot tartósan megszerző gróf Apponyi Albert (1847–1933) sajátos országos elképzelései is alkalmatlannak bizonyultak.

Az önálló jász megye gondolatát – a wilsoni elveknek megfelelően – területi autonómiaként értelmezve még 1919 tavaszán is felvetették. Ezt követően azonban csak jó hét évtized eltelével, a rendszerváltás nyomán jelent meg ismét. E megújult törekvés aktuális gazdasági-politikai tartalmának feltárása azonban pillanatnyilag még várat magára. ♦

A szerző muzeológus,
Damjanich Múzeum, Szolnok

LIGETI DÁVID

Jászok Jeruzsálemben

Egy Palesztinában harcoló jász tüzér levelezőlapjai az első világháború idejéből

Az első világháború során az Osztrák–Magyar Monarchia jelentős tüzérségi és műszaki támogatásban részesítette az Oszmán Birodalmat, hogy az képes legyen ellensúlyozni az antant fölényét Gallipolinál, a mezopotámiai fronton, valamint Palesztinában. Az itt harcoló alakulatok egyike volt a budapesti cs. és kir. 1/4. budapesti hegyitarracküteg, Škoda gyártmányú, 7,5 cm-es M1915 hegyi-ágyúkkal felszerelve. Meghatározó szerepük volt a palesztinai és damaszkuszi harcokban. Az ezred egyik katonája volt Kisbakonyi Sándor, akinek fennmaradt leveleiből idézünk. Kisbakonyi népfelkelő tüzér volt, akit a háború után bronz érdemkereszttel tüntettek ki. A levelezőlapok szövegét betűhíven közöljük (az első világháború idején a katonák írni már tudtak, viszont komoly hiányosságok mutatkoztak a helyesírás terén).

Bethlehem, 1916. XII. 25.
Kedves anyám, ez a kép it Karácsony napját ábrázolja Betlehembe gyönyörű ünnep ez, amelyben most nekem is részem volt. Isten velük sz fia Sándor. Majd ha az Isten megsegít többet beszélék.

Amit képes lapokat küldök mind jól megőrizze majd köl az nekem. Istennel fia Sándor
Ez az ut vezet Jeruzsálemből - Betlehembe
Ezen már én is sokat jártam.

SZABÓ FERENC ÉS KISBAKONYI SÁNDOR

Kedves anyám! ez a kép azt a bejert ábrázolja ahol Krisztus Úrünk az utolsó vacsorát ette (az utolsó vacsora terme), it már voltam.
Hű fiuk, Sándor 917 VII 29-én

Kedves Anyám! Ezt a lapot tegye el ez it a szent sir.
A maga szerető fia, Sándor

Tudjon meg még többet a történelemlről!

Olvassa
a Rubicon
minden
hónapban!

Előfizetőinknek 2 szám ajándék: 10-et fizet, 12-t kap!

Egyenként is megvásárolható példányok

2004/4	Bibó István, a nemzet lelkiismerete	448 Ft	☐	2012/4-5	Történelmi tévhitok - Krasznahorka büszke vára	995 Ft	☐
2004/8-9	60-as évek	699 Ft	☐	2012/6	Adók és adófizetők - Hitler stílusa	645 Ft	☐
2004/10	IV. Károly	448 Ft	☐	2012/7	Újkori olimpiák - Lovagok világa	645 Ft	☐
2004/12	Az Andrásyok világa	448 Ft	☐	2012/8	Horthy István halála - Kádár arcai	645 Ft	☐
2006/2-3	Háború a modern korban	789 Ft	☐	2012/9-10	Klebelsberg - Aktuális Horthy kép	995 Ft	☐
2006/7	Terrorbombázások - Tortúra	545 Ft	☐	2012/11	Volksbund kontra Hűségmozgalom	645 Ft	☐
2006/8	Che Guevara - Keresztesek	545 Ft	☐	2012/12	Sztálin - Nagy perek - A „Kossuth címer”	645 Ft	☐
2007/1-2	Második Trianon	889 Ft	☐	2012/1 különszám	Boszorkányság	645 Ft	☐
2007/3	Állambiztonság - Titkosszolgálat	595 Ft	☐	2012/2 különszám	A Magyar nemesség	645 Ft	☐
2007/6-7	A magyar bor századai	889 Ft	☐	2013/1	Híres merényletek - Gestapo	695 Ft	☐
2007/8	A 20. századi nő	595 Ft	☐	2013/2-3	Nagy Szulejmán - Pápák és a Pápválasztás	995 Ft	☐
2007/9	Személyi kultuszok	595 Ft	☐	2013/4	Mozaikok az európai zsidóság történetéből	695 Ft	☐
2007/10	Horthy Miklós kultusza	595 Ft	☐	2013/5	Horthy Istvánné - Grófok, hercegek, bárók	695 Ft	☐
2007/1 különszám	AVO-AVH-III/III	595 Ft	☐	2013/6	Szent István nyomában - Fehérvár	695 Ft	☐
2008/1	Emigrációk	595 Ft	☐	2013/7	Bethlen Gábor - Kis magyar lőtörténelem	695 Ft	☐
2008/2-3	Reform, modernizáció	595 Ft	☐	2013/8	A mohácsi csata - II. Lajos kontra Szulejmán	695 Ft	☐
2008/4	Szlovákia + Híres asszonyok	595 Ft	☐	2013/9-10	Napoleon - A hatalom és a szélsőjobb a Horthy-korban	995 Ft	☐
2008/5	A repülés úttörői + Edvard Beneš	595 Ft	☐	2013/11	Hősök tere - Nemzet és emlékezet	695 Ft	☐
2008/6	Ókori olimpiák + Katyn	595 Ft	☐	2013/12	A Bethlen-korszak	695 Ft	☐
2008/7-8	Fekete krónika	895 Ft	☐	2013/1 különszám	A borgiák - Firenze és a Medicek	695 Ft	☐
2008/9	Fekete-fehér Amerika	595 Ft	☐	2013/2 különszám	Mi történt Mohács után?	695 Ft	☐
2008/10	A doni kálvária + '68 világa	595 Ft	☐	2014/1	A székelység története	695 Ft	☐
2008/1 különszám	Titokzatos ókor	595 Ft	☐	2014/2	Zrínyiek	695 Ft	☐
2009/1-2	Magyar jobboldali hagyomány	895 Ft	☐	2014/3	Dózsa György, 1514 - Megszállás, 1944	695 Ft	☐
2009/3	A királyiroktól a 301-es parcelláig	595 Ft	☐	2014/4-5	Seuzo-kincs - Az I. világháború	995 Ft	☐
2009/4	Amiről a címerek mesélnek	595 Ft	☐	2014/6	A béke kálváriútján - Apponyi Albert gróf	695 Ft	☐
2009/5	Délvidéki tragédia	595 Ft	☐	2014/7	Egy magyar mítosz - Az aranycsapat	695 Ft	☐
2009/6	Út a háborúhoz	595 Ft	☐	2014/8	Sopron - A hűség városa	695 Ft	☐
2009/7-8	Vadászat Magyarországon	895 Ft	☐	2014/9	Isonzó - Doberdó - Caporetto	695 Ft	☐
2009/9	A téli háború - Kálvin és a reformáció	595 Ft	☐	2014/10	Az Oszmán Birodalom	695 Ft	☐
2009/10	Egyenruha-történet - Középkori magyar királynék	595 Ft	☐	2014/11	A kiugrási kísérlet	695 Ft	☐
2009/11	Középkor	595 Ft	☐	2014/12	Magyar béketörekvések - Szent-Györgyi Albert	695 Ft	☐
2010/1	A csendőrség története 1881-1945	645 Ft	☐	2014/1 különszám	Európa	695 Ft	☐
2010/2	Szabadkőművesek	645 Ft	☐	2015/1	A nagy háború, 1914-1918	695 Ft	☐
2010/3	Szélsőjobboldali radikalizmusok	645 Ft	☐	2015/2	Islám radikalizmus - Vitriolos karikatúrák	695 Ft	☐
2010/6	Kitelepítések - Ki volt Biszku Béla?	645 Ft	☐	2015/3	Haditengerészet	695 Ft	☐
2010/7	A szex és erotika kultúrtörténete	645 Ft	☐	2015/4	1945, egy végzetes év - Hóman Bálint	695 Ft	☐
2010/8	Sikertörténetek a 19. században	645 Ft	☐	2015/5-6	Órmény genocídium 1915 - Német kapituláció 1945	995 Ft	☐
2010/9	1956-os sortűzek - Kulákok	645 Ft	☐	2015/7	Petőfi élete és halála	695 Ft	☐
2010/10	Hitler és Sztálin tábornokai - Károlyi Mihály	645 Ft	☐	2015/8	Női szerepek a történelemben	695 Ft	☐
2010/1 különszám	Trianon és a revízió	645 Ft	☐	2015/9	A Nádasdyak - Málnekij Robot	695 Ft	☐
2010/2 különszám	Ormos 80	595 Ft	☐	2015/10	Koncepciós perek	695 Ft	☐
2011/1	A Szent Korona vizsontagságai	645 Ft	☐	2015/11	Gróf Tisza István	695 Ft	☐
2011/2	Vörös terror, fehér terror	645 Ft	☐	2015/12	Koronás fők	695 Ft	☐
2011/3-4	A 19. század - Bethlenek	995 Ft	☐	2016/1	Migráció	695 Ft	☐
2011/5	Weimar arcai - Megszállások	645 Ft	☐	2016/2	Széll Kálmán	695 Ft	☐
2011/6	A Hitler - Sztálin paktum	645 Ft	☐	2016/3	A Mein Kapf és a Hitler mítosz	695 Ft	☐
2011/7	Háborús bűnösök	645 Ft	☐	2016/4	Mátyás király	695 Ft	☐
2011/8	Királykérdés Magyarországon	645 Ft	☐	2016/5-6	Teleki Pál - Báthori István - GULAG	995 Ft	☐
2011/9-10	Bethlen István	995 Ft	☐	2016/7	Honfoglalók	695 Ft	☐
2011/11	Az avarok	645 Ft	☐	2016/8	Verdun, 1916	695 Ft	☐
2011/12	Gulag	645 Ft	☐	2016/9	Széchenyi István - a legnagyobb magyar	695 Ft	☐
2011/1 különszám	Dicsőséges dinasztia: Árpád-ház	645 Ft	☐	2016/10-11	1956-2016 - Végzetes sorsok	995 Ft	☐
2011/2 különszám	Náci örökség	645 Ft	☐	2016/12	Amerikai elnökök - 1789-2016	695 Ft	☐
2011/3 különszám	Magyar középkor	645 Ft	☐	2017/1-2	Koronázások Magyarországon 1526-1916	995 Ft	☐
2012/1-2	Magyarország a mérlegen	995 Ft	☐	2017/3	A GULAG szomorú világa - Olofsson Placid atya	695 Ft	☐
2012/3	Kitörés	645 Ft	☐	2017/4	Mindszenty - Kádár	695 Ft	☐
				2017/1 különszám	SISI - Erzsébet a magyarok királynéja	695 Ft	☐
				2017/5	Kállay Miklós	695 Ft	☐

EGYÉVES ELŐFIZETÉS DÍJ | 2017/7-től 1 év (12 szám) 6950 Ft

Megrendelem
a Rubicon következő egy évben megjelenő számait o
A régi számokat tartalmazó egységcsomagok közül
kedvezményes áron megrendelem:

- 2007-es évfolyam (12 szám)* - 4500 Ft o
- 2008-as évfolyam (11 szám) - 4500 Ft o
- 2009-as évfolyam (11 szám) - 4800 Ft o
- 2010-es évfolyam (12 szám) - 5000 Ft o
- 2011-es évfolyam (15 szám) - 6000 Ft o
- 2012-es évfolyam (14 szám) - 6000 Ft o
- 2013-es évfolyam (14 szám) - 6000 Ft o
- 2014-es évfolyam (13 szám) - 6000 Ft o
- 2015-ös évfolyam (12 szám) - 6000 Ft o
- 2016-os évfolyam (12 szám) - 6500 Ft o

Új előfizetőinknek postaköltséget nem számítunk fel. Előfizetés nélkül a régi évfolyamokat 500 Ft egyszeri postaköltséggel postázzuk. A fent feltüntetett folyóiratszámaink egyenként is megrendelhetők.

NÉV

INTÉZMÉNY
(KÖZLETTI MEGRENDELÉS ESETÉN)

CÍM / TELEPÜLÉS:

UTCA:

HÁZSZÁM / EMELET, AJTÓ:

TELEFONSZÁM:

E-MAIL:

OLVASHATÓ ALÍRÁS

Adja le megrendelését e-mailben: rubicon@online.hu | Rendelhet interneten: www.rubicon.hu
Vagy postai úton: Rubicon szerkesztősége (1161 Budapest, Sándor utca 60.). A megrendeléseket fénymásolva vagy kézirással is elfogadjuk.

V. MIÉNK A VÁR!

ORSZÁGOS HAGYOMÁNYŐRZŐ ÉS KULTURÁLIS VÁRFESTIVÁL

12. KALAND-VÁR JÁTÉKKIÁLLÍTÁS ÉS VÁSÁR

Budapest, Vajdahunyadvár
Magyar Mezőgazdasági Múzeum

JÚNIUS 3-5.

MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI MÚZEUM

MIÉNK A VÁR!
ORSZÁGOS HAGYOMÁNYŐRZŐ ÉS KULTURÁLIS VÁRFESTIVÁL

Kiemelt támogató

PORT.hu

SZERENCSEJÁTÉK ZRT.

nka

Nemzeti Kulturális Alap

MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI
MÚZEUM ÉS KÖNYVTÁR
BUDAPEST | VAJDAHUNYADVÁR

Motívum a Lehel kürtjén: egy tulipán alakú csomón növényi indakeretben látható nyitott jobb tenyér

Rendelje meg honlapunkon!

www.rubicon.hu

E számunk a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült.

nka
Nemzeti Kulturális Alap

